

BIBLIOTECA ATENEULUI POPULAR ARAD.

No. 3.

Dr. GIORGIU POPA
UN OM DE ȘCOALĂ ȘI CULTURĂ
(1841-97)

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Dr. GH. CIUHANDU

CU O PREFAȚĂ DE
P. S. SA EPISCOPUL ROMAN CIOROGARIU

EDITURA AUTORULUI

ARAD, 1934.

Preful: Lei 100.—

371963
Omagan
BIBLIOTECA ATENEULUI POPULAR ARAD.

4165

No. 3.

Giurhandu

Dr. GIORGIU POPA
UN OM DE ȘCOALĂ ȘI CULTURĂ
(1841-97)

BCU Cluj / Central University Library Cluj
DE

Dr. GH. CIUHANDU

CU O PREFAȚĂ DE

P. S. Sa EPISCOPUL ROMAN CIOROGARIU

EDITURA AUTORULUI

BCU Cluj-Napoca

RBCFG 2009 04362

ARAD, 1934.

Soției mele

Octavia

n. Popoviciu-Deseanu,
ca mamă și profesoară,
închin paginile ce urmează
despre o viață de educator.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dr. Gheorghe Popaș

med. cons.

5/17. Februarium 1888.

In loc de prefață.

Prea Sfinția Sa
Episcopul ROMAN CIOROGARIU
căt're autor

Fiule Gheorghe,

Prin agrăire vreau să se știe, că vorbește dascălul cu ucenicul său, la căpătâiul aceluia, care li-a fost înaintemergător, la masa de referent școlar al Consistorului din Arad și la brazda condeiului. Suntem oarecum în familie. Nu e nevoie să o mai spun, că sunt încântat de această întâlnire a omeniei, de a desgropă un vrednic luminător din mormântul uitării. De ce să rămână numai pomenirea celor puternici? când dela sămănătorul a-b-c-lui vine spicul generațiilor viitoare!

Sunt oameni, cărora nu le place să strălucească în pulberile olimpice. Acestia nu se îmbulzesc la pomana grațiilor, nici nu se soresc la prietenii galante, ca să se prindă de ei lustrul aristocratic. Cu alte cuvinte: nu sunt snobi, ci rămân la rangul lor de descăli ai neamului, precum spune Carlyle despre eroii cărții: în case mucegăite, umblând în haine roșnite, fără a fi întrebați că ce mănâncă îndrumând pe secolii înainte gândirea și simțirea generațiilor viitoare spre idealuri. La acești oameni mici se coboară de sine aristocrația intelectuală și li cearcă prietenia, dar aceasta nu-i amețește, ci mai vârtos îi face să-și iubească umilii colaboratori ai jugului ce l-au luat asupra sa și să cerce prietenia celor mici și buni, — neamul său de muncitori.

În această lumină l'am văzut prima dată, în Arad, pe tânărul și modestul învățat referent școlar GHEORGHE POPA, eu și mai modestul student în teologie.

Eră sinodul eparhial întrunit la episcopie. În curte văd un grup aristocratic — pe Mocionești, cu Vincențiu Babeș și Dr. Paul Vasici, mângăind cu privirile și discutând probleme, cu tânărul referent Gheorghe Popa. Aceiași înconjurare a omului, mic în ani, de bătrâni, în ședințe, la intrarea și eșirea din sinod. De atunci se datează admirația mea pentru Gheorghe Popa. Mi-au impus cultura și manierile lui. Mai pe sus de toate însă cinstea, de care se bucura la cercurile înalte.

Temelia culturei sale, ca la toți intelectualii vechi, eră cea clasică elină-latină. Pe această temei și-a zidit cultura apuseană din originea clasicismului german, italian și francez.

Armonia acestui clasicism s'a resimțit în toată mișcarea și slova sa. Nu seria cu nervii. De-o pildă, toate manuscrisele lui sunt caligrafice, fără o linie de corectură în ele. Era ca omul sigur pe sine, care nu se uită îndărăt, când merge spre ținta sa. De aici vine că, adeseori, sunt întrebat de cei ce l-au cetit: Cum a fost în viață omul acela, multilateral în cunoștințe și profund în cugetare?

Precum spuneam mai sus, el cercă prietenii în jos: neamul său descălesc dela școlile superioare centrale și dela cele primare. Așa am ajuns noi tinerii profesori dela institutul pedagogic-teologic din Arad în raza influenței sale binefăcătoare. Formal umbla după noi și la locurile de distracție, din care adeseori ne alegeam cu câte-o zi Horațiană, Petrarcană, Götheiană, Rousseau-iană, cum numeam noi evocările sale din viața și operele clasicilor vechi și noi. Dintre colegii mei de atunci numai eu mai sunt în viață. Cuvine-se lui pomenirea în sferile științelor universale, între neamul său descălesc mai mic. Cu cei mari eră pe picior de rășboiu.

Lumea lui era școala. Să o organizeze și provadă cu planuri analitice, manuale și să facă literatură socială. Să apere școala românească în marele Kulturkampf-urzit de legile școlare de maghiarizare din 1879. Intre acesta să mai vrea, nici mai mult nici mai puțin de cinci gimnazii pe teritoriul eparhiei Aradului. Dar toate acestea le scrie d'amă-nuntul mâna neobosită a autorului în cercetarea trecutului românesc. Eu scriu ceea ce nu este în carte, fac numai rama contimporană la omul, care inspiră odată școala românească cu idealurile naționale și culturale, cari vibrau în toată ființa lui.

* *
*

Noi Bihoreni avem nume rău în lumea românească, care nu ne cunoaște decât din împrășcarea ce s'a aruncat asupra noastră: cu voie și fără de voie, nu-i aici loc să o fixăm. Bunăoară un „conferențiar“ dela Iași ne aruncă în față, la un festival național petrecut în teatrul din Oradea: „Eu am venit aici în țara trădătorului Mangra“. Ista face dară din Bihor țara trădătorilor. Iar altul, imigrat dela Satu-mare la noi, vezi Doamne, să spună și el ceva mare din trecutul Bihorului, sfidează în o broșură ierarhia anteluptătorilor naționali din Biharia, prin afișarea prepozitului canonic, Augustin Lauran, între marii români ai trecutului bihorean. Dar ce o să se mai scrie după ce va muri generația, care a cunoscut pe prepozitul canonic Lauran în ipostaza lui de Sal-ul Românismului și nu va mai fi de cine să roșească cel ce aruncă pe pereți nezdrăvanii vremilor apuse?

Ori, țara Biharhiei e țara iobagului care, atunci când eră târâit de sbirii stăpânirii streine la stâlpul catolicismului, reclamă la împărat: „Noi toate dările le dăm țării și fiii noștri de soldați îi dăm Împăratului; numai sufletul nu ni-l dăm. Mai bine morți, decât să n'avem vlădică de legea noastră“.

Când delegația bihonerilor cerea dela Mitropolitul Șaguna intervenția pentru restuarea episcopiei ortodoxe în Oradea, acesta le răspundea: Eu cunosc suferințele bihorenilor și am plâns cu ei. Ctitorul tinereții, Emanuil Gojdu, aici s'a născut. De aici au ieșit Mitropoliți, fruntași naționali, ca Partenie Cosma, preoți, profesori și intelectuali de toate categoriile, ctitori culturali ca Zsiga. Vremea va desvăli și misterul trădării lui Mangra. Că aici a existat o cultură românească, mărturie sunt: catedrala noastră care, în anul acesta, își serbează al 150-lea an al minunatei ei clădiri, și minunile acele de biserici românești de lemn, seculare, în cari a stat aprinsă candela iubirei de neam. Comoara de cărți, bisericești și manuscrise. Popor care a păstrat mai curat motivul românesc în cântecele neamului românesc. Toate aceste dovedesc, că acest popor are suflet. Cine nu vede în poporul bihorean decât sărăcia, acela nu știe că cel mai mare județ latifundiar din Ungaria latifundiară a fost Bihorul. Domeniul episcopiei romano-catolice din Oradea se estindea dela Oradea până la Beiuș, iar dela Beiuș până la Vașcău cel al episcopiei unite. Din ozonul frunzișului codrilor n'a putut să se îmbogățească. Nu la sărăcia lui Văuitași, ci la bogăția lui sufletească. La ce a dat universității naționale pe terenul cultural!

Atmosfera defavorabilă, creată Bihariei prin întrigi, trebuie să se curețe. Inceputul se face prin editarea personalității lui Gheorghe Popa. Nădăjduesc într'o continuare și se va ști odată pretutindeni aceea ce noi știm, că această Biharie are suflet și veche cultură românească.

Nu suntem leproșii națiunii!

Oradea, Februarie 1934.

Episcop ROMAN CIOROGARIU.

1. Vechea familie preoțească Popa din Câmpani (Bihor).

Dr. Giorgiu¹⁾ Popa se trage dintr'o veche familie preoțească, din Bihor, de pe Valea Crișului-negru,²⁾ ea însăși o străveche așezare românească, cu unii preoți, cari credeau a-și întinde ascendența familiară și preoțească, pe bază de documente istorice, până în veacul XIV, cum a fost Popa Pascu cel Bătrân din Leheceni-Cărpinet³⁾. În acest Bihor, viața românească era încadrată din vechime într'o organizație politică, a mărunților voievozi, — demnitare, care uneori trecea asupra fețelor bisericești, cum e menționat, pela 1533, Voevodul Ioan, preot și nobil de Hășmaș, în ținutul Beliului⁴⁾. Nu e de mirat deci, că acolo a trăit o lămurită conștiință preoțească. Deci, nu poate fi fără de interes, că pe Valea Crișului-negru, tocmai în Câmpani, — locul natal al lui Dr. Giorgiu Popa — găsim în veacul XVIII, un preot-protopop omonim, răspunzând la numele de Popa Gheorghe, expo-

1) Ii scriem numele așa, cum și dânsului îi plăcea să și-l scrie și pronunțe, după felul popular din numirea „Sân-Giorgiu”.

Nu e identic cu omonimul său Dr. Gheorghe Popa de Teiuș (1824—67), de naștere din Gașa (jud. Arad), care a fost primul prefect (comite suprem) al județului Arad.

2) În ținutul Vașcoului.

3) S. S. Secula: Biserica din Leheceni—Cărpinet, schiță istorică (Arad, fără arătarea anului, reproducere din „Biserica și Școala”).

4) Dr. Const. Pavel: Școalele din Beiuș, pag. 101 (fără arătarea iavorului).

ment al Bisericii noastre în acel ținut¹⁾ și purtător de cuvânt în numele preoților. Cu prilejul unei vizitații canonice adeca, pe care o făcea episcopul Aradului de atunci Ioanichie Martinovici (episcop între 1710—20) în ținutul Vașcoului, la Câmpani, episcopul socotise că este cu cale să se atingă de prerogativele protopopești ale lui Popa Gheorghe. Acesta i-a răspuns, dârz: „Părinte, dacă eu nu voi fi protopop, nici Tu nu vei fi vlădică”²⁾.

În tradiția familiară a lui Dr. Giorgiu Popa, într’adevăr, era și aceea că se trage din o veche și remarcabilă familie preoțească. Și este semnificativ, că nota de împotrivire dârză o întâlnim și la urmașul de peste două veacuri, despre care vorbim.

Registrele psrohiale dela Câmpani, fiind defectuoase, nu ne dau lămuriri suficiente despre aceasta familie preoțească, Oameni bătrâni ori alte mărturii, scrise, cari să fi putut da oarecari informații mai corecte, lipsesc deasemeni. Aceea ce știm cu precizie, însă, este că străbunicul lui Dr. Giorgiu Popa încă fusese preot, tot în Câmpani, și purta numele Ioan, iar cel familiar era sârbizat, după moda vremii de atunci, în Popoviciu. El primise, dela Pavel Avacumovici, episcopul sârb de atunci al Aradului, o simghelie în românește, — pentru biserica cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din

1) Comuna Câmpani e în apropiere de comuna Șeghiște (la d. N. Iorga: *Ist. Bis. Rom.* ed. I. vol. I. pag. 171), e scrisă „Șeghești”, după ungurescul Segyesl. Șeghiștea era un centru ierarhic, în frunte cu protopopi cu atribuții quasi-episcopale, menționați între 1503—54 (*Ibid.*) Centrul ierarhic, în sens diminuat la proporția puterii protopopești, se pare să se fi mutat mai apoi la Câmpani, devenit loc de scaun protopopesc. Mare pagubă, că biserica veche, de peatră, cu mai multe rânduri de picturi murale, dela Șeghiște, s’a ruinat în zilele noastre când avem Comisia de ale monumentelor istorice.

2) Arhiva jud. Bihor, No. 23, fasc. VIII. din 1727 — Acum și archiva s’a — dus! E. dată ungarilor, toată până inclusiv actele despre revoluția din 1848. Așa ne dispar comorile, pe rând!

Câmpanii-de-jos — și încă într'o bună românească¹⁾, datând din anul 1798. Acesta a avut un fiu, pe Popa Gheorghe tot în Câmpani, iar din familia acestuia se știe de doi urmași, frați între olaltă, preoții Popa Atanasie²⁾ și Popa Vasilie, tatăl lui Giorgiu, de a căruia viață și activitate ne ocupăm.

Care era starea de spirit a preoțimei din partea de sus a Crișului-negru, și în alte privințe, din aceea vreme, se vede din următoarea împrejurare: În județul Bihorului încă se răfrânsese un val din revoluția lui Horia. Trei preoți bihoreni făceau propagandă deschisă pentru revoluție. Și când veni ordinul de potolire al comitatului, unul din acei trei preoți — Popa Joan din Leheceni — striga în piața Vașcoului: „De-ar aduce Dumnezeu pe răsculați aici, căci de nu va fi mai bine, mai rău nu poate să fie“ și „lasă, protopoape, să arză, că și așa a lor a fost.“³⁾

Din acest mediu, de conștiință preoțească și de demnitate românească, s'a ridicat Dr. Giorgiu Popa, moștenind și afirmând un crez bisericesc și național, pentru care a trăit și muncit cu pricepere și devotament, tăindu-și drum prin multa sa învățătură și prin neprihănita oarecitate.

1) Am publicat-o în *Revista Teologică* dela Sibiu an. VII. (1913), pag. 28-9. Mi-o dăduse nepotul său, Popa Atanasie, preot în Câmpani.

2) Acesta îmi spunea cum oscilau pe vremuri numele familiare, după influențele vremii. El însuși portase, la început, numele de Popovici; la școală, numele i-s'a maghiarizat în Pap; când s'a preoțit (la Carloveț?) i-s'a impus numele de Popovici; — mai la urmă și-a luat numele de Popa, care a rămas apoi numele statornic al familiei.

3) Nic. Densușianu: *Revoluțiunea lui Horia*, București 1884, pag. 288.

2. Tinereța lui Giorgiu Popa:

Studii și intrarea în viața publică.

Isvoare de informație, mai de seamă, despre viața dânsului¹⁾ nu avem, deoarece aceasta n'a fost cercetată și înfățișată până acum mai deaproape.

Tinărul Giorgiu s'a născut, după informațiile din descripția parohială²⁾ dela Câmpani (1855), la 14 Iulie 1841, în Câmpanii-de-jos (jud. Bihor), din părinții Popa Vasilie și Ana Codău, aceasta din urmă de naștere din Lunca, lângă Câmpani. Căsătoria lor a fost binecuvântată de Dumnezeu cu un băiat și două fete: Giorgiu, Marta și Ana (Nișca). Dar, nu peste mult, îi lovi nenorocirea, că muri preoteasa Ana, în vârstă de 33 ani, la începutul anului 1854, când tânărul Giorgiu, d'abia 12 ani, dimpreună cu două surori, mici și ele, rămân orfani, iar tatăl lor, un om sărac dealtfel, se alege cu mizeriile văduviei și cu grija creșterii celor trei copii. Dintre aceștia, mai târziu, Nișca (Ana) se mărită în sat, cu țăranul fruntaș Nicolae Stana; pe sora ei Marta o ia în căsătorie absolventul de teologie Petru Dalea, preoțit mai apoi în comuna învecinată Sârbești, rămas și el văduv încurând.

1) Vezi C. Diaconovich: *Enciclopedia română*, la titlul „Popa”; apoi gazeta „Deșteptarea” dela Timișoara, al căreia colaborator era și el la 1896, în ale căreia coloane îi scrie viața (N. 149. din 1897) avocatul din Timișoara Pavel Rotariu.

2) După cartea de botez ce mi-a dat-o prietenul Dr. Ioan Pop, președintele Curții de Apel din Cluj — fiu al unui bun prieten cu Dr. G. Popa — acesta s'a născut la 10 Iulie 1841. — Tot dela d. Dr. I. Pop am și certificatul de „maturitate” (bacalauriat) al lui G. Popa.

Pelângă toată vitregitatea văduviei și a sărăciei, preotul Vasile n'a pregetat să se gândească la buna creștere a fiului său și de a-l purta la școală, văzându-i trezvia, care l-a caracterizat dela început. Din casa părintească chiar, tinărul Giorgiu, o fire receptivă cum eră, a primit bune inspirații pentru cele sufletești și înțelegere pentru cele bisericești, păstrându-le în toată viața. Atmosfera sănătoasă familiară își găsește un foarte târziu răsunset în viața lui, când — după cum vom vedea — în unele din notițele sale din vremea bărbăției, își reamintește de unul din sfaturile de comportare, primit în senz biblic dela părintele său, și de duioasa îngrijorare a mamel sale, pentru vremea când el va fi eșit în viață.

Pe vremea aceea, în Câmpani nu era școală. De aceea tinărul Giorgiu fu dat, la frageda vârstă de 6 ani, la școala din Băița, oraș montan din apropiere. Acolo avu parte de un bun dascăl, în persoana harnicului și laudatului învățător Dimitrie Cristian.¹⁾ După doi ani, a trecut la școala germană din acelaș oraș, având învățător pe Anton Mayer, unul din cei mai buni pedagogi, om sever dar deștept, și plăcut și Românilor, fiindcă vorbea bine românește și școlariilor români le „tălmăciă lecția și în limba română“.

În anul al zecelea de vârstă, tinărul isprăvi cu școala germană și trecu în prima clasă de liceu (gimnaziu) dela Beiuș (1853), unde a stat până la terminarea cursului secundar, în 1860, ca primul clasificat între 19 colegi de clasă, — cu nota „laudabil“ la toate materiile, afară de limba maghiară cu „bine“.²⁾ În vara aceluiași an se distinse la fel, cu prilejul examenului de „maturitate“ — bacalauriat — când, în ziua de 30 Iulie, obținù prima notă de clasificație („eximio modo maturus“ la toate materiile).

¹⁾ Gazeta „Dreptatea“ spunea greșit „Crișan“. Corectare de I. Tuducescu, rudă cu G. Popa.

²⁾ Informație dela Direcțiunea liceului din Beiuș (No. 668/933),

Ca student sărac a fost avizat la puterile proprii, de a se susține la școală, în liceu, cum o făceau aceasta foarte mulți tineri români din trecut, ajunși la situații de seamă în viața Românilor ardeleni și ungureni.

La 1860 când tocmai se inactivase „fundațiunea” (internatul) mecenatului Nicolae Zsiga (Jiga) la Oradea, tinerul Giorgiu Popa își urmă studiul, primit fiind în acel internat. Așa se inscrie, pentru anii școlari 1860/61 și 1861/62 la Academia de Drept de acolo, unde și făcù studiile cu nota de „distingție”.¹⁾

În timpul feriiilor, își continuă îndeletnicirea de până atunci, de a face pe instructorul la unele familii mai de seamă. În chipul acesta ajunse la notarul Drăgan, din Comuna Mănerău (jud. Aradului), care erà înrudit cu truntașul român Sigismund Pop. Acesta cunoscându-l mai deaproape, l-a îndrăgit; l-a angajat și în familia sa de instructor și, totodată, și de colaborator la revista sa „Concordia”, ce apărea în Pesta,²⁾ asigurându-i astfel existența și posibilitatea de a-și continua studiul.

La anul 1864, tinărul Giorgiu Popa a terminat Dreptul obținând absolutorul obișnuit și prestând examenul de stat, iar în anul următor, în Noemvrie, întră ca avocat stagiar în cancelaria avocatului Fülepp Leopold din Pesta.³⁾

Pe acest timp dăinuia lupta politică între maghiari și austrieci, în vederea unui nou aranjament politic, care a și urmat mai târziu, sub numirea de „Dualism”. Frunțașii noștri politici din aceea vreme, cu Mocioneștii și cu Vincentiu Babeș în frunte, au aflat de bine să înființeze, în Viena, renumita foaie politică-națională „Albina”. Primul redactor al acesteia a

¹⁾ Informație primită dela Academia de Drept din Oradea.

²⁾ „Concordia”, jurnal politic și literar, a apărut în Pesta, între August 1861—Dec. 1870, având redactor, proprietar și editor pe acelaș Sigismund Pop.

³⁾ Tribunalul din Pesta, Nr. 68469/1865.

fost tocmai Giorgiu Popa care, părăsind acum situația de avocat stagiar, trece la Viena, cu gândul să urmeze la Universitate studiile filosofice.¹⁾

Pe vremea aceea — după revoluția dela 1848 și înainte de a se fi lămurit suficient cărările politice de stat austro-ungare — nu erau definte precis nici scopurile și nici mijloacele politice Românilor din acel imperiu. Programa „Albinei” eră tocmai de a mijloci statorirea unui adevărat program național.²⁾ Și, pe lângă inspirațiile erudite ale atât de bunilor Români cari erau frații Mocionești cu Vincențiu Babeș și alți fruntași ai vremii, redactorul Giorgiu Popa, prin pregătirile sale largi și temeinice, aveà să fie și să rămână o apreciată forță de condeiu și de acțiune în aceasta grupare. El a și rămas, de atunci chiar, în strânse legături cu Mocioneștii cari, cum vom vedea, i-au ocrotit și activitatea de propagandă națională-culturală. Primul număr al „Albinei” apare cu data zilei de Paști (27 Martie) din anul 1866, sub redacția lui Giorgiu Popa, fiind direcționată de fruntașul Vincențiu Babeș, pe atunci jude la Tabla regească din Budapesta și deputat dietal.³⁾ Aci se cuvine să menționăm, ca o caracterizare de forță, articolul de fond al gazetei, semnat de cei patru Mocionești: Andrei, Giorgiu, Antoniu și Dr. Alexandru Mocioni, cari justificau apariția gazetei cu împrejurările vremii, că „în Europa toată, dar mai vârtos în *patriile noastre* ale Românilor, evenimentele politice se îmbulzesc, referințele publice ... neconținut se încurcă”, și deci se cere o lămurire a intereselor de viață românească și

¹⁾ D-l Dr. Caius Brediceanu, azi ministru plenipotențiar român la Viena, unul din referenții școlari dela Arad, cari au urmat lui Dr. G. Popa, a făcut cercetări, dar n'a reușit să găsească până acum informații, în archiva Universității de acolo, despre studiile antecesorului său, nefiind arhiva mai veche în cea mai bună ordine.

²⁾ Enciclopedia Română alui C. Diaconovici, titlul „Albina”,

³⁾ Ibid-

o apărare a drepturilor noastre.¹⁾ Programul politic al „Albinei”, deci, eră „de-a mijloci statorirea unui adevărat program național”; de a desvolta și reprezenta adevărata valoare etnică, politică și economică a elementului românesc, și totodată a deștepta și conduce lupta pentru existența și cultura acestui element.²⁾ Foaia cu acest program apăru sub redacția lui Giorgiu Popa, care inzestrat cu frumoase daruri firești și imboldit cu aleasă învățătură, numără atunci d’abia 25 ani și eră cele mai indicat din generația sa pentru aceasta misiune.

„Albina” care, prin întransigența sa și calitatea superioară a scrisului ei, eră predestinată a deveni o foaie națională generală, a întâmpinat displăcerea guvernului maghiar, din care cauză i-a fost denegată, la 1869, întrarea în Ungaria.³⁾ La orice caz, aceasta opreliște eră un titlu de înaltă laudă pentru inspiratorii și redactorul ei. Opreliștea avu ca una din urmări, că gazeta trecu, cu redactorul ei cu tot, la Pesta, unde și-a continuat viața și afirmarea, până la sfârșitul anului 1876.⁴⁾ Regretabil că, prea rară fiind aceasta publicație, n’am putut-o consulta integral, pentru a examina scrisul redactorului său. Calificarea acestei activități, însă, vine din alta parte și mai competentă, când Giorgiu Popa pleacă la Oradea, la o funcțiune culturală-bisericească, după patru ani de activitate publicistică în Viena și Pesta.

La plecarea sa dela „Albina”, Vincențiu Babeș avea cuvinte foarte măgulitoare, pe cari le reproducem în parte, despre redactorul care primea acum alta misiune. V. Babeș adeca sublinia⁵⁾ „erudițiunea și agerul condeiu” ale celui ce plecă,

1) N. Hodoș și Al. Sadi Jonescu: Publicațiile periodice românești: Tom. I București 1913, pag. 13.

2) C. Diaconovich, l. c.

3) N. Hodoș și Al. Sady Jonescu: Publicațiile periodice românești: Tom. I. București 1913, pag. 13.

4) Ibid.

5) „Albina” din 9/21 Iulie 1870, Nr. 5.

„recunoscute și respectate înaintea națiunei” în cursul activității sale redacționale. „Mult am stat pe gânduri — spunea V. Babeș mai departe — socotindu-ne, că oare pierderea lui pentru „Albina” sau câștigul bietelor noastre școale din Biharia, are să fie mai mare, are să cadă mai greu în cumpănă?” Drept răspuns, V. Babeș spune mai departe, că Giorgiu Popa ar fi mai greu de înlocuit în fruntea școalelor din Biharia, decât la „Albina”, de care se depărtă, însă fără de a o părăsi. Și mai adăogă, drept un prognostic: „E timpul și ocasiunea, ca amicul nostru, teoriile și învățăturile sale cele frumoase să le traducă în viață.” Așa îl aprecia V. Babeș.

Ce se întâmplase, adevca? Încă până ce erà redactor responsabil la „Albina”, Giorgiu Popa fu ales, de sinodul eparhial dela Arad, în 12 Mai 1870, de asesor-referent școlar la Consistorul din Oradea¹⁾, cu leafă anuală de 1200 fl.²⁾

Ajuns la Oradea, dânsul a aflat în adevăr stări desolate în învățământ, provocate de multele neajunsuri istorice-politice și economice, în cari au trăit în Bihor Biserica ortodoxă și școalele sale. Pe lângă aceasta, erà tocmai începutul reorganizării vieții administrative-bisericești și școlare, pe baza Statutului organic. atunci pus în aplicare, și totul erà de făcut din temelie, în privinta școalelor noastre bihorene.

Dar la Oradea nu a stat decât până la 1872, când, în primăvara anului, fu ales, la 28 Aprilie, în postul similar dela Consistorul din Arad.³⁾

La intrarea sa în funcție bisericească, aducea cu sine un prestigiu și o încredere din afară. De aceea, începând cu anul 1870, când se inaugurează viața constituțională bisericească șaguniană, îl vedem figurând ca membru marcant al

1) Protocolul Sinodului eparhial din 1870, concluzul Nr. 161.

2) Arhiva eparhială Arad, Nr. 90 Pres. din 12 Mai acelaș an.

3) Arhiv. ep. Arad, N. 751 Pres. din 7 Mai 1872.

acestei sinodalități, atât în adunarea eparhială dela Arad, cât și în congresul național-bisericesc dela Sibiu. La congresul din Sibiu din 1870, unde reprezenta cercul electoral al Vașcoului, între alți fruntași designați a se ocupa de Regulamentul pentru organizarea învățământului național-confesional din din mitropolie, pe care-l inițiase congresul din 1868, fu încredințat să facă pe raportorul chestiunei în congres.¹⁾ Tot astfel primi dânsul misiunea onorifică, de a referă în acelaș congres, chestiunea înființării unei foi mitropolitane²⁾ pe lângă „Telegraful Român“.

Tot aci putem remarca o împrejurare: Când se delibera asupra reprezentației congresului cătră Regele pe motivul că făcuse niște modificări autoritare în Statutul organic ce-i fusese înaintat spre aprobare, G. Popa propunea: să se șteargă amintirea, că Majestatea Sa este patronul Bisericii noastre, adăugând, că în canoanele Bisericii noastre nu se găsește nimic prin ce s'ar recunoaște patronatul. Părerea sa a și fost primită.

Dar omul care venea în slujbă bisericească din vâltoarea luptelor gazetărești politice, nu se putea restrânge numai la preocupările înguste ale funcției sale bisericești de referent școlar. Deacea, încurând după ocuparea postului său dela Oradea, în acelaș an întră în luptele politice, candidând în cercul electoral al Tinței, ca deputat în Camera ungară, de sine înleles cu program național român. Lupta electorală deatunci a rămas vie în amintire multă vreme, precum și „acel blând și foarte înțelept tinăr“ cum îl caracteriza pe candidatul G. Popa răposatul protopop dela Giriș, Petru Sârb³⁾, după informația părintelui său, preotul Damaschin Sârbu un

¹⁾ Protocolul congresual din 1870, concluzul Nr. 156.

²⁾ Concluzele congresuale. cari pot fi consultate în chestiune sunt: No. 72, No. 83 și No. 172/870; apoi No. 294/1878.

³⁾ Scrisoarea dânsului, din 4. Iun. 1927, adresată mie.

prieten prețuit al acestuia. În calea candidatului mersese, drum de 9 Km., un mare banderiu de călăreți, întimpinându-l cu steaguri românești și multe trăsură. Insași primirea, la intrare în Tinca, a fost măreață: cu cântece naționale, între cari „Hai să dăm mână cu mână...” Candidatul a fost salutat, în plin țârg dela Tinca, de părintele Damaschin Sârbu. Totuși sfârșitul nu a fost cel dorit, deoarece biruitor a ieșit deputatul ungar, fratele episcopului r.-catholic dela Oradea, Lipovniczky care mobilizase toate forțele domeniului său episcopesc, lucrând pe lângă aceasta cu bani și cu făgăduință de pășunat. Singuri Români din Husasău au fost aceia, cari s'au ținut mai bine de candidatul român¹⁾. Trei ani mai târziu (1875) îl vedem iarăși candidat național în cercul electoral Tinca. Celce a fost primul semnatar al acestei candidaturi a fost parohul Damaschin Sârbu din Giriș, în numele său și'n al mai multor votanți din aceeași comună (7 Iulie 1875). Dar Giorgiu Popa, de asta dată, n'a mai venit între alegătorii cari îl candidaseră din propria lor inițiativă. Izbânda, și astadată, prin aceleași mijloace, a trecut pe partea fratelui episcopului r.-catholic.

Așa se vede, Giorgiu Popa, care și începuse viața publică în calitatea de gazetar, nu putea să fie străin de problemele politice militante românești. Dacă, însă, în acest restimp de încercări pentru dânsul, nu-și putu afla așezarea statornică în domeniul vieții publicistice și politice, fu pentru că marile prefaceri de atunci din viața Bisericii noastre — restaurarea ierarhiei și mitropeliei române (1864) și mai ales reorganizarea culturală și bisericească, începută cu Statutul organic (1868) — îl îndrumară cătră alte probleme importante, pentru a cărora shujire eră calificat deplin. Prinsese dragoste de problemele școlare educative, în a cărora brazdă întrase deja de-a binele.

¹⁾ Scrisoarea aceluiași.

3. In brazdă culturală-școlară la Arad.

Sgomotoasele frământări politice nici nu erau de fel potrivite caracterului și temperamentului său. De aceasta împrejurare și-a dat seama, așa se vede, și dânsul, întrucât nu-l mai vedem pășind de candidat la alegeri parlamentare. Autoritatea eparhială încă va fi fost de părerea, că acest om poate fi utilizat mai bine pentru misiunea de militantism cultural. Prilejul bun chiar veni. După ce Consistorul eparhial în-suși, în lipsa unui organ oficial propriu, se folosise spre acel scop revista „Speranța”¹⁾ a studenților teologi dela Arad, care tocmai încetase, — acum înființează un organ propriu, oficial în toată forma, al său, care fu revista bisericească „Lumina”. Consistorul plenar făcu cea mai bună achiziție, când redacția revistei o încredință celui mai erudit din membrii săi, lui Giorgiu Popa.²⁾ Aceasta numire îl ajunse în vara aceluiași an, în care-și luase în primire funcțiunea dela Arad.

Dupăcum, însă, nu se potriveau cu firea lui nici trufiile lumii și nici sgomotul vieții politice de cari totdeauna s'a ferit, tot astfel nu se simțea bine nici în mijlocul îngrădirilor severe, croite de autoritatea eparhială, cu privire la felul de

¹⁾ Am scris despre ea in revista „Hotarul” dela Arad, an I. (1933) Nr. 3—4, pag. 14—18.

²⁾ Erudiția dânsului o remarcă și P. Sf. Sa episcopul Roman Ciorgariu, prieten și tovarăș de idei al lui G. Popa. *Biserica și Școala*, Nr. 1—2, din 1927 pag. 4.

a fi al unei gazete oficiale bisericești. Cojocul acelui regulament, care nu îngăduia libera mișcare a acestui mare spirit, era prea strâmt croit.¹⁾

Totuși afirmarea la redacția „Luminei” fu din cele mai bune, până — la un loc, când ajunse în conflict cu autoritatea eparhială. La „Lumina” a lucrat Giorgiu Popa ca redactor, dela 1/13 Aug. 1872. Pus pe muncă, introduce în coloanele revistei chestiuni pedagogice, agreate sufletului său. Așa tratează²⁾, sub titlul „Câteva cuvinte despre instrucțiunea publică în Franța”, pe baza broșurei publicate de Michael Bréal, încă din primul număr al revistei. În acest articol, el militează pentru lucrarea și tipărirea de cât mai multe opere de cultură pentru popor.

Peste tot, sub durata de nouă luni cât a figurat ca redactor,³⁾ revista a fost ținută la nivel, ocupându-se de însemnate probleme curente ale vieții bisericești și școlare. Dispensarea dela funcțiunea de redactor i-a urmat din împrejurarea că — om de multă disciplină fiind în convingeri și în atitudinile sale, pe cari vreă să le vadă și la alții —, a lăsat să se strecoare, în gazeta oficială a eparhiei, întâmplarea unui țaran cu niște preoți, pe cari țaranul îi adasese la oraș și dispăruseră, pentru a trage o veselie.⁴⁾ Urmarea fu că, pe mai departe, gazeta eparhială fu incredințată spre redactare lui Iosif Goldiș, atunci profesor de teologie (devenit mai apoi episcop). Consistorul plenar i-a primit dimisiunea din funcția de redactor, prea îngustă pentru dânsul.

Menționăm aci un mijloc de lucrare, pe a căruia afirmare

¹⁾ Vezi programa revistei și în Protocolul ședințelor Sinodului eparhial din 1872, pag. 71.

²⁾ „Lumina”, Nr. 1, pag. 2, din 1872.

³⁾ N. Hodoș și Al. Sadi Jonescu, o. c. (pag. 388) arată, în mod greșit, că ar fi rămas redactor până la 11 Iuliu st. n. 1875, în loc de 1873.

⁴⁾ „Lumina”, Nr. 23, din 6/18 Mai 1873, pag. 120.

în folosul școalelor, se conta mult în aceea vreme, când se pornise procesul de reorganizare „șaguniană” a Bisericii noastre. Eră constituirea învățătorilor din eparhia Aradului într’o Reuniune sau asociațiune profesională proprie. Și eră o potrivă de bun augur, că aceasta asociație se constituia exact în acelaș an și în același lună, în care și dânsul fu ales asesor-referent școlar la Consistorul din Arad. Reuniunea se înființase la 20 Aprilie 1872, pentru a aduna, într’un mănunchiu, pe toți învățătorii din întinsa eparhie a Aradului, care cuprindeă atunci și teritorul actualei episcopii ortodoxe din Bihor. Scopul acestei organizații eră nu numai apărarea intereselor profesionale sau de tagmă, ci și promovarea cauzei școlare-culturale.¹⁾ Președinte fu ales atunci fruntașul român, fost profesor la Arad, Vincențiu Babeș, ca prim-vicepreședinte referentul școlar Giorgiu Popa, iar ca al doilea vicepreședinte avocatul arădan Ioan Popovici-Desseanu, cunoscut atunci și pentru interesul său mare cătră chestiile culturale și școlare.²⁾

Deslegat de sarcina redactării „Luminei”, și legat acum de aproape cu învățătorii în asociația dâșilor, Giorgiu Popa putu să-și consacre și mai mult timpul și puterile în slujba școalei. De aceea-l și vedem încurând afirmându-se pe acest teren. Adevărat că, încă în aceeași vară a anului 1873, nu se puteă despărți definitiv de ideia profesiunii libere a avocaturii. De aceea începând din 1. Iulie se înscrie avocat stagiar³⁾ de astadată în biroul avocatului arădan Ioan Popovici-Desseanu, luptător național.⁴⁾ Așa se vede, nepriindu-i pe de

¹⁾ D-l Iosif Moldovan, fost învățător confesional în Arad, după aceea revizor și inspector școlar de Stat, acum în retragere, a scris istoricul acestei Reuniuni și mi-a împrumutat datele pe cari le utilizez.

²⁾ F.d. I. Găvănescu: Ioan Popovici-Desseanu, Viațe și activitatea sa, Arad, 1932, pag. 20—28.

³⁾ Tribunalul Arad, Nr. 9650/873.

⁴⁾ Ed. I. Găvănescu (op. cit.), cuprinde bune informații politice-culturale din vremea de atunci.

plin atmosfera în care trăia și neavând nici siguranța postului, — în care nu avea nici stabilitatea, trebuind să fie ales, din nou, după fiecare trei ani —, înțelegem bine de ce persista până în 1 Ianuarie 1887 să figureze ca avocat stagiar,¹⁾ prin ceace își ținea deschisă aceasta ușă de rezervă către profesiunea liberă. Totuși, preocupăția sa de căpetenie și statornică a rămas grija școalelor.

Pentruca să avem și oarecari termeni de comparație mai târziu, vom arăta aci: care eră, în resumat statistic, situația școlară în eparhie, pe teritoriul Consistorului dela Arad, la 1872, când Giorgiu Popa trecu în serviciul acestuia. La acest Consistor se alesese asesor-referent școlar, încă în 1870, un om cu frumoase pregătiri, profesorul de limba și literatura română dela gimnasiul (liceul) de stat din Timișoara, Giorgiu Crăciunescu.²⁾ Acesta întocmise, pentru sinodul eparhial dela 1872, un raport despre starea învățământului, numărul școalelor și al învățătorilor, precum și despre salarizarea acestora. În raport se arată,³⁾ că dintre 306 comune, câte se țineau de Consistorul dela Arad, numai în 16 din ele nu se aflau școale elementare (primare). Posturi învățătorești existau în număr de 328, cu 310 învățători. Dintre acestia, 297 terminaseră cursurile pedagogice (școala normală), iar restul de 13 erau mai ales absolvenți de teologie, dintre cari doi înși aveau câte opt clase gimnaziale. Adevărat că, dintre învățători, d'abia 63 erau diplomați (calificați) căci, pe vremea aceea și până târziu, în lipsa mijloacelor constrângătoare, cei mai mulți învățători se mulțumeau cu absolutorul dela Școala normală. Pe lângă cifrele statistice, menționatul raport mai adăoga și despre

¹⁾ Tribunalul Arad, Nr. 280/1887.

²⁾ Protocolul Sinodului eparhial, Arad, 1870, concl. 159.

³⁾ Raportul, semnat și de episcopul Procopiu Ivacicoviciu, nu are un număr oficial (Arhiva eparh.)

dificultățile mari, cari stăteau în calea dezvoltării școlii noastre populare de atunci. Iar dificultățile de învins erau: lipsa localurilor școlare corespunzătoare; puținătatea mijloacelor materiale și chiar a înțelegerii, precum și a jertfelor poporului pentru școala sa; — nu mai puțin se remarcă cercetarea neregulată a școlii și multe alte lipsuri, ca aceea a „planului de învățământ“, a manualelor, a unei organizații școlare sub raport administrativ și pedagogic. Asesorul-referent Gh. Crăciunescu arătase aceste lipsuri, pe cari sinodul încercă să le remedieze. Dar el, referentul școlar, căută alta slujbă, făcând loc urmășului său, cu studii mai potrivite acestei misiuni.

Giorgiu Popa se și puse pe lucru, îndată după trecerea sa la Arad. Așa se face, că senatul școlar, pe care-l conducea ca asesor-referent, fu împărțășit, de sinodul eparhial din anul următor (1873), de o laudă¹⁾ bine meritată, pentru activitatea de un an dela sinodul precedent. În toamna aceluiași an (1873), când Giorgiu Popa implinise un an de activitate la Arad, dânsul, prezintă autorității eparhiale proiecte temeinice de îndrumarea administrației școlare, cari și fură incuviințate și puse în practică, din ședința dela 15 Noemvrie 1873. Aceste norme priveau măsurile de îmbunătățirea cercetării școlii; reglementarea îndatoririlor directorilor locali și ale inspectorilor cercuali ai școlii populare,²⁾ și ele se puneau în practică în sedisvacanța urmată după trecerea episcopului Procopie Ivașcovici în scaunul de mitropolie la Sibiu. Deci, evident, era munca personală a noului referent școlar. Acesta mai putea avea o mângăiere în anul viitor, când sinodul eparhial ieia plăcută cunoștință de compunerea și punerea în practică a Instrucțiunilor din 1873.³⁾

¹⁾ Protoc. Sinod. 1873, concluz 103.

²⁾ Ele fură tipărite, într'o broșură de 32 pagini, cu deciziunile consistoriale Nr. 1475, Nr. 1476 și Nr. 1477/1873.

³⁾ Protocolul sinodului din 1874, concl. 188.

În asemenea împrejurări nici nu era de mirat, că reputația dânsului ca om de școală, în vara anului 1873 trecuse Carpații și că ministrul Titu Maiorescu îi făcuse invitarea¹⁾ de a ocupa un post de revizor școlar, cu salariu anual de 4000 Lei, plus diurne și cheltueli de deplasare. Dânsul, însă, preferă să rămână aici.

Când, în chipul acesta, administrația școlară eparhială își luase un frumos avânt, care avea să se potențeze cu măsuri speciale privitoare la problema manualelor școlare, se întâmplă că, după o trecătoare slugire episcopescă, de câteva luni alui Miron Roman, în scaunul episcopesc al Aradului ajunge un bărbat plin de energie, Ioan Meșianu. Acesta încă dela instalarea sa în scaun la 2 Mai st. n. 1875, în cuvântul de două pagini la deschiderea sinodului eparhial,²⁾ se anunță ca un om al faptelor, aceea ce a și fost. Episcopul, care trăise ca paroh și protopop în lumea școlărilor populare, cunoștea în sens practic problema școlară, pe care o ținea mereu la suprafață în discursurile sale dela deschiderea sinoadelor eparhiale. Nu era însă omul vederilor profunde în principiile pedagogiei, ci dornicul de realizări grabnice, pe când referențul școlar, cu gândire pedagogică metodică, a avut de multeori să se împiedece în combinațiunile sale, de însuși episcopul său. Așa se ajunge la situația că, de acum înainte, episcopul lucră după inițiative proprii, uneori chiar și fără de Consistor, nu numai în chestii școlare, ca de ex. la sinodul din 1876, când puneă problema învățământului popular în sinod și cea

¹⁾ Gazeta „Dreptatea” (Timișoara). Nr. 149/1897 și informația lui Ioan Tuduceșcu.

²⁾ Protocolul sinodului din 1875, pag. 3–5. Atunci spunea, că demnitatea episcopescă o ocupă „în prima (?) linie din încrederea” deputaților sinodali.

de inspecție,¹⁾ ci și în alte chestii bisericești.²⁾ Astfel se ivise între episcop și referentul școlar raporturi de mai puțină cordialitate.

Ca urmare a continuelor sale preocupări școlare, însă, referentul școlar, totuși, elaborează și propune, încă în 1877, superiorilor săi, spre aprobare, rodul ostănelelor sale: „Planul de învățământ” sau programa analitică și Normele pentru administrația învățământului poporal din eparhie.

Aceste proiecte ale sale fură încuviințate din sedința consistorială, dela 10/22 Ianuarie ale aceluiași an, a Senatului școlar eparhial³⁾, care dădu ordin de publicare și punerea lor în aplicare. Ceva mai târziu, Consistorul, apreciându-i ostăneala și prestația, îi votează o renumerație de 100 fl. pentru întocmirea planului de învățământ⁴⁾. Dar, așa se vede, o apreciere și mai plăcută sufletului său a fost aceea, pe care n'a uitat-o și și-o reamintește și mai târziu, că acel „plan” a fost censurat și calificat de cel mai mare bărbat de școală al nostru, de Dr. Paul Vasiciu, în a sa „Higiena și Școala”, ca operat „sublim”⁵⁾.

Giorgiu Popa — pe atunci nu luase încă doctoratul în Drept — intrase bine în făgașul misiunii sale culturale-școlare. Iar de acum, după creierea cadrelor didactice și administrative, mai avea să îngrijească de lucrarea manualelor școlare, cari lipseau, și la Arad și aiurea, în mitropolia noastră. Dar, paralel cu grija pentru creierea manualelor școlare, se impunea atenției sale încă o grijă: aceea a unui periodic

¹⁾ Vezi discursul dela deschiderea sinodului, 1876; apoi concluzele sinodale 208/1877; 64/878.

²⁾ Așa în chestiile următoare: Proiect de regulament pentru îndeplinirea parohiilor (concluz: 34/876), apoi pentru examenul de calificare preotească (concl. 35/1876);

³⁾ Protocolul ședințelor consistoriale școlare din 1877; Nr. 1773/1877.

⁴⁾ Ibid: hotărârea 514/1877, Nr 1771/1877.

⁵⁾ Dr. G. Popa: Scrieri și Vorbiri, 34.

profesional al învățătorilor din eparhie, constituiți deja într-o Reuniune învățătorescă, al cărei vice-președinte era dânsul. Ce era acum mai firesc lucru, decât ca la acest organ — „*Minte și Inimă*”, a început să apară la 22 Mai 1877, în Arad, sub redacția preotului învățător Ioan Cioara ca „organ al reuniunii învățătorilor” — însuși referentul școlar¹⁾ să devină o forță de colaborare. Revista a apărut d’abia până în primăvara anului viitor (31 mai 1878). — În lipsa unor manuale școlare, a cărora întocmire formă o preocupare curentă, aceasta revistă a tratat, în teorie și în lecțiuni practice, materiile școlare din mai multe discipline ale școlii populare. Giorgiu Popa a tratat următoarele materii: Fizica în școala populară (în 4 numere); — Cele trei ramuri ale economiei și productivitatea fiecărui ram; apoi: Spese productive și neproductive; Valoare și preț — toate trei, teme din economie, pentru clasele V—VI. — Între colaboratorii revistei dăscălești, îl găsim și pe compatriotul lui Giorgiu Popa, pe învățătorul Ioan Tuducescu și alții. Revista, însă, trebui să se sisteze după un an de viață folositoare învățătorilor în marea lipsă de manuale școlare. Și astfel rămânea, în mod firesc, ca atenția obștească să se îndrepteze către marea necesitate, din ce în ce mai arzătoare, a manualelor școlare.

Aveam, ce e drept, și pe atunci o seamă de manuale mai puțin reușite, dela autori răzleți, cari nu găsiseră încă punctul arhimedic al acestei opere școlare, câtă vreme nu aveam

¹⁾ Referentul G. Popa se vede să fi fost mai mult decât un colaborator al revistei. În articolul-program al revistei se găsește, până și în expresiuni, concepția specifică, solid formulată din punctul de vedere istoric-cultural, cum o regăsim în scrierile dânsului de mai apoi. Să cităm un singur pasaj: ... „În școală învață băieții istoria națiunii. Revendicăm națiunii noastre trecutul cel mai glorios. Și de ce acesta? Că dela înțelegerea și voința strămoșilor săi, tinărul școlar să conchidă la puterea înțelegerii și voinței sale; să se convingă câtă facultate de înțelegere și de voință moștenește el din bătrâni, drept moștenire națională”...

Rev. „*Minte și Inimă*” Nr. 1 (pag. 1-3) din 22 Mai 1877.

un învățământ poporal organizat unitar, ci numai încercări răzlețe pe eparhii. Așa aveam de a face în școli cu cărțile școlare populare dela Sibiu, chiar și dela Blaj, ca și din alte părți, cari se îmbiau în lipsa altora mai bune. La Arad, ca eparhie, încă aveam autori de manuale, între dâșii și Ioan Tuducescu, învățător bihorean, trecut la Lipova mai târziu, văr cu Giorgiu Popa. Cel ce, chiar din bună vreme, a simțit necesitatea unei lucrări sistematice în aceasta privință, se pare să fi fost tocmai referentul școlar Giorgiu Popa, de oarece pe dânsul îl vedem, încă la sinodul eparhial (1871), făcând o propunere pentru reglementarea chestiunii manualelor școlare. Dânsul adeca propunea, iar sinodul încuviința, să se aleagă o *comisiune permanentă*, care să *censureze* toate cărțile școlare, câte existau pe atunci în limba română, și să decidă: cari dintre ele să fie introduse în școala noastră națională-confesională. Comisiunea aceea era autorizată și în direcția de a compune cărțile cari lipseau. În comisiune se alegeau de cătră sinodul eparhial: cărturarul protopop al Timișorii Meletie Dreglici, Iosif Beleş, protopop și mai apoi vicar episcopesc, protopopul Gheorghe Vasilievici, profesorul Dr. Paul Vasiciu, Gheorghe Crăciunescu, Alexandru Gavra și alții și între dâșii referentul școlar Giorgiu Popa¹⁾. La 1875, Vinc. Babeș propunea sinodului constituirea unui fond pentru tipărirea de cărți școlare, bune și ieftine²⁾; dar, în lipsa unui fond special, eparhia se mulțumea se iee în bugetul consistorial, spre acest scop — ca în anul 1878 — o sumă de 800 floreni, pentru scoaterea și premierea de cărți școlare populare.

Manualele aceste, răzlețe, își aveau și note distinse, prin

1) Protocolul sinodului extraordinar din 1871, concluz 13.

2) " " din 1875, concl. 149.

3) " " " 1878, concl. 159.

tonul lor românesc, ca de ex. „Istoria Românilor“, lucrată de Ioan Tuducescu. De aceea o și opri ministerul ungar, care acum cerea și suspendarea autorului. Consistorul însă îi ia apărarea, răspunzând că va publica oprirea cărții, dar află de neîntemeiată suspendarea autorului pentru o carte ce nu fusese de mai nainte oprită. Și motivă nesuspendarea cu aceea, că urmărirea autorului până a nu i-se fi oprit cartea, ar micșora autoritatea învățătorului¹⁾. Dar, să privim mai de aproape aceasta importantă chestie culturală-școlară

Pentru o cât mai bună rezolvare a chestiei manualelor școlare, la Arad era deja introdusă, la 1877, practica publicării de concurs. În comisiunea de concurs figură și asesorul-referent școlar Giorgiu Popa. Concursul prevedea și anumite premii pentru cele mai bune manuale²⁾. La concursul publicat în 1876, s'a anunțat și referentul școlar, al cărui manual de Fizică fu premiat de Consistor³⁾. Evident, referentul școlar își lua partea din toate lucrările menite a promova viața școlii, nu numai ca organizator ci și ca autor de manuale.

Manualele școlare, pe cari el însuși le-a lucrat pentru trebuințele elevilor de școală primară mai ales, îmbrățișează partea cea mai de seamă a programei școlare. La munca aceasta l-a determinat și împrejurarea că, dupăcum se constata în ședința consistorială dela 6/18 Aug. 1877, când se delibera⁴⁾ asupra raportului comisiunei „anchetarie“ instituită de sinodul eparhial, nici unul din manualele școlare de până

¹⁾ Prot. Șed. cons: ședința II. seria 40: Nr. 3005/1876. Tot atunci și tot așa apăra Consistorul și pe inv. Blagiu Codrean din Sănnicolaul-mic, pe care încă dorea ministrul să-l vază suspendat, pentru că întrebuințase în școală acelaș manual al lui I. Tuducescu,

²⁾ La concursul publicat în 1877 se ofereau premii de câte 100 fl. pentru manualele de religie și gimnastică; câte 200 fl. pentru aritmetică și geometrie, geografie, istoria naturală (antropologia). — în total premii de 900 fl. (Archiv. ep. N. 566/1877.)

³⁾ Arhiv. ep. No. 1231/878.

⁴⁾ Protocolul ședințelor școlare din 1877 Nr. serial 460.

atunci nu corespundea planului de învățământ al Consistorului, pe care l' lucrase referentul său școlar. De aceea Consistorul ia măsuri pentru compunerea și tipărirea de manuale corăspunzătoare, iar până atunci primește și recomandă, printr'o circulară, manualele mai bunișoare, și hotărăște să se urmeze cu publicarea de concurs pentru câștigarea nouilor manuale. S'a mai luat o hotărâre, de a se formă la Consistor o *biblioteca școlară*¹⁾ *consistorială*²⁾.

Trecem acum la înșirarea manualelor sale școlare, pe cât am putut da de ele sau de unele informații cu privire la acelea. Chronologiceste, întâiul său manual școlar ni-se pare să fi fost „*Fizica în școala poporală*“, Arad, 1878. Deja în luna Iunie o remarcă Dr. Paul Vasiciu, consilier școlar în retragere, în revista sa ce o scotea la Gherla³⁾, relevându-o ca o carte mult dorită de învățatori, scrisă în stil ușor și pe care îl recomandă încălduros. — Nu mai puțin remarcabilă este și a sa „*Istorie universală, [mai] ales a națiunii române și a regatului Ungaria*, tipărită în Arad la 1879. Această istorie e un foarte reușit resumat al istoriei universale, în cadrele căreia a așezat cu multă iscusință — ceea ce îl pasiona în mod deosebit — mai ales istoria națiunii române. E interesant, cât și cum scrie despre Mihai Viteazul, în cinstea căruia îl citează pe istoricul german Engel, cu caracterizarea provenită dela dânsul: „Să aruncăm flori pe urmântul unui principe român, care interesează istoria lumii“.

De fel nu e mirat deci, că aceasta carte școlară, apărută în cursul vremii în trei ediții, în total de 3000 exemplare⁴⁾, a fost interzisă de guvernul maghiar.

¹⁾ Arhiva ep. Nr. 1711/1877.

²⁾ O seamă de manuale școlare, adunate la Consistor, am văzut, urmașii lui G. Popa nu au continuat colecționarea.

³⁾ *Higiena și Școala*, 1878, Nr. VI, pag. 95.

⁴⁾ „*Dreptatea*“ (Timișoara), an. 1896 No, 195.

Deși nu era teolog, a scris manuale și pentru religie. Astfel, aceea minunată de concisă și totuși ușoară și simplă la stil „*Istoria biblică*” a Testamentului vechiu și nou, care, în anul 1894, ajunsese la adiția IV. Alături de aceasta și pentru slugirea sentimentului religios a întocmit și o *Carte de rugăciuni*, din care n'am văzut nici un exemplar.

A mai publicat, cu ilustrații, pe *Robinson Crusoe* după Joachim Enric. Nici aceasta n'am văzut-o. Mai târziu, la 1888 după temeinice pregătiri publică, la Gherla, aceea minunată „*Merinde dela școală*”, care eră, și mai este încă, o adevărată enciclopedie culturală pentru popor și o lectură foarte folositoare și pentru pătura cărturărească. Vom reveni asupra ei.

Pelângă interesul pentru școlăle poporale, în eparhie mai prinsese și dorul de gimnazii confesionale. Pe vremea aceea, în întreg ținutul Ungariei locuite de Români, exista d'abia o singură școală secundară: liceul catolic din Beiuș. În asemenea împrejurări, aspirații la intelectualism românesc din fosta Ungarie erau avizați la școala secundară dela Beiuș cercetată pe vremuri și de bucovineni, și mai ales la școlăle ungurești, cari deveniau tot mai pernicioase — prin șovenismul lor unguresc¹⁾ — pentru interesele culturii românești! Biserica noastră însăși, era avizată să facă achiziții pentru dascălie și preoție din școlăle viciate de șovenismul unguresc. De aceea, fu așa de explicabilă dorința după școlăle secundare confesionale ortodoxe. La sinodul eparhial din 1877, chestiunea fu pusă printr'un raport al senatului școlar consi-

¹⁾ Liceul din Beiuș, înființat pe bază confesională catolică și organizat în felul liceelor statului, sub a căruia îndrumare era ținut, — cu profesori formați în teologiile catolice maghiare și în universitățile maghiare, mai ales dela maghiaronul episcop Ioan Oltean (1873—77) încoaci, nu putea rezista din destul tentativelor politice și culturale maghiare, cari se încununară cu rezultatul dorit de Unguri, sub blândul episcop și filantrop Mihai Pevel prin aceea că, în prag de Crăciunul anului 1888, în clasele superioare ale liceului fu introdusă limba maghiară, la predarea tuturor materiilor, afară de studiul religiei și al limbei române.

storial din Arad, al cărui referent era Giorgiu Popa. Sinodului eparhial i-se cerea să adereze la înființarea alor cinci gimnazii pe teritoriul eparhiei, și anume în Arad, Lipova, Timișoara, Buteni și Tileagd¹).

Discuțiile au fost variate. Comisiunea școlară a sinodului — în sinul căreia fuseseră aleși cei mai de seamă din bărbații vremii, cari se ocupau în eparhie de chestia învățământului²) — se declară de acord cu acest proiect și propune înființarea menționatei școale. Giorgiu Popa, firește, era pentru votarea acestei propuneri. În firul lungilor discuții s'au mai făcut patru propuneri pentruca, puse la vot, să cadă toate patru, dinpreună cu însăși propunerea comisiunii școlare, fără de a se fi luat o hotărâre meritorie, concretă.

Cel ce s'a simțit mai atins de acest refuz a fost referentul școlar, care, nu peste mult timp, a început pe tema gimnaziilor confesionale o discuție publică, în revista școlară dela Arad „Minte și Inimă”, a învățătorilor din eparhie. În cursul celor treisprezece luni cât a apărut aceasta revistă (Mai 1872—Mai 1873), Gh. Popa a plasat șase articole, informative și de polemică, în chestia gimnaziilor. În răspunsul său, semnală împrejurarea, că „nemți-ungurii câteva mii, au gimnazii. Românii peste jumătate milion în dieceză, n'au nici'unul. Să ne mirăm că nu înaintăm? ...*Încă nu s'a pomenit o națiune regenerată prin școli străine...* În sinod s'au făcut mai multe propuneri contra comisiunii școlare (care susținea chestia gimnaziilor), dar au căzut... cu 24 voturi contra 22. Cei mai înverșunați contrari erau ceia cari de alleori s'au îndatinat a striga : școală și iarăși școală“...³) Aceste se scriau la câteva

¹) Protocolul Sinodului eparhial din 1877, concl. No. 173 și 181.

²) Protoc. Sinodului din 1876, concl. 13 : clericii M. Dreghici și P. Suciu, apoi mireni Dr. Paul Vasiciu, Giorgiu Popa, Vasiliu Paguba, Ioan P. Deseanu, Ioan Tuducescu și Vinc. Babeș.

³) „Minte și inimă”, an I. (1877) pag. 7.

zile după terminarea sesiunii sinodului eparhial. În reflexiunile sale, referentul școlar afirmă, prin cifre, existența mijloacelor financiare suficiente pentru a susține cel puțin trei gimnazii.

Pășirea în public a lui Giorgiu Popa nu putu duce mai departe cauza școalelor secundare, la cari se gândea. Tot atunci deputatul sinodal Paul Rotariu dela Timișoara — care se împotrivi printr'un articol, publicat în „Minte și Inimă” îndată după apariția primului articol al lui G. Popa în chestiune — printr'o interpelare la sinodul din anul următor (1878) puse chestiunea din nou în discuția sinodului eparhial¹⁾, dar numai pentru a da episcopului prilej de a combate afirmațiile referentului școlar. Acesta a încercat să răspundă, dar nedându-i-se cuvânt, a demisionat din funcția de asesor referent, — cum o spune în una din notele sale — fără să i-se primească demisia. A pus în vedere sinodului, că va continua cu discuția publică asupra chestiei²⁾, invitând pe oricine vrea, să participe la discuție. Dar revista „Inimă și Minte” inceta de a mai apărea; discuția publică încă rămase.

Tot în anul 1878, în vară, intervine o alta chestiune de interes obștesc, în care era desacord între episcop și referentul școlar: eră chestia îndeplinirii alor trei catedre la institutul pedagogic-teologic și anume una la teologie, ocupată de Vinc. Mangra, și două la școala normală, ocupate de Teodor Ceontea și de Dr. Lazar Petrovici. Diferendul se reducea la împrejurarea, că aspiranții nu aveau diplomă de profesori, dela vre-o universitate. De aceea, dânsul propunea ca, deoarece nici unul nu avea asemenea diplomă, să nu se facă alegere definitivă, ci să se mai mențină provizo-

1) Protocolul sinodului din 1878, concl. Nr. 63.

2) Ibid.

ratul, deoarece „nu se pot institui profesori definitivi aceia cari nu au diplomă de profesor”. Consistorul însă, în ședința sa plenară dela 11/23 Iulie trecu peste motivarea referentului; alese pe cei doi dintâi, iar pentru al treilea se dădură voturi egale, situație pe care o decise episcopul cu votul său, ceea ce avu de urmare ivirea unui diferend de constituție, care aduse cu sine ca să se pronunțe Consistorului mitropolitan, ca for apelator¹⁾. Profesorii nu erau, deci, definitivați nici în 1879. Atunci unul din ei (T. Ceontea) își ceru din nou definitivarea, iar referentul școlar se împotrivi din nou, pe acelaș motiv al lipsei de diplomă dela universitate²⁾.

Am fixat din adins cazurile acestea³⁾, al gimnaziilor și al catedrelor profesionale, pentru a avea prilej de a vedea ținuta referentului Giorgiu Popa, în relațiunile sale oficiale, în cari n'a cunoscut nici prieteni, nici interese lăaturalnice, și nu s'a lăsat nici terorizat de părerile contrare ale episcopului său. Dacă dosarele din arhiva eparhială sunt defectuoase în privința aceasta, avem, totuși, posibilitatea unei informații directe dintr'o scrisoare alui Gh. Popa, către amicul său Damaschin Sârbu, preot în Giriș. Acestuia îi destăinuia prin scrisoarea din 30 Iulie 1878, la câteva zile după ședința din chestie a

¹⁾ A se vedea protocolul ședințelor plenare ale Consistorului, din 11/23 Iulie 1878. Gravamenul de nulitate alegerii fu ridicat de asesorii Iosif Popovici și cu dânsul Ioan Popovici-Desseanu și alții, Consistorul mitropolitan închise incidentul, ratificând votul diriment al episcopului.

²⁾ Consistorul, ca senat școlar, fu pentru definitivare (No. 2290, din ședința dela 3/15 nov. 1879); referentul dădu vot separat în senatul școlar; dar Consistorul plenar acordă definitivarea (1. Dec. n. 1879) motivând, că aspirantul „în cei trei ani de probă s'a dovedit (!) bine calificat (?) pentru postul ce ocupa... (Vezi: Protocolul ședințelor Consistorului plenar, concluz Nr. 47 din 1879).

³⁾ Giorgiu Popa revine la aceste doua chestii și în polemicile sale de mai apoi. Cu privire la gimnaziu ni-se spune, că sinodul eparhial fusese de acord să se deschidă unul, dar atunci eparhia nu mai avea mijloacele materiale, de cari despunea la 1878 (*Scrieri și vorbiri*, pag. 54).

În privința felului de utilizare a profesorilor dela institutul pedagogic-teologic (înlocuind pe unii, și aducând pe alții după cruterii neacademice), a se vedea *Scrieri și Vorbiri*, pag. 16, 34, și 78.

Consistorului, mari îngrijorări ale sale, pe cari le trăia în mediul administrației bisericești și în legătură cu problema națională¹⁾. El spunea, că de curând se făcuse alegere de profesori la preparandie (școala normală) și la teologie, și că i a fost nesocotită propunerea de referent. de a se alege oameni cu studii universitare incheiate, în loc de „provisori cu deobligamentul ca în trei ani să-și câștige calificațiunea”... Eu, din contră, de după principii îmi cerc amicii, așa aș face pentru sântul interes național — de ar fi vorba... fie de mine sau de fratele meu... Eu țin mai departe la principiul meu, că numai profesori calificați pot să califice bine și iute (încurând) o națiune...” Dânsul adaogă a se văieră până și de insultele dela contrarii săi, cari tot mai mult se concentrau în anturajul capului eparhiei, și roagă pe prietenul său, să nimicească aceasta scrisoare, ca să nu poate fi judecat vr’odată, că s’ar apăra laudându-se pe sine. În aceasta scrisoare, el trece și la politica națională, militând pentru solidaritatea națională, ce trebuie să se afirme prin primirea „pasivității” adoptate mai întâi în Ardeal, dar adaogă îngrijorarea: „Bunul Dumnezeu știe, că unde ne va duce .. procedura de pasivitate sau abstenență”. Cum vedem, Giorgiu Popa, nu s’a lăsat încătușat, de nimeni și de nimic, nici în viața culturală bisericească și nici în cea politică națională. Așa a rămas dânsul, statornic, un muștrător al scăderilor administrative și al oportunismului bisericesc în politică și și-a păstrat, neconținut, strânsele legături cu comitetul național dela Sibiu și mai ales cu gruparea Mocionistă, cu care ’n legătură credea a-și slugi mai bine neamul.

Dânsul nici n’ar fi putut să se desfacă de problemele politice și de drept. Din contra, pentru a le servi și pe acestea mai bine, încurând își încununa studiile, obținând la 11. Nov.

¹⁾ Scrisoarea o am dela răp. protopop Petru Sârbu, fiul preotului Damaschin, și am publicat-o în „Biserica și Școala”, No. 28—2 9 dia 1928.

1878, la vârsta de 37 ani, diploma de Doctor în drept la Universitatea din Budapesta.

De arsenalul studiilor în drept avea trebuință și în funcțiunea sa administrativă-școlară, din care avea să facă și o *apărare în afară, a școalelor*. Dar în aceeași vreme atenția și purtarea lui de grije continuă de a îmbrățișa și opera internă, de o nouă orânduire administrativă școlară și de înzestrarea pedagogică a școalelor. Aceasta o îndeplinea dânsul prin două mijloace: prin inspecțiile școlare, ce le făcea în eparhie, cu cel mai mare folos pentru pedagogie, cultură și pentru Biserică; dar și ca vicepreședinte al Reuniunii sau Asociației învățătorilor.

Pe controlul școalelor, Consistorul a pus, dela început chiar, mare preț, Inspecția de căpetenie o făcea referentul școalelor; dar nu era suficient numai el singur. De aceea, episcopul propunea sinodului eparhial din 1878, creiarea încă a unui post de referent școlar, pentruca prin cei doi referenți, — câți ar fi fost astfel, — să se poată inspecționa toate școalele din eparhie, măcar odată la an. Dar propunerea nu s'a realizat nici dacă venea dela episcopul. Astfel a rămas, ca singurul referent să facă administrația și inspecțiile, câte le putea, pe lângă protopopi și alți inspectori școlari cercuali. Referentul Giorgiu Popa s'a achitat și de aceste inspecții, într'un mod deplin reușit. De altfel, cum va fi procedat el cu prilejul inspecțiilor școlare cari îl puneau în contact, deodată cu învățătorii și elevii, precum și cu comitetele școlare ale Bisericii, avem modelul, clasic și tipic în aceeași vreme, în capitolul despre inspectorul școlar, din o lucrare a sa¹⁾.

Calitatea de vice-președinte al Reuniunii generale învățătoarești și-a păstrat-o până la 1887, când s'a ales președinte. Din vremea când era vice-președinte, se remarcă memoriul

¹⁾ „Merinde dela Școală”, pag. 107—115.

adunării generale din 1878, presidată de dânsul — „președintele“ V. Babeș nu avea domiciliul în Arad, ci în Budapesta — memoriu trimis sinodului eparhial, în care se cereau mai multe îmbunătățiri pentru școală și învățătorii din eparhie. Se cerea autorității bisericești: înființarea unui fond de pensii pentru învățători; regularea salarelor învățătoresți; unificarea măsurilor pentru înființarea de fonduri școlare: eparhiale și parohiale, pentru ajutorarea învățătorilor; aplicarea integrală a normelor de cercetarea școlilor, votate după propunerea deodinioară a referentului școlar Giorgiu Popa; apoi pedepsirea preoților și învățătorilor, cari s'ar ataca reciproc, în public¹⁾. Ca președinte al Reuniunii *generale* învățătoresți rămase numai până la 1890, când Reuniunea s'a reorganizat pe *districte*: unul al învățătorilor din ținutul Aradului, altul al bihorenilor și al treilea al învățătorilor bănățeni²⁾. Dr. Giorgiu Popa însă nu putu fi de acord cu această fărâmițare a forțelor dăscălești. De aceea se dădu la o parte, făcând loc altor elemente, noi, la conducere³⁾. Astfel în fruntea Reuniunii învățătorilor din ținutul Aradului (7 protopopiate din dreapta Murășului) fu ales președinte profesorul de preparandie (școală normală) Teodor Ceontea⁴⁾, un profesor insuflit pentru cauză, ajutat și de colegul său, reputatul pedagog Dr. Petru Pipceș, profesor la aceeași școală. Prevederile lui Dr. Giorgiu Popa, însă, s'au verificat mai apoi, întrucât după aceasta fărâmițare a Reuniunii învățătoresți a progresat cel mult Reuniunea aradană; învățătorii însă și-au pierdut posibilitatea de afirmare ca și corp unitar, în eparhie. La orice caz, cei 18 ani de con-

¹⁾ Memoriul fu trimis de sinodul eparhial, la Consistor, pentru rezolvare.

²⁾ Fărâmițarea se motiva cu lipsa de mijloace materiale, a învățătorilor, de a participa dela distanțe prea mari la adunările generale învățătoresți.

³⁾ Aceasta era și pe placul guvernului eparhial.

⁴⁾ Acesta era vice-președinte dela 1887 încocozi; și ca profesor deja de 14 ani, avea o seamă de aderenți în rândurile învățătorilor.

tact direct, prezidențial, al lui Dr. Giorgiu Popa cu Reuniunea generală a învățătorilor din întreaga eparhie, a putut să fie numai de mare și bun folos pentru școală și dascălime.

În programa de acțiune culturală alui Dr. Giorgiu Popa, pe care-l văzurăm ca autor de manuale școlare și ca îndrumător profesional al învățătorilor din eparhia Aradului, se cuprinde și aceea, de a publica o lucrare, prin care să ducă mai departe de cadrul oficial al învățământului, problema de carte și cultură în rândurile largi ale poporului nostru. Din aceasta preocupare a răsărit, după pregătiri mai lungi și te-meinice, aceea operă cu titlu așa de caracteristic: „*Merinde dela școală*”.

Aceasta lucrare a fost concepută după consultare cu ilustra familie a Mocioneștilor, cu cari autorul își avea vechi legături de reciprocă prețuire¹⁾, și a apărut în Gherla (1888). Aceasta operă de sinteză culturală și de popularizarea culturii, a fost închinată, în mod firesc, „Ilustrei Familii de Mocioni”. Pentru a lămuri sintetic rostul acestei lucrări în lumina intențiilor autorului și după rolul Mocioneștilor în cauză, vom cita mai întâi din „dedicația” ce li s’a făcut: „*După îndemnul Vostru se înșirară, aici în carte, idei și cugete: candelile modeste pe cărarea naționalității. Mulțumind pentru onoarea că m’ați invitat la operă, Vă rog să cercați, dacă am înșirat bine: limbă și religione, virtuți străbune, tradițiuni și datini de cultură națională și religioasă, dorul de învățătură, nizuința la progres*”...

La acest apel, Familia Mocioni răspundea prin scrisoarea din Foeni dela 5 aprilie 1889, a Doamnei Laura Mocioni²⁾

¹⁾ Părintele Dr. T. Botiș, care fusese, ca student, instructor în familia Mocioneștilor, știe că aceștia au avut și prilejuri de lămurire cu Episcopul Aradului, căruia îi solicitau alta apreciere pentru Dr. G. Popa.

²⁾ După informația părintelui Dr. T. Botiș, a fost soția lui Anton Mocioni, născută din familie sârbească.

Csernovits¹⁾, mulțumindu-i pentru lucrare și făcând urarea, ca „Merindea dela Școală” să producă mari rezultate în folosul națiunii române.

Cartea într'adevăr a găsit o foarte bună primire, așa că în curând se gândea autorul să scoată o nouă ediție, pentru care începuse deja să facă unele pregătiri. Dar și de altfel rămâne caracteristic cazul că, de ex. Andrei Cosma, directorul băncii „Sylvania” din Șimleu, d'abia înființată în acelaș an cu tipărirea „Merindei”, a comandat mai multe exemplare, pe cari le-a distribuit gratuit pela școalele din județul Sălașului.

Paralel cu pregătirea manualelor școlare, cari sporeau mereu în ediții, și a „Merindei”, dânsul era în continuă preocupare de a îmbunătăți și perfecționa „Planul de învățământ” și Normele administrative dela 1877. Astfel ajunge ca, la 1888, să-și eprobe cu autoritatea eparhială *Planul de învățământ*²⁾ primar, într'o nouă și mai precisă formulare³⁾. Dar nu trec de cât doi ani, până când își completează și rotunjește și Normele de administrație școlară, sub titlul de „*Manuducere la afacerile învățământului poporan*”, cu o culegerea dispozițiilor lor în vigoare și a deslușirilor necesare. Aceasta colecție normativă de administrație școlară a fost aprobată²⁾ de Consistor în ședința sa dela 12 Mai 1890.

„Manuducerea” aceasta merită s'o schițăm pe scurt. Ea

¹⁾ Avem însă indicii, pe cari le semnalăm aci (după Al. Gavra: *Monumentul Șincal—clainian*, tip. în Buda, 1844, la prefata nenumerotată) în cari ni se dă geneologia, din vechime, a Cernoviceștilor, începători ca sârbi, din veacul XIII, și incuscii cu Glogovenii din Muntenia. Ni se înfățișează „ramul arsenian, sau maghiaro-româno-iliric” al acestei familii, cu care profesorul dela Arad, Al. Gavra, își „împodobește” lucrarea, drept recunoștință pentru „darurile” cu cari îi ajută tipărirea lucrării sale. Prin Mocionești, deci, se continua o tradiție culturală, care era și a Cernoviceștilor de pe vremuri, maghiarizați mai apoi.

²⁾ Arhiva eparhială Nr. 3174/1888.

³⁾ Arhiva ep. Nr. 2255/1800.

cuprinde, pe 97 pagini de tipar, într'un mănunchiu, toate dispozițiile bisericești cu caracter organizatoric-școlar. În partea primă sunt măsurile pentru constituirea și felul lucrării comisiunilor școlare locale (din comună), a directorilor locali școlari, cari erau preoții, ca președinți ai comisiilor școlare; — apoi vizitatorilor școlari, onorifici; ale inspectorilor cercuali școlari, ale comisarilor sau delegaților Consistorului. — În partea a doua se reglementează înființarea caselor școlare de păstrare, reuniunile, sau asociațiile și conferințele didactice învățătorești, apoi, *bibliotecile poporane și corurile vacale*. A treia parte a colecției cuprinde în sine Regulamentul provizor pentru organizarea învățământului poporan; regulamentul disciplinar și o seamă de legiuiri și ordonanțe ungurești, obligatoare, cari reglementau învățământul poporal, sub toate raporturile și în toate direcțiile sale ca școală primară, raporturi sanitare, instrucția industrială, la servitorilor etc. *Cluj*.

Cu un cuvânt, în aceasta lucrare și în Planul de învățământ menționat, era depusă întreaga organizație a școlii *naționale și confesionale* — așa se sublinia pe atunci caracterul școlii — românești din eparhia Aradului, la anul 1890.

Ajuns la acest stadiu al activității sale pedagogice, Dr. Giorgiu Popa creiase cadrele de bună funcționare a învățământului poporal din eparhia Aradului, și mai rămânea acum, ca aceasta lucrare să fie, oareși cum, consacrată și generalizată, pelângă unele mici corective ce i-s'au aplicat, de către Congresul național-bisericesc dela Sibiu, pentru întregă mitropolia Ardealului. Lucrul acesta s'a și făcut, în curând, în mare parte cu concursul direct al referentului școlar dela Arad, membru și raportor în sinul aceluși congres național bisericesc.

E interesant să vedem, cum înțelegea referentul școlar dela Arad, să și desăvârsească opera. La 20 Oct. 1895, — la

mai puțin de doi ani înainte de moartea sa — cere mijloace pentru a putea visita biblioteci în țară și străinătate. Consistorul îi votează spre acest scop suma de 100 fl.¹⁾ Obținând aceasta sumă merge la București, unde a cercetat mai multe institute și instituțiuni. Din discuțiile urmate la Academia Română și la Ministeriu, a constatat, că acolo nu se lămurise din destul chestia bibliotecilor populare; dânșii încă fluctuau ca noi.²⁾ Maiorescu îi spusese să facă cerere scrisă și Academia va da bucuros publicațiile sale. În raportul său, referentul școlar mai adăogă, că ideia bibliotecilor populare progresa și în România. Ministeriul adeca a tipărit, la Socec, clasicii români; editorii încă se mișcă, luând contactul cu scriitorii moderni și au și publicat o seamă de opuri populare. Bucovina introduce „cabinetele de lectură”, iar Asociația Transilvaniei introduce biblioteci ambulante.³⁾ Iată signatura preparativelor, cari îl preocupau pe Dr. G. Popa, după ce își revăzuse și complectase cadrele didactice și administrative ale operei sale școlare: de a da viață *bibliotecilor populare, corurilor, caselor de păstrare școlare, reuniunilor etc.*, pe cari le codificase în „Manaducerea” sa. Dar, din nefericire, nu mai avu răgaz, deoarece, după cum vom vedea, îl pascuseră mari amărăciuni și nemulțumiri, cari îl împinseră la polemice, și mai apoi spre mormântul ce avea să i-se deschidă foarte încurând — peste un an și mai puțin de nouă luni.⁴⁾

¹⁾ Raportul dânsului, în Arhiva ep. Nr. 6474/1895.

²⁾ În eparhia Aradului aveam deja două biblioteci: la Curtici și la Nădab, pe aceea vreme, Ibid: Nr. 10/1879.

³⁾ Arhiv. eparh. No. 434/1896.

⁴⁾ Aceasta moștenire culturală, ce rămânea acum după dânsul, tocmai de acum înainte trebuia chivernisită sistematic. Dar conducerea eparhială nu s'a îngrijit să aibă un om, pregătit în special pentru aceasta misiune și căruia să i-se garanteze stabilitatea în acest serviciu eparhial, de înaltă importanță. Aceasta îngrijorare încă pusese stăpânire pe sufletul lui Dr. Giurgiu Popa, către sfârșitul vieții sale. — Mai apoi a urmat *epoca vântoaselor* în politica școlară-culturală ungurească; șicanarea cu ordonanțele și, apoi, legile de maghiarizarea școalelor. În aceasta epocă eram buni-bucuroși și numai de o acțiune defensivă, de pela 1904 încoaci.

În călcâiul acestei expuneri, în care am marcat mai ales activitatea culturală-școlară alui Dr. Giorgiu Popa, se cuvine să menționăm încă o împrejurare, prin care se dă dovadă de realismul cugetării sale. Din conferința dela 29 Noemvrie 1879 a inspectorilor școlari ajunsesse, la sinodul eparhial, propunerea lui Dr. Giorgiu Popa, pentru constituirea unui fond eparhial de asigurarea edificiilor școlare și bisericești, în contra focului, Sinodul eparhial află ideia de salutară și hotărăște, de a se luă contactul în acest scop cu mitropolia și cu eparhiile sufragane.¹⁾ La sinodul din 1883 — de oarece până atunci ideia nu se realizase — el sulevă chestia din nou. Sinodul îi primește propunerea, de a se trată cu careva societate de asigurare, în condiții avantajoase²⁾. La 1886, stăruie din nou în sinod pentru aranjarea chestiunii, printr'un urzoriu scris³⁾ și d'abia la 1887, avù mângăierea de a vedeà, că se încheie un aranjament de asigurare cu Societatea Franco-ungară.⁴⁾

Ținem să revenim aci la o chestiune culturală importantă, pusă mai întâi de referentul școlar, dar fără necesarul sprijin al diecezei, și reluată apoi de episcopul, fără a o fi putut realiza: era chestia școalelor secundare românești, ce ne lipseau în Ungaria de atunci. Deja la 1882, însuși episcopul relevă în cuvântarea sa de deschiderea sinodului eparhial, necesitatea unui „institut confesional mediu de cultură“⁵⁾. Sinodul grăbește a-l autoriza pe episcopul să lucre pentru realizarea ideii⁶⁾, a căreia inițiativă o reluase acum episcopul. Dar nu se realizează nimic, nici până la 1885, când aceeași idee o presintă sinodului eparhial senatul școlar al eparhiei, care

1) Protocolul sinodului din 1881, concluzul Nr. 107.

2) Protoc. sinodului 1883 concl. 147.

3) Protoc. sinodului 1886, concluz 10 și 122.

4) Protoc. sinodului 1887, concluz 39.

5) Protocolul sinodului din 1882, pag. 4.

6) Ibid. concluz 153.

credea de realizabil acest lucru în forma unei complectări a institutului pedagogico-teologic cu o „Școală medie pregătitoare“, pe care sinodul o încuviințează¹⁾. Se și fac demersuri la Ministeriul ungar de Culte și Instrucție pentru deschiderea școalei, dar fără rezultat. Sinodului eparhial următor i-se și raporta despre aceste dificultăți²⁾, pe cari nu le puteau înlătura. Exclusă posibilitatea înființării unui liceu confesional, Consistorul și Sinodul se gândeau (1888) să înființeze o școală de cultură generală pentru fete și o școală normală (pedagogiu) de fete³⁾ pentruca, un an mai apoi, din prilejul jubileului de 40 ani de domnie a regelui Francisc Iosif, episcopul și Consistorul să revină la ideia înființării de liceu confesional⁴⁾. Și totatunci se insistă din partea Sinodului și pentru înființarea, până la proxima sesiune, a unei școale de fete cu un pedagogiu de fete⁵⁾, pentruca un an mai târziu, Sinodul să revină la ideia înființării unei școli medii (secundare) confesionale și afară de Arad⁶⁾. E de remarcat și aceea că, tocmai în aceasta vreme de incoerență a politicei școlare-culturale în eparhie, se mai adăugau unele măsuri, nu din cele mai fericite, cu privire la noua îndrumare a școalei eparhiale de fete, deschisă la 1890 ca școală a Reuniunii femeilor române din Arad. Și anume, în școala aceasta, — care era o școală populară-superioară de fete — dupăce trecu sub ascultarea

1) Ibid. concluz 92.

2) Protocolul Sinodului din 1886, concl. Nr. 114.

3) Prot. Sinodului din 1888 concl. 101 și 109.

4) Protoc. Sinod din 1889, pag. 5. și concluz 29.

5) Ibid, concl. 57.

6) Protoc. sinodul din 1890, concl. Nr. 107.

Consistorului, fură introduse așa numitele „cursuri pentru preparandiste“¹⁾).

Asemenea stări de lucruri l-au nemulțumit profund pe chibzuitul om și pedagog, care eră Dr. Giorgiu Popa, în așa măsură, că la 1888 și-a înaintat dimisia din slujba eparhiei Aradului, dimisie repețită la sinodul eparhial din anul următor²⁾. Amărăciunile acestea, cari erau mai mult de natură obiectivă decât personală, i-au dat multe temeuri de critici și de polemici, la adresa sistemului în curs, de administrație bisericească în eparhie.³⁾

Înainte de a încheia acest capitol despre activitatea culturală-școlară alui Dr. Giorgiu Popa, se cuvine să relevăm, sumar măcar, starea învățământului primar din eparhie, care formase problema de căpetenie a preocupărilor sale. Dacă

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) Ideia de a deschide o „preparandie” — școală normală — de fete pentru întreaga mitropolie ardeleană o avea episcopul I. Mețianu, de lungă vreme. La congresul național-bisericesc din Sibiu o pusese în discuție în formă de propunere, încă la 1878. Congresul o dă în studiu Consistorului mitropolitan, cu îndatorirea: de a studia și raporta la proxima sesiune. Dabia la 1888, chestia — privind întreagă mitropolia — fu trimisă eparhiilor, să se pronunțe asupra ideii și a mijloacelor de realizare. La 1888, se proiecta prefacerea școlii civile de fete a Asociației culturale („Astra”) din Sibiu, în „preparandie națională”: dar fără de a se realiza ceva (Vezi: în *Protocoalele congresuale*, hotărârile Nr. 191/1888, 106/1881, 207/1886, 168/1888). De aci în colo, nici nu se mai discută problema. Iar ep. I. Meți nu se suflică să o realizeze, la Arad prin introducerea în școala eparhială de fete dela Arad, a așa numitelor cursuri pentru „preparandiste”. — Istoria acestei școli am scris-o deja cu toate detaliurile (dar n’am mijloace de tipărirea ei). Examinând arhivul, n’am dat de v. o hotărâre a Consistorului, ori de a Sinodului eparhial, care unul sau altul măcar — să fi adus hotărâre concretă de aprobarea acestei mixturi didactice, care, alături de unele foloase relative, a împiedecat dezvoltarea normală a școlii eparhiale de fete.

2) Protoc. sinodului ep. din 1889 Concl. Nr. 85.

3) Iată cum caracteriză dânsul la 1895, aceasta stare de lucruri, în polemicile sale „*Scrieri și Vorbiri*” (pag. 70): „În lumea din bătrâni era în Frigia un râu mitologic, cu numele Meandru. Acesta curgea prin mai multe alpii deodată. Pe unele alpii apa curgea dela răsărit la apus, pe altele dela apus la răsărit și iarăși pe alte alpii se întorceau valurile undelor și se repezeau unele asupra altora, de se luptau și se băteau în capete. — Râul numit este administrațiunea dela noi.”

Cum își închipuia dânsul viața constituțională — administrativă și culturală a Bisericii se vede din următorul citet al său (*Scrieri și Vorbiri*

la 1872, pe teritoriu supus Consistorului din Arad, existau 328 stații învățătorești, cu 310 învățători din cari numai 63 aveau diploma de învățători, — la 1897, în anul morții referentului școlar, înfățișarea lucrului eră cu total alta, mult mai favorabilă. Școalele populare primare erau 427, din cari 391 de băeți, iar 36 erau școale de fete¹⁾. Aceste școale, cea mai mare parte, erau conduse de învățătoare calificate. Numărul învățătorilor calificați sporise mult, după cum se îmbunătățiseră toate condițiile materiale și de viață ale învățământului, — ceea ce nu intră în cadrele prezente de a le înfățișa în amă-

pag. 55). „Ori cine va fi episcop, va trebui să aibă în vedere două postulate ale administrațiunei. Unul este: că va fi avizat să facă bine și să facă încontinuu că dacă nu va lucra din propriul îndemn, vin sinoadele, pe an ce merge tot mai luminate și mai mature, și aduc concluze în favorul progresului necesar. Alt postulat este că rezultatele se obțin, încurajând pe conlucrători prin stima ce li-se cuvine, dela vicar până la învățătorul provizoriu. Odată Roma, cu războaiele africane, se exhaustase de oameni, cum se numeau cetățenii. Tiberiu Gracu a căpătat comanda peste o ceată de servi. După ce i-a înarmat, li-a dat numaidecât poruncă, să nu zică cumva unul altuia „serv”. Ce mare desclinare între T. Gracu și împăratul Nero. Acesta îi considera pe toți senatorii imperiului de servi ai Curții împărătești — de slugă la dârloagă. Nu reclamăm aici pentru conlucrători, partea lor din lucru și din merite *Dorim numai să ferim națiunea de aceea credință*, contrară și la Statutul organic și cu păjitele (experiențele) noastre politice, înțelegem credințe, ca să-și aștepte mântuirea și fericirea dela un om. Toți caută să lucre!”

¹⁾ Protoc Sinod. 1898 (despre anul 1897), anexă și raportul consistorial Nr. 1810/1895.

În acest raport — o lungă și amănunțită expunere a lui Iosan Lengeru secretar consistorial, orientat în chestii școlare, cu cari se familiarizase de lungă vreme, ni-se mai dau următoarele informații despre starea învățământului și școalelor populare din eparhia Aradului.

Din cei 425 învățători, 327 erau acum definitiv în posturile lor, având și calificația în regulă. Aplicați provizor erau numai 98 înși, cari, însă, nu toți erau fără calificație, ci numai un ajunseseră toți să se stabilească definitiv în vr'un loc. Iar vacante erau numai două posturi învățătorești. Existau apoi: 94 biblioteci școlare și 104 coruri vocale.

Lefurile învățătoarești încă sporiseră, în cea mai mare parte, la minimalul de 300 fl. unele chiar și mai mult, încă de înainte vreme. Numai 44 învățători aveau leafă mai mică de câte 300 fl. Aceste lipsuri făceau d'abia 3047 fl. 10 cr. „Nu avem nici o comună parohială — zice raportul — în care pruncii să rămână fără carte, din lipsă de școală”, deoarece comunele mici, fără școale, sunt afiliate la comunele cu școale, din apropiere. Aveă deci un bogat seceriș, politica ungurească, ce tocmai se inaugură atunci în județul Aradului, de a surpa școala românească, prin înființarea școalelor de stat, ceea ce se arată, cu informație temeinică și largă, în acelaș raport către Sinodul eparhial.

nunte¹⁾. Și-a avut, fără îndoială, și episcopul Ioan Meșianu marea sa parte de merit la îndrumarea spre bine a învățământului; mai ales prin actele de autoritate: pentru renovarea și ridicarea de școale, precum și pentru îmbunătățirea condițiilor de salarizarea învățătorilor, — dar munca de îndrumare pedagogică și de întocmirea măsurilor de organizare, didactică și administrativă, a rămas în grija asesorului referent școlar, cum eră și firesc lucru. Iar dacă, între episcop și referent — uneori, cum ușor se poate întâmpla în viața constituțională-bisericească, în care lucrările și răspunderile sunt distribuite — s'au ivit deosebiri, de păreri și chiar conflicte, ele au isvorit din gândul de a slugi, fiecare după ale sale orientări culturale și după ale sale răspunderi în viața constituțională, progresul școalelor naționale confesionale²⁾.

Dupăce cunoaștem cele de până aci, vom înfățișa acum personalitatea și cultura dânsului, sub raport general și profesional.

¹⁾ Totuși, mai dăm o informație, ce provine dela însuși Dr. G. Popa. În 1875, dolațiunea (salarele) învățătorilor era de 98.429 florini. La 1896, ea făcea, anual, 158.164 fl. În calcul rotund, un învățător avea, la 1875, dotație anuală de 277 fl., iar la 1896 avea 395 fl. (A se vedea gazeta „Dreptatea” din Timișoara, foisoara polemică, scrisă de Dr. G. Popa (în Nr. 194-200), sub titlul: *Oleu mai mult!* (în capitolul XVIII).

²⁾ În decursul polemicilor, în cari s'a simțit Dr. Giorgiu Popa nevoit să între, i-se atribuia, că învățământul primar n'ar fi progresat deajuns, și că e amenințat de stăpânirea ungurească. Dânsul însă a răspuns, în felul ce-l reproducem, ca informație caracteristică de ordin istoric-cultural:

„Fiscul (jurisconșutul) consistorial P. Truția, ca ablegat (deputat) die-tal, socru d-sale ca ablegat și cu tact distins, alt fisc consistorial iarăși ablegat, și părintele episcop vorbește cu înălțatul împărat față în față: de ce n'ați făcut să încete amenințarea? Noi, internați în cancelarie (birou), avem numai parte de spaima ce ni-se vine din acele amenințări... O amenințare a învățământului național o vedem în predilecțiunea ce domnește aici pentru oameni necalificați... (Serieri și Vorbiri: 60).

Iar în alt loc: ... În lupta pentru conservarea caracterului național confesional al învățământului nostru, noi nu am pierdut nici o școală, nici cătră stat, nici cătră comune (politice), ci din contra s'au mai înființat la una sută de școale nouă române ortodoxe, ceea ce a recunoscut și d. episcop în plenul congresului la sesiunea din 1892. Mai adăogăm, că împăratul l-a decorat pe episcopul nostru cu un ord înalt pentru cauza învățământului în dieceză. Dacă era regres trebuia d-l episcop să mulțumească de omenie, dar să nu primească aceea distincțiune împărătească, — ca non dignus tali honore... *Ibid.* pag. 64.

4. Concepția sa culturală și de viață.

Opera școlară-culturală, pe care Dr. Giorgiu Popa a îndeplinit-o, își are, fără îndoială, prețul său mare, mai întâi ca muncă de inițiativă, dar și ca realizare culturală. Într'adevăr, către sfârșitul veacului al XIX-lea, nicăiri în Ardeal și Ungaria, școala românească nu fusese mai bine organizată și cu repercusiuni culturale mai largi și mai reale, în masele poporului. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dar, deoarece autorul acestei opere nu avuse răgaz să publice lucrări mai vaste, în afară de cele menționate în legătură cu școala, din cari să se fi putut vedeà cu adevărat priceperea și marea cantitate a cunoștinții sale de carte, vom urmări acum aceasta personalitate culturală, și din alte puncte de vedere, pentru a cunoaște și mai deaproape omul, mediul cultural și social, în care dânsul s'a mișcat, dimpreună cu problemele sale predilecte, dar pentru a căroră deslegire nu i s'a hărăzit o viață destul de lungă și de tignită.

Din acest punct de vedere, vom putea să vorbim și despre gândurile lui; despre concepția sa, ca om de cultură. Iar în aceasta privință vom aveà ca izvor de informație, între altele un carnet al său, cu felurite notițe, pe cari — potrivit firei sale de o filosofică discreție, în deosebire de limbuții și orgolioșii veacului său — le-a scris numai pentru sine. Carnetul cuprinde simple notițe, nepretențioase, în cari și-a trecut

între anii 1884—1892, unele întâmplări și lucruri din viața de toate zilele (menaj, îmbrăcăminte, relații familiare, sociale etc). Dar carnetul mai cuprinde și însemnări despre lectura ce o făcea, sau o dorea, precum și despre problemele, a cărora deslegare îl preocupă. În alta parte, carnetul cuprinde și anumite citate din unii autori. În carnet se găsesc și unele reflexii proprii, la cari ajungea pe urma lecturilor sale: de istorie, filosofie, drept, teologie, cultură clasică și modernă, stăpân fiind în aceeași vreme — pe lângă limbile clasice — pe limbile: germană, francesă, italiană și maghiară, ajutat încă și de o fenomenală memorie, ce-i înlesnea studiul. Carnetul acesta ni-l prezintă, pe lângă problemele de carte și cultură, care îl pasionau, încă și în tovărășia amărăciunilor sale.¹⁾

Utilizând o seamă din aceste note alături de unele idei din opera sa tipărită, ne vom strădui să-i înfățișăm cadrul general al culturii sale vaste și al concepției sale, din mai multe puncte de vedere, — fiind un tip select de cărturar al vremii sale: bun Român și drept credincios în accepțiunea proprie a cuvântului.

a) Religie—Dumnezeu—Biserică—Ierarhie.

Întreg scrisul rămas după Dr. Giorgiu Popa și întreagă afirmarea sa dovedesc neîndoios, că avem de a face cu un puternic *cugetător creștin* și un *distins pedagog*. În concepția sa religioasă și pedagogică domină, ca principiu central, credința în existența personală a lui Dumnezeu, cu derivatele

¹⁾ Multe din acele notițe sunt utilizate în „Merinde dela școală”, din 1888 și în polemicile sale. Avem deci dovada, cu cât răgaz și migăleală se apucă dânsul de lucrarea ce o așterneă pe hârtie. Din notele dela 1889 din carnetul său se vede, că deja la un an după ieșirea „Merindei” din tipar, aduna însemnări pentru a pregăti o nouă ediție. Un bun exemplu, pentru priplete condeie din zilele noastre!

de cugetare și de viețuire. Era distanțiat, ca ceriul de pământ, în ce privește concepția filosofică materialistă a vremii sale¹⁾.

El, omul cu vastă cultură laică: filosofică și juridică, care concilia în sufletul său credința și științele naturale, nu pregetă a face o mărturisire categorică, pozitiv-creștină și despre raportul dintre Filosofie și Religie: „Numai religiunea poate rezolvă problemele, ce le-a sulevat filosofia.” Aceasta mărturisire o face dânsul după Malebranche, care, la rândul său, o împrumutase din Laforet: *Der moderne Unglaube*, Mainz, 1873.

În chipul acesta, Dr. Giorgiu Popa puneă, în notițele sale, în repețite rânduri, în discuție, ideia despre *Religiune*, din punct de vedere filosofic, dar mai ale practic, în legătură cu ideia de Biserică²⁾. Și, spre a remarcă superioritatea Religiei față de Filosofie, istoria acesteia din urmă, o înfățișează ca un cimiteriu: „Istoria filosofiei — zice el — e un *cimiteriu* de siste-

¹⁾ „Merindea” (pag. 98) are următorul pasaj, limpede și hotărât, în sens teologic pozitiv, despre raporturile dintre Credință și Știință, sau dintre Sf. Scriptură și Natură: „...natura este o epistolă deschisă, ce a trimis-o Dumnezeu la adresa omeniei. ...Comentariul din natură și textul scripturii, în o deplină armonie, se întregesc împrumutat. Nici poate să fie o contradicere în ceva, că amândouă sunt dela un autor, dela Dumnezeu; iar Dumnezeu în perfecțiunea Sa și în iubirea Sa de oameni, nu va să ne amăgească. ... Contrazicerile, ce au socotit unită că le-ar fi aflat, mai vârtos în istoria creațiunii, toate sau redus până acum la cazul, în care sau preotul n'a înțeles bine textul Scripturii, sau naturalistul n'a ajuns încă să cunoască natura. Sânta Scriptură nu s'a compus numai pentru seclul nostru ..fără pentru eternitate. Caută dar să progresăm, preoți și naturaliști, că progresul netezește acele contradicere pârute, aducând lumini nouă, le netezește până la dispărere sau înfrățire. Teologia, regină între științe, când s'ar retrace și s'ar izola, nu s'ar mai simți majestatea, autoritatea și puterea sa în societate. ... Așa fiind, dece oare numai preotul vostru să nu iasă în natură, să nu citească aceea epistolă sântă?”...

Așa se întrebă autorul, prin rostul preotului fictiv, Vasilie Mărginean, pe care-l pune să vorbească în comitetul parohial..

²⁾ În „Merindea” (pag. 28) pune în gura învățătorului, în prima lecție a anului școlar, următoarele cuvinte, pline de cuprins și semnificație: „Biserica cu *religiunea*, familia cu *amoarea* (iubirea) și școala cu *învățătura*: iată cei trei factori, cari au să conlucre la cultura voastră... *Biserica cumine cându-ne cu sântele daruri ale religiunii*, are să ne deie învățătura după demandațiunea Domnului Cristos, și să ne iubească ca o mamă...”

me. *Hic jacet* ce a clădit unul, a reformat altul. Sunt morminte mari, frumoase, altele mici, modeste." Numai religia se înfățișează, în cugetarea sa, ca ceva monumental, viu, durabil și de viață aducător.

Acestui sistem de cugetare, înfățișat aci numai fragmentar și necomplet, dânsul cearcă să-i deie și o justificare filosofică și alta practică. Și anume: Dupăce văzurăm cât de reușit înfățișă raportul de acord dintre Biblie și Natură, recurge pe mai departe, ca la argument doveditor, la *principiul armoniei*, pe care-l vede în creațiunea divină (multiplicitatea națiunilor și religiilor) și în opera artistică umană. Tot așa recurge dânsul și la *principiul utilității* individuale și naționale a Religiei la Români, lată, care este ordinea sa de idei, în aceasta privință.

Principiul armoniei îl caută dânsul, mai întâi, în varietatea cântecului păsărilor și în multiplicitatea religiilor. Multiplicitatea religiilor, însă nu o admite necondiționat, ci numai exprimată cu dubitativul „poate”. Lată aceasta cugetare a sa; „Cum li-a dat Dumnezeu pasărilor mai multe moduri de cântare și oamenilor mai multe limbi, așa *poate* că a voit să avem *mai multe religii*, spre a se desfăta în capacitatea și eficacitatea fiecărei forme de cult, și *din toate a compune o armonie*, un buchet. *Atacă armonia divină cine-mi atacă limba sau religiunea*. Marele creator al armoniei n'a putut voi disarmonia sau bellum omnium contra omnes. Nu este disarmonie și centrifugal ce a ieșit din mâna Lui creatoare, care *a creat și cauza naționalităților*; calitățile naționale vor marcă și esprima mai bine culorile buchetului". (Ideia aceasta o exprimase pela 1884).

Dânsul caută și găsește acelaș principiu justificător, al armoniei, și în opera umană, în arhitectură și musică, pe cari

le aduce de asemenea în legătură cu ideia Religiei. „*Arhitectura și musica* zice el, amândouă *țin la acelaș principiu de armonie, metru. Armonia muzicii purcede dela momentele de timp, dela distanța sunetelor, armonia arhitecturii dela momentele de spațiu, dela distanța locurilor. Ce ne încântă, este în amândouă armonia. Așa fiind, un edificiu estetic clădit, încă ne poate cânta și încânta*“¹⁾. Tâlcul moral al armoniei în arhitectura bisericească ni-l dă în urmălcarea admirabilă frază: „Admirăm arhitectura bisericească: s'a pus fundamentul în semnul sfintei cruci, drept desemn; pe acela se ridică zidurile și apoi întregul edificiu, spre a se fini la turn, în vârf cu semnul sfintei cruci. *Fundament și vârf, aceeași expresiune. Câtă armonie, câtă elocință!*“²⁾

Cum a înțeles dânsul — ne întrebăm acum — aplicarea la individ și la societate, a acestui principiu al „armoniei“, în cele ale religiei?

La întrebarea aceasta răspunde el însuși, prin următoarea notiță, din care se vede, cum aplica dânsul, mai întâi de toți, *la sine* postulatul religiei creștine, de a crede în Dumnezeu și de a i-se supune, prin cugetarea și felul vieții sale. „Fie cine — zice dânsul — datorește mulțumită lui Dumnezeu, că l-a creiat. Eu *datorez mai mult, că pe mine m'a creiat de repețite-ori, după fiecare smintă, prin care m'am dat morții. Ar trebui să trăiesc numai Lui deacum, spre a mă răsplăți*“. Aceasta cugetare, care figurează între notele sale scrise pela anul 1888—9, exprimă ideia: cum e dator omul să se pună pe sine în acord cu principiul armoniei, voită în planul divin al economiei mântuirii sufletești. Dela acest postulat divin, solicitat individului, trece la așteptarea de ordin social-colectiv:

¹⁾ Ideia o exprimă și în „Merinde“, pag. 62—63.

²⁾ A se vedea tot acolo, la pag. 62.

ca și viața obstească — familia, neamul întreg, genul omenesc — să se supună datoriei de viețuire conform voinței lui Dumnezeu și a Bisericii.

Biserica, pentru dânsul, cum văzurăm, este un așezământ divin împărțitor de *haruri* și de *învățăături* divine, pe cari suntem datori a le primi, pentru că sunt dela Dumnezeu; dar aceste haruri și învățăături divine slujesc și pentru rosturile naționale ale Bisericii românești. De aceea dânsul se revoltă împotriva păturii sociale intelectuale, care s'a înstrăinat de cele sfinte ale neamului¹⁾ și nu sunt și creștini practicanți.

Se vedem acum resumativ, cum îmbină dânsul într'o curprinzătoare și sfântă sinteză, elementul divin cu cel uman în privința unei vieți creștinești, pentru Români: „...religiunea ne zice, să nu ne temem a păși, că ni s'au sfințit picioarele în botez, când ni-se unseră tălpile cu sântul mir, ca să umblăm în cărările ce plac lui Dumnezeu. Întăriți de religiune, pășim după încredințarea, că pașii noștri nu vor fi o insultă pământului, și nu o blasfemie, pe cât timp vom păzi poruncile Domnului. *Suntem dar responsabili pentru o sântă taină, pentru mir. Numai cu acest sacrament cutezăm să atingem pământul, țărâna sântă a străbunilor; și fiți cu atențiune la toți pașii în viață, ca fiecare paș să devină un act sacramental.*”²⁾

Ori cine va celi acest pasaj, va trebui să remarce cele două elemente constitutive ale acestei cugetări; Divinul și Na-

¹⁾ Icoana ce o face în „Merinde” (pag. 73) se potrivește, în mare măsură și stărilor de azi; de aceea reproducem acest pasaj: „...intelenți (intelectuali) civili au Români și astăzi, destui. Românește nu știu bine și prin casele lor vorbesc alie limbi. De literatură și de afacerile românești se feresc. La biserică nu umblă. De popor nu se interesează. In clasa acestora are naționalitatea română cei mai mulți renegați. Se zice că indienii au un nas fin și pot spune fiecui de pe miros, dacă se nutresc cu carne sau cu vegetale. Mi-ar plăcea să vină la noi, să ispitească pe unii domni, feciori de preoți și de învațători, o're mai miroase cutarele a prescură națională? Ce folos de acești intelenți?”

²⁾ „Merinde”, pag. 80—1.

ționalul, într'o formulare indisolubilă, legată de sufletul românesc și de glia românească. Câți, oare, dintre intelectualii noștri de azi — nu numai mireni — *cugetă și viețuiesc* așa de armonic, după porunca de mai sus?

După *cugetarea* lui Dr. Giorgiu Popa, dublul apostolat — divin și național — are să se afirme prin două elemente legate organic de olaltă: instituțiunea Bisericii și instituțiunea ierarhiei. În năzuința sa de a imbrina strâns elementul divin, ortodox, de cel latin și național, merge în *cugetarea* sa atât de departe, încât îi place să pună începutul predicării Creștinismului la Români, în înșeși cuvintele depe Cruce, ale Mântuitorului Răstignit, la ale căruia picioare erau străjeri din ostașii Romani¹⁾. După dânsul Creștinismul a venit încoaci nemijlocit înaintea vulturilor Romei²⁾. Evident, e ceva forțat în aceasta afirmare. Credincios acestei concepții de Creștinism latino-roman, dânsul leagă categorice așteptări în consecință nu numai religioase, ci și naționale, de ierarhia românească.

Discret, cum eră, însă, Dr. Giorgiu Popa nu a făcut în chip sgomotos afirmațiunile ale despre puritatea dogmelor Bisericii noastre, ci numai indirect. Așa de pildă, în una din notițele sale, pornește dela o *cugetare* originală, a sa, în acord cu doctrina despre Biserică, a Sfântului Pavel apostolul, care i-a fost o lectură predilectă³⁾, pentruca apoi s'ajungă la combaterea atât a concepției catolice, cât și acelei protestante. Dânsul își începe rezonarea în chipul următor: „Creștinismul genuin este o religiune de nuntă... Christos mire, biserica mireasă; ne cuminecăm cu sf. trup. Antiteză dela viața ascetică a lui Ioan Botezătorul etc.” Și pentru a trage concluzii din teza paulină despre raportul dintre Hristos și Biserică,

¹⁾ Notă din carnet.

²⁾ Merinde, 281; și: Scrieri și Vorbiri, p. 24.

³⁾ Scrieri și Vorbiri, pag. 30.

trece cu gândul la satira lui Ferrante Pallavicini din veacul XVII, scrisă sub titlul „Divorțul în ceriuri,” în care se afirmă, — împotriva Bisericii Romei și a Protestanților deopotrivă — următoarele: Că ierarhia catolică, ascetismul ei celibatar, ne-sincer și impur, de care s’au făcut vinași chiar și o seamă de papi, a compromisat pe mireasa lui Hristos, care este Biserica. Și când, din pricina aceasta, Hristos a refuzat Biserica și ierarhia Romei și i s’au oferit de mireasă Luteranii și Calvinii; Hristos — o spune satiricul Pallavicini — preferă să rămână... celibe. — Adevărat, că marchisul Pallavicini a plătit cu capul (1667) aceasta satiră, dar concluzia tăcută a lui Dr. Giorgiu Popa se evidențiază; că nici Catolicismul și nici Protestantismul, ci numai Biserica ortodoxă poate fi mireasa lui Hristos. Pe Pallavicini îl refuză, însă, cu ideea sa că ierarhia ar putea compromisa pe mireasa lui Hristos adeca Biserica. Cum ajunge dânsul la această concluzie? Așa, că în polemicile sale avuse cuvinte de critică despre episcopul său, iar jurisconsultul eparhial îi răspundeă, că criticând pe episcopul, lovește în Biserică, mireasa lui Hristos. Dr. Giorgiu Popa, însă, în deosebire aci de concepția lui Pallavicini, stăteă pe un teren doctrinar ortodox, răspunzând, că „e o blasfemie a zice, că un prelat poate compromite mireasa Domnului.”¹⁾

Da; dânsul, oricât de devotat eră Bisericii, a avut nemulțumiri cu Ierarhia, pe care ar fi voit-o la nivelul misiunii de dublu apostolat: divin și național. Numai în acest chip se explică, de ce dânsul avea cuvinte tari, atât pentru episcopii catolici, cel papistaș și cel unit, din Oradea, cari pe întinsul cuprins al domeniilor lor eclesiastice aveau mai multe birturi decât școale²⁾, dar și împotriva episcopilor noștri — tot

¹⁾ Scrieri și Vorbiri, 45—6.

²⁾ Merinde, pag. 241.

mai izolați pe atunci de politica națională — cari, totuși, aveau pretenția de a fi și „capi naționali“ ai Românilor din fostul stat ungar¹⁾ — În schimb însă, cât de mult a îmbrăcat dânsul în prețuirea sa pe preotul ideal (acel personaj fictiv, Vasile Mărgineanu, din „Merindea“ sa), în gura căruia el pune cuvinte și idei înalte și solid formulate, de cultură religioasă, politică, națională, economică și socială, pentru a le tâlmăci credincioșilor săi. Pentru un asemenea preot, dânsul are în opera sa, calificativul cel mai distinctiv: *„poezie sântă, ce viețuește și umblă între noi în chip de preot“* ... Așa dorea el să fie Ierarhia Bisericii sale!

Am dorit să facem aceste precizări în vederea justei înțelegeri și aprecieri cu privire la motivul polemicilor sale, prin cari ajunsese în conflict cu autoritatea eparhială.

Poate, aci, se potrivește mai bine să adăugăm o propunere caracteristică a dânsului. La sinodul eparhial din 1876, când se trată asupra rapoartelor secțiunilor bisericești dela consistoarele din Arad și Oradea, Ochiul pătrunzător și simțul pentru Ierarhia bisericească l-au îndemnat să propună sinodului, care i-a și primit propunerea, ca Episcopul să fie rugat a se ocupa de sistemizarea unor „posturi de diaconi, ca să nu se întrerupă diaconatul în dieceză (eparhie), că acum avem numai un diacon“²⁾ în întreaga eparhie.

b) Concepția despre Om și Viață.

Omul după concepția lui Dr. G. Popa este o creatură alui Dumnezeu, cu o menire distinctă și precisă — spirituală și ma-

¹⁾ Ibid, pag. 72: ...nu mai vezi episcop la atare conferință națională, expunându-se pentru turma lor. Se poate, atari oameni să devină capi naționali, în jurul cărora să se cristalizeze și să se continue tradițiile politice, fără de cari nu există viață publică și de stat la un popor?”

²⁾ Merinde 276.

³⁾ Protocolul sinodului eparhial din 1876, concl. 54.

terială, individuală și socială, religioasă și politică — obligat a trăi pentru a realiza o misiune, care este fericirea proprie și binele social-obștesc. În cugetarea sa despre om, el se înalță — în timp și în concepție — până la creațiune și își pune întrebarea și despre păcatul strămoșesc. Dogma despre acest păcat, prin care s'a tulburat destinația originală a omului, el o recunoaște. Dar nu-l interesează întrâtâta ca „dogmă” cât mai mult faptul *căderii* omului, pentru a pune aceasta cădere în legătura cu problema *educației*. Deaceea, într'o notiță a sa despre educație pornește dela părerea marelui pedagog și filosof creștin, fericitul Augustin, vechiu episcop african, care încă admite în pedagogia sa elementul căderii originale a omului. Dela fer. Augustin, se urcă pe scara filosofiei, trecând pela pietistul Franke, apoi pela Comenius, filosofii Rousseau, Kant și Schleiermacher, cari sunt de acord cu doctrina despre păcatul strămoșesc și problema pedagogică a ridicării ființei umane¹⁾.

Problema educației, deci, dânsul o consideră nu numai în aspectul ei „profesional” sau uman, ci și din punctul de vedere etic și dela timpul, când a început pedagogia divină, a religiei, pentru reformarea omului căzut dintr'un început.

În concepția pedagogică a dânsului intră și principiul pozitiv-creștin despre *colaborarea Divinității* la opera pedagogică de îmbunătățirea omului. Dânsul zice: „Când a spus

¹⁾ În acest sens este de a se considera aceasta substanțială exprimare a dânsului: „Erbsünde d. h.: die natürliche Hinneigung zum Bösen, womit der Mensch seit Adams Fall behaftet. — *Augustin* susține contra Pelagius et Celestius cari negau degenerarea. — *Franke*, cu pietistii o pun de bază pedagogiei. — *Comenius* despre tipul și așezarea lui Dumnezeu dar nu neagă nici păcatul strămoșesc, ci zice că totuși precumpenește tipul lui Dumnezeu. — *Rousseau*, cu filantropii cari-l imitează, zic că e, natural, bun omul. — *Kant*: două principii se luptă în om pentru domnire; principiul binelui și al răului. Omul nu poate, de sine, ajunge la bine, ci numai prin participare la comuniunea religioasă, prin idealul religios-moral. — *Schleiermacher*: carnea se luptă cu spiritul, în prunci, pasiunea cu mintea. *Educațiunea este: să devingă (îvingă) mintea.*

Isus Christos adevărul, L-au restignit, și sfinții apostoli L-au părăsit. A căutat (Domnul) să le trimită pe *Duhul Sânt* spre cooperare și confirmare. *Așa de anevoie se luminează omul.* A căutat să confereze (colaboreze) Trinitatea¹⁾ întreagă la opera de educație a omului. Dar, pentru complectarea acestui principiu de *pedagogie cu rădăcini în inițiativa Provedinței* divine, dânsul formulează așteptări de conformare și din partea omului însuși: întâi de toate o *voință proprie*. Sub acest aspect „Omul, cu scăderile sale cu tot, e de mai mare preț decât o ceată întreagă de ingeri fără voință²⁾. Această voință a sa, omul trebuie s'o pună în lucrare. În chipul acesta, omul devine, și el, un factor în pedagogia morală-divină, alături de Dumnezeu. E exact teza ortodoxă, de credință: nici arbitrarul doctrinei romano-catolice, care pretinde să descuie păcătoșilor porțile iadului, prin indulgențe, și nici predestinațianismul protestantic, ucizător al voinței și răspunderii morale personale.

În această concepție a sa despre rostul omului, Dr. Giorgiu Popa — care nu erà teolog de profesiune, — recurge la filosofie. Iar dintre filosofi îl îndrăgește pe Seneca, pe care îl pune³⁾ după concepția istorică de atunci, în rândurile prietenilor sfântului apostol Pavel. Pentru prețul lor moral vom reproduce din notițele sale câteva citate din filosoful Seneca, cari privesc doctrina despre om sub raportul economiei divine și al rostului uman pe pământ: „Om bun nu există fără de Dumnezeu ... În fiecare om locuște Dumnezeu“⁴⁾ „Omul trebuie să îndrăgească tot ce-i place lui Dumnezeu“.⁵⁾

¹⁾ Sfânta Treime.

²⁾ Der Mensch mit seinen Mängeln ist mehr werth als eine Heerde von willenslosen Engeln.

³⁾ Scrieri și Vorbiri, pag. 9.

⁴⁾ Bonus vir sine Deo nemo est... In uno quoque virorum habitat Deus. Ideie similară, esprimată și de Sf. Pavel: „Duhul lui Dumnezeu locuște întru voi“ (Romani: VIII, 9): și: „Trupul vostru este biserica Duhului Sfânt“ (I Cor. VI, 19).

⁵⁾ Placeat homini quidquid Deo placuit.

Omul, pentru a intra și dânsul activ, prin forțele sale, prin voința sa, în sfera pedagogiei divine, trebuie să muncească, pentru că „natura omului, a fie cui, pretinde activitate dela dânsul.” Încă o pronunțare, aceasta de o vădită origine dela Seneca : „Sufletele generoase le nutrește munca... de ce să esitezi ? cine e om nu se teme de muncă, de sudoare.”¹⁾

În opera sa de popularizare, în „Merinde dela școală”, are²⁾ un tratat despre lucru, ca factor etic și social. Acolo face o strălucită apologie a muncii. El arată cum, în spiritul evangheliei, prin muncă „ni-s'a făcut onoarea să imităm pe Tatăl nostru cel din ceriuri, în speranța bucuriei de rezultate” ; arată, cum, la strămoșii Romani, lucrul fu făcut poezie și regulă de morală și de disciplină militară și nu mai puțin un principiu de stat ; arată cum, în veacul nostru, munca duce la proprietatea, națională ; ca atare lucrul e o datorie națională ; el face onoarea civilizațiunii și gloria lumii, din care pricină „dela sceptrul împăratului până la sapa grădinarului, lucrul este o necesitate și o bucurie.”³⁾ Acestei idei despre lucru, ca factor moral-educativ, dânsul îi dă și o puternică expresie omiletică, pe care o pune, într'un chip magistral, pe buzele preotului⁴⁾.

Dupăce își fixează atitudinea de om în raport cu Dumnezeu și cu viața, dânsul pune și probleme despre *fericire*. Aceasta problemă, el o desleagă, ducând mai departe firul

1) *Generosos animos labor nutrit... quid cessas ? non est viri iimere sudorem*”.

2) Pag. 214—222.

3) A se vedea mai ales paginile 215, 217, 219, 221.

4) „...nu am avea unde sămăna, dacă nu ni s'ar fi dat aceasta viață pământescă...” și : „doară sperați mântuirea fără să ascultați de cuvintele Mântuitorului ? Doară sperați p'ată fără să lucrați ? Acolo, la județul Domnului, acolo voi fi eu cu voi, față în față, și toate le voi spune dreptului Judecător, când va judeca om de om în parte, pre voi împreună și de sine ca turmă parohiană a mea și apoi întreagă națiunea, — eu confrontat cu voi, toate le voi spune Domnului, că nimica nu se poate ascunde dinaintea lui.” *Merinde* : pag. 23—4.

ideii despre munca omului. În cugetarea aceasta a sa, invocă și alți gânditori.

„Carea este suprema fericire, ce omul o speră, se înțelege dincolo de mormânt, unde există stabilitatea și seninătatea ce nici Ceresu nu le-a găsit pre pământ?” — Așa formulează dânsul în carnetul său întrebarea, ca un drept-credincios, cu razim șufletesc în nădejdea vieții viitoare.

Și tot dânsul este, care continuă imediat să deie răspunsul :

„A vedeà pe Domnul față în față”, „a lăuda pe Domnul și a ne ruga Lui” — așa ne înviață s. biserică. — *Dante* o vede în „pace”, că așa încheie „Comedia Divina”. — Lui *Gordon* i-se părea, că lauda și ruga continuă ar putea deveni monotonă, deci crede că și acolo „întreprinderea”, „lucrul”, „crearea” va fi ocupațiunea dreptilor. — *Eu simț* (continuă Dr. *Giorgiu Popa*, într-un senz cu totul subiectiv și personal) *cum lucrul nobilită, inspirându-i omului conștiința, că bunul Dumnezeu l-a învrednicit, făcându-l luiși soț în creare. Dar nu văd că lucrul ar putea prospera fără pace; deci le imbin și mai adaug ruga, că deja presimt aceea fericire, când mă pot ruga Domnului cu „inimă înfrântă” și cu „spirit curat”. Combinându-le io aceste îmbinațiuni, nu mă tem că tatăl meu și ceilalți sâni mai nainte repausați vor fi ducând in ceriu o viață monotonă”.*

Aceasta puternică și complectă cugetare creștină a introdus-o dânsul în carnetul său, încă în anul 1884, în cea mai frumoasă vârstă de bărbăție, la 43 de ani. Temeinicia și frumuseța de exprimare ale acestei cugetări filosofice-creștine se reliefează dela sine.

Inzestrat cu asemenea concepții solide și ireproșabile, Dr. *Giorgiu Popa* eră predestinat să joace un rol foarte mare

și în viața bisericească. Ele esplică, de ce acest om, care ar fi putut să-și câștige pâinea de toate zilele în orice funcție din viața politică-administrativă, ori în învățământ, ori în profesiunea liberă de avocat, a preferat o muncă anonimă, într-o slujbă bisericească, frumoasă de altfel, dar înconjurat de un mediu ce nu-l înțelegea, ci, în loc de a se înălța la nivelul de cugetare al dânsului, mai de multeori îl impedează.

Dr. Giorgiu Popa a fost un credincios, și încă un bun credincios, care, pe vremuri putea fi văzut, regulat, cercetând biserica și așezându-se în scaunul cel mai de jos din strana stângă a catedralei. El ținea, cum văzurăm din notița sa confidențială, și la credința în viața viitoare. Acestei convingeri îi dă dânsul expresie publică, și prin tipar, în des amintita sa „Merinde dela școală”, tratând, sub titlul de „Paștile morților”, despre viața după moarte a celor răposați, despre datoriile către ei, ale celor rămași în viață, subliniind și credința în învierea morților. Credem, că nu putem să încheiem mai nimerit acest capitol, decât reproducând un pasaj resumativ, care ar face cinste — prin forma sa ortodoxă precisă — oricărui condeiu preoțesc: „Vine creștinismul. Pune sigilul sânteniei pe legământul între vii și morți ...biserica e una și aceasta „una” cuprinde și pe cei vii și pe cei morți. Toți viețuim în Domnul; unii avem viață timporeană, iar cei de dincolo de mormânt au viață eternă. De aci legământul activ sau comuniunea noastră cu răposații părinții noștri. Nu per sufletele drepti lor; ele văd și priveghiază pașii noștri... Să ne purtăm așa, să nu le facem supărare. Ele stau înaintea lui Dumnezeu, vărsând rugăciuni pentru fericirea noastră... să ne împlinim și noi datorițele către răposații noștri ...cari datorițe sunt: onorarea memoriei lor cu vorba și cu fapta, pomenile și rugăciunile pentru iertarea păcatelor...”¹⁾

¹⁾ Merinde, 177—184.

Așa cugetă și scriă Dr. Giorgiu Popa, referentul școlar de pe vremuri. Totuși la moartea lui, organul eparhial a scris despre dânsul numai treizeci și trei de rânduri de tipar!

Admirație tăriei și frumuseței, cu cari a propovăduit credința; și cinste, măcar postum adusă, memoriei lui!

c) Morală și societate.

Având la temelia cugetării sale ideea religioasă-creștină, înfrățită cu filosofia, mai ales a stoicului Seneca, de care filosofie s'a lăsat determinat și în croirea atitudinilor sale sociale, eră firesc, ca aceasta cugetare să se reverse, și să-și reclame partea sa de formulare și stilizare, și în concepția sa despre viața morală și socială, a individului ca și a colectivității de o potrivă. În privința aceasta, avem unele însemnări și în carnetul său, dar mai precis s'a exprimat în lucrările sale tipărite. Și, cum nu avem intenția de a înfățișa acest lucru mai de aproape, ne vom restrânge numai la următoarele indicații sumare.

Una din paginile carnetului său cuprinde notița următoare: „Virtutea chestiune de stomac?” Băgați de seamă semnul întrebării, pus după aceasta propoziție eliptică! Este o afirmațiune, care l-a isbit, neputând trece pe lângă ea cu o simplă ignorare. Și, cum combate¹⁾ dânsul aceasta aberație? Așa, că ajunge la rezultatul cel mai contradictoriu: la doctrina despre postul religios, ca element de duhovnicească reculegere individuală și ca element de reconfortare economică și socială a națiunii.

¹⁾ În notele sale găsim și aceasta opinie a filosofului Epicur: Nu acela e sărac care are puțin, ci cel ce pofteste mai mult (Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est). Pentru combaterea lăcomiei, deci, dânsul căutase o mărturie tocmai în filosoful, care propovăduia, în sistemul său, satisfacerea plăcerilor.

Postul, ca instrument — întâi de toate fizic — pentru regularea vieții sufletești, iată cum ni-l înfățișază dânsul, în alta din notițele sale, sub raport colectiv-românesc: „Ce umane sunt vederile omului care postește! *Națiunea română postește mult*, de aceea este așa de umană. Contrarii nostri ne cunosc, și de aceea abuzează de paciința noastră”.

În slujba acestei cugetări, etice și sociale, despre post, a scris dânsul¹⁾ acel minunat capitol despre „post și ajun”, în care desfășoară evoluția acestei înfrânări, în lumea greco-romană și în Creștinism. Reținem numai propozițiunile de încheiere, din cari se vede întreagă argumentația sa invocată în acel tratat și scopul final: „Deci momente de *religiune* și de *cultură*, de *sănătate* și de *conomie*, toate le-au avut în vedere legiuitorii bisericești, când au introdus posturile. Invederează, că biserica s'a inspirat dela Duhul sânt. Primind cu mulțumită poruncile ei, să le ținem cu pietate, că pentru fericirea noastră ni s'au dat!”

Îl interesa, se vede, și chestiunea pauperismului²⁾ sub raport moral și ca problemă socială, ce-și cerea, încă pe atunci, o remediare. Dânsul cunoșteă problema aceasta socială, încă din istoria Romanilor. Odinioară statul Roman pentru a împedea pe turbulenții orașelor dela acte de resvrătire — ceva sămănător cu „șomerii” pretențioși de astăzi, — aducea pentru hrănirea lor bucate gratuite, din Africa; „voia să fe-rească ordinea publică de escese, dar se făcu patron al lenivirei”³⁾. Oare nu e așa și la noi, astăzi? Și, care era remediul, după autorul nostru? Ni-o spune, mai întâi indirect printr'o notiță pișcătoare despre Anglia, unde se încercă de

1) „Merinde”, pag. 156—165.

2) În note: „De fiământ fură omul sârman, și statul îl duce la spânzurători, în loc să-i deia de lucru și mâncare. Dacă ar cerși i-ar zice vagabund”.

3) Merinde, pag. 169.

a rezolva problema aceasta prin mijloace ce i-se păreau nepotrivite¹⁾). Soluția, după dânsul, era alta: cultul muncii, modestia în traiu, cultivarea virtuților creștine, inclusiv postul și tot felul de înfrânări. De sine înțeles, practicile Bisericii sale erau, cari îi încălzeau sufletul; Obişnuințele altor culte în privința felului de trai formau d'abia obiectul nedumeririi și a criticei sale²⁾).

Credințelor sale sociale despre rosturile femeii, de asemenea, li-a dat o magistrală și completă exprimare. În carnetul său are o notiță, scrisă ca pentru dojenirea anticipată a alegerilor de miss-e din zilele noastre: „Frumusețea și rușinea au produs lupte mari psihice în inima frumoaselor, La unele a învins rușinea și s'au făcut mame bune, mueri onorabile. La altele a învins conștiința frumuseței lor și s'au făcut multe de toate“. Misiunea feminină privită, în evoluția sa întreagă — deia lumea antică și până la necesitățile zilelor noastre — încă o vedem lămurită într'un capitol special³⁾), magistral de complet, pe fondul ideii religioase și sociale creștine. Într'un chip deosebit de reușit arată apostolatul femeii creștine, în vremea Mântuitorului, pentru a ajunge, pe scara istoriei, la rosturile ei educative sociale moderne, în cercul ei familiar⁴⁾).

¹⁾ Din note: Sărăcii din Anglia cer pâne, și bogații le dau sf. Scriptură, frumos legată, și cu preț ieftin, cum știe s'o facă Bibelgesellschaft“.

²⁾ Cităm un caz din tabăra acelora, la cari înfrânarea — și sub respectul postului — este mai redusă, decât în viața amărălă a preotului român: În Abruzzo ajunsese unul în rumoare de sânt. Cercul (imprejurimea) îl cercelă, și comuna făcea bune trafice, de încât, din care cauză) oferi nutremânt sântului. Sântul se plânse, că macaronii nu sunt buni. Comuna replică, că unui sânt nu se cuvine etăta G:frässigkeit (măncare, să fie așa de mâncăcios).

³⁾ Merinde, pag. 134—55.

⁴⁾ Aci putem a adaoga o vorbă și despre rostul *moralizator* al publicistului, scoasă din carnetul dânsului: „Ein Mistbauer, der bei jedem Hause im Hofe klingelt — mi-se pare un foiletonist, că din toate stratele (straturile?) societății adună materialul de critică. Amândoi sunt necesari!“ Și unul și altul e menit să purifice atmosfera !

d) Ortodoxie și Româniism, în raport cu alte culte.

Ce credeà Dr. Giorgiu Popa în aceasta privință, — nu ne este indiferent. Care erà, după concepția sa, adevărata religie a Românilor? Întrebarea aceasta și-o pune el însuși, mai întâi pentru sine, în menționaiul său carnet, pe la 1888, — pentruca în „Merindea” sa apărută în acel an, să-i deie acestei întrebări, un răspuns. Dânsul se întrebà, în carnetul său: „*La religione, care este adevărată?*” Întrebarea nu-i puteà fi indiferentă, unui cugetator și erudit de talia dânsului. În carnet, dânsul dă răspunsul, foarte pe scurt.¹⁾ Dar în „Merinde”, expune, magistral de scurt și bine, concepția sa despre formarea simultană, din străvechime, — religioasă și etnică, — a poporului Român, la lumina Creștinismului genuin. Concepția aceasta merită să fie indicată aci: „Sânt-Andrei apostolul a predicat evanghelia pe țărmurii dela marea neagră, pe pământ românesc..., episcopul Climente Romanul... fu esilat la gurile Dunării, ca odinioară poetul Ovidiu.. Climente a mers cu crucea nemijlocit înaintea vulturilor Romani, ce-i aduceau legiunile... Aici a stat Crucea, așteptând să sosească vulturii legiunilor, ca lucrând împreună, să fondeze o națiune românească și civilizațiunea Orientului. La toată întâmplarea... noi Românii am luat învățătura Mântuitorului *deadreptul* dela sfinții apostoli și dela părinții apostolici, din isvorul cel neturburat de vre-o erezie...”²⁾ În acelaș capitol cercetează și înfățișează pe sfinții naționali din pământul Daciei, punându-i

¹⁾ „Romanii, dela Christos au primit evanghelia, că pe atunci erau osteși Romani în Palestina, ședeau la picioarele Mântuitorului, ascultau și credeau. Sutașul din Capernaum sântul Corneliu — fasiune (mărturie) autentică”. (Din carnetul său). Mai mult chiar: „... *apologia primă a creștinismului a parces din gura unei femei Romane* (soția lui Pilat), *înaintea tuturor sânilor părinți.. femeia se încumetă a lua lupta cu Testamentul* (Vechiu) și cu toți profeții (cari prorociseră moartea Mântuitorului) ca să-l mântue pe Isus” dela moarte. *Merinde*, pag. 140.

²⁾ *Merinde*, pag. 280—2.

alătura de ceilalți luptători „eroi la spadă și sânți la Cruce!”¹⁾ După concepția dânsului viața românească se resumă în sinteza, așa de plastic și bisericește exprimată, astfel: „Amorul național, cu pietatea religioasă, cari duc rugăciunile noastre și aduc binecuvântările dela Dumnezeu”²⁾. Aceasta concepție a dânsului eră — și ar fi și azi — mult mai edificătoare de suflete, decât criticismul, exagerat și steril, al Istoriografiei zilelor noastre... În chipul acesta, — pe temeuri de Creștinism genuin și străvechiu — răspunde, discret, la întrebarea ce și-o pusese, că religiunea cea adevărată este aceea a Românilor, de sine înțeles în ipostasul ortodox...

Ortodoxismul discret al dânsului nu eră nici sgomotos și nici provocător. Văzurăm doară, cum înțelegea el multiplicitatea limbilor și a religiilor, de sine înțeles, pe fiecare popor cu drept la specificul său sufletesc și religios. Ori cât de conciliant³⁾, însă, sub raportul acesta, el trăgea, conștient, hotare precise între Biserica românească și între celelalte culte. În carnetul său, ca și în lucrările sale, mai ales în „Merinde”, are juste și înțelegătoare aprecieri istorice despre biserica romano-catolică⁴⁾, precum și despre apendicii ei uniți, și tot astfel și despre protestantism. Acestea, depotrivă, le scoate la iveală nu numai multe din scăderi și deosebiri în raport cu Biserica ortodoxă, ci și anumite note accesorii, de preferință.

1) Ibid, pag. 285.

2) Ibid, pag. 279.

3) În carnetul său are aceste cuvinte îngăduitoare ale lui S. de Montfort: Gläubige und Ketzer, alles niedermachen; überlassen wir Gott, sich die Seinigen aussuchen.

4) De ex. despre rosturile clerului apusean în arhitectura bisericească, spitale, medicină, etc. și totatunci adaogă și cuvântul de scuză pentru preotul român (care „n’a putut emulă cu soțul său din apus” căci a fost „persecutat și ca român și ca ortodox”). *Merinde*: pag. 92-3.

Dar tot așa, reproșează, romano-catocilor doctrina despre *indulgențe*, a căroră absență în învățământul Bisericii ortodoxe o înfățișează ca motiv, pentru care Protestantismul nu a putut prinde — neavând teren — printre Români. (În *carnet*).

Așa de ex. îi impune respect biserica apusenă, cu ordurile ei călugărești, atât de varii și active¹⁾ trecute în istorie; dar nu perde din vedere de a semnală în carnetul său și chestiunea de actualitate pe aceea vreme (1888), că romano-catolicilor germani le lipseau anumite așezăminte filantropice sau de ocrotire socială²⁾, la a căroră înfripire începeau mai dinadins, d'abia atunci, să se gândească.

În aceeași vreme, însă, îi repugnă aberațiile din sînul Catolicismului³⁾ Cea mai de seamă este sistemul papal, cu absolutismul și inconsecvențele sale. „Roma papală — scrie dânsul în carnetul său — face și desface” în chestii matrimoniale⁴⁾: de a decretă indisolubilitatea căsătoriei, dar tot atunci admitând căsătoria morganatică pentru cei mari⁵⁾.

Pentru unieții nostri, cari tot mai mult se catolicizau,

1) Merinde p. 92—3; 161.

2) „Biserica rom.-catolică face mai bine; a îmbrățișat reuniunile; le accentuaiază și ea de un drept cardinal; — făcea solidarități, congregațiuni, fraternități; — cu spitale, călugării săi culeg recunoștințe și dela necatolici, „Wiener Allgemeine Zeitung” împruță preoților, că pre săraci nu-i cunosc. *Berliner Zeitung* din 23 I. c. (notația aceasta eră scrisă în 13/25 aug. 1888) zice, că preoții catolici s'au folosit cu tact de instituțiunile liberalismului, însă sunt neglese Armenwesen, Waisen-u. verwahrlose Kinder, Alter — Gebrechen — Unglücksversorgung”.

3) „În biserica noastră nu s'au făcut clase de indulgențe. nici s'au vindut indulgențe în public, și dispensațiuni nu erau. De aceea reformațiunea nu a putut pătrunde în biserica ortodoxă cu Luther; și mai apoi dispensațiunile de astăzi, precum le vedem la ortodocși, sunt luate și făcute după norm a catolicilor”. — Așa scria în carnetul său. — Părerea aceasta despre dispensații (de căsătorie, etc.) are acoperire și în opinia profesorului Constantin Popovici dela Cernăuți (*Gr. or. Kirchenrecht* — manuscris din 1902 — pag 720), care spunea, mai lipede ca alții: „...folglich kann nach positiven Gesetzen von einem Dispensrechte der Bischöfe rücksichtlich der Ehehindernisse nicht die Rede sein.

4) „Cesare Borgia duce la regele Franciei desfacerea matrimoniuului și capătă renumerațiune, devenind „Duca Valentine”. Așa s'a desfăcut (matrimoniuul) a principelui de Monaco, Hamilton, Festetic etc. în butul (pofida) teoriei, că matrimoniuul e indisolubil. *Unde nu-i sunt îndămânzi motive drepte, acolo permite celor puternici matrimonii la mâna stângă*. Fie oricum: la dreapta sau la stânga, numai să nu-i piardă din frâne”. Așa scrie o notiță, în carnet.

5) O alta mare și groaznică aberație a bisericii apusene — inchiziția — e satirizată prin aceasta observare: „Galilei jură în fața judecătorilor, că pământul nu se învârte. Și chiar în momentul acela se învârtea cu dânsul și cu judecătorii”.

încă a avut o caracterizare, un reproș și o satiră, cu privire la originea și rostul lor: „Dece uniții nu s’au făcut romano-catolici? să nu fi rămas *greco-catolici*, numai *halbe*¹⁾ *Maassregel*? Încă plus, să se fi făcut iesuiți și ultramontani; cu iesuitismul combăteau pe calvinii din Transilvania — că contra protestanților s’a înființat iezuitismul; — iar cu ultramontanismul ar fi combătut pe toți catolicii nemți și unguri și pe guvern; ar fi cuptușit toate națiunile din țară — din stăpâne ne deveneau supuse, și ajutau papei în contra împăratului, și duceam pe împăratul la judecată înaintea scaunului papal. Feciori din Roma păgână! nu vedeți voi câtă putere are Roma papală? Nu vă lăpădați de mama voastră, că tot Roma este, fie păgână, fie papală!“ — Satira aceasta, scrisă în carnet la 1885, își are sensul ei religios și politic: Biserica unită ardeleană făcuse prin sinodul său dela Blaj, aprobat de papa la 1882, întorsătura radicală, primind întreagă dogma Romei papale; iar ierarhii uniți, siliți de legăturile lor cu Catolicismul unguiesc, stăteau și mai la distanță de politica românească²⁾, decât arhierii ortodocși. Se potrivea, deci, la situație dictonul: *Difficile satyram non scribere...*

Cât îi privește pe protestanți are pentru ei o elocvență — tăcere. În întreg carnetul său face o singură mențiune, despre un singur lucru, ce-i convenea în viața protestanților: îndrăzneala pentru confesiunea lor. Așa, citează în carnet (1884) cazul, că în orașelul Klostergrab, care se ține de arhiepiscopul r.-cat. din Praga, și în Braunau, ambele în Boemia

¹⁾ Caracterul indefinit și balansant al bisericii lor îl recunoșteau și unii din uniți, ca juriconsultul episcopiei din Lugoj Dr. Isidor Pop, care spuneă: Uniții suntem ca *liliecii*. Șoarecii se lapădă de noi, deoarece avem aripi și ne trimit la pasări, — pasările ne trimit la șoareci, deoarece suntem cupăr. *Comunicare a d-lui I. M. din Arad. fost inv. în Lugoj.*

²⁾ De ex. tipurile de renegați și meghiaroni, în al căror suflet era cu desăvârșire atrofiat sentimentul național prin cel de apartinență la Catolicism: episcopul Ioan Oltean (1870—77) la Lugoj, apoi la Oradea, și episcopul Ioan Szabó (1879—1911) la Gherla.

deodinioară, supușii și-au ridicat biserici, cu toată împotrivirea stăpânirii și a împăratului. Așa se vede îi erau simpatice luptele religioare pentru apărarea dreptului la libertatea conștiinței religioase, pildă pe care ar fi dorit-o în mai mare măsură, și în Biserica sa.

Cum a apreciat dânsul Biserica ortodoxă ca doctrină și așezământ spiritual și național, am văzut-o. Și deși îi acordă superioritatea morală în raport cu alte culte, totuși își are și nemulțumiri, al căror obiectiv îl formau uneori unele lipsuri de ordin cultural superior, în ce privește conducerea bisericească¹⁾ ori lipsuri de propovăduire²⁾ și unele lucruri ce i-se păreau a fi mai mult abuzuri, decât regulă de viață ortodoxă pură.

Ochiul său pătrunzător eră mereu îndreptat spre lipsurile noastre culturale³⁾ și bisericești. Intre aceste din urmă semnalam obișnuința, de a avea parohiile clasificate în categorii și tot astfel de a clasifica pe candidații de preoție, la ieșirea din seminar, pentru toată viața lor. În chipul acesta se ajungea „ca preotul așezat (odată în o parohie) să nu fie silit a se mai califica, iar candidații slabi să-și găsească locuri de seama lor⁴⁾. Dânsul, om de multă carte, nu se putea împacă de

¹⁾ Pentru a ține un sinod ecumenic se recere cultură clasică, nu episcopi b. i, cari cum vedem, n'au calificațiunea nici pentru susținerea autonomiei (bisericești, cătră statul ungar — de sine înțeles), ci înșultă și ei în ziarul oficial arhidiecezan“ (notiță din carnetul său).

²⁾ Cu prilejul unei predici din catedrala din Arad (1885) a scris în carnet obiecțiunea: „Ce frumoasă e *evanghelia*; ce frumoasă e *limba românească*, și ce urită îi fu predicația! În zadar, că a jô pap holtig tanul (proverb unguresc: preotul hun învață până moare)! dar acesta, nici până aci n'a învățat, nici teologia, nici filosofia, nici limba“.

³⁾ Era nemulțumit cu modul de afirmare al institutului pedagogie-teologic, cu profesori nestabili, deci fără posibilități de a dovedi rezultate, mutați și strămutați după capricii (Vezi: *Scrieri și Vorbiri*, p. 34—5). Posturile de profesori la teologie până de curând, erau posturi de tranziție — în jos — cătră protopopiat rural. Deci era de înțeles amărăciunea dânsului, cuprinsă în aceasta notiță din carnet: „La poarta institutului nostru, toate ideile țin carantină câte zece ani“.

⁴⁾ Merinde, 71.

fel cu acest „statism“ în ale calificației preoteș¹⁾, mai ales când, de ex. la r-catolici erau așa numitele examene „concursoale“, prestate periodic și regulat.

Deprins astel a-și intinde larg privirea în viața bisericească, eră firesc să găsim la dânsul și câteva notițe cu privire la biserica ortodoxă sârbească a Carloveșului, cu care avusem o ierarhie și cauză comună în cele bisericești până la 1864. Dânsul remarcă atitudinea de rigoare a mitropolitului Ștefan Stratimirovici, mult impunător clerului său²⁾. Tot în carnetul său are despre ierarhia sârbească observarea, că e o „aristocrație de inteligență, de morală și autoritate, care reșede în Carloveș“. Iar despre însuși mitropolitul Stratimirovici ne redă opinia contelui Pálffy din aceeași vreme, care l-a caracterizat astfel: „Alium tantopere prudentem non novi“, recunoscând în el pe practicul și politicul.

Din aceste fugitive informațiunei și notițe se deprinde un lucru sigur: Dr. Giorgiu Popa era un râvnitor pentru Biserica ortodoxă a neamului său și un *apologet al ideii, de a accelera procesul nostru de refacere ierarhică și culturală în sensul unei vădite discipline bisericești, al unei culturi teologice solid înfrățită cu un propagandism cultural național.*

¹⁾ „Preotul nu predică, că nu are îndemn la învățătură, și e mai ușor să capete dela Consistor decret de „bine meritat“, ce valorează școli și facultăți și studii, cât voește decretul. Li-se pare că *meritul* poate suplini *studiul*. La ce te-ai folosi autoritatea unui meritat fără învățătură? *Cu necalificațiune împinge poporul la sminte, și poporul se duce de dragul autorității*“ (Merinde, 71).

Iar sub alt aspect privind chestiunea de cultură profesională a clerului, în raport cu necesitățile vieții pastorale dela sate, — iată o notiță din carnetul său: „Din birtul satului întinde evreul brâncile, ca un polip. *Preotul, dela diecează așteaptă arme să înceapă defensiunea sa pastorală.* Nu eram antisemiți acum un deceniu, dar s'au făcut dânsii (evreii) *antiromâni*, și chestiunea e limpezită. Vai de el român, săracul...“ Evident, dece cerea Dr. G. Popa cât mai multă cultură solidă, pentru clerul nostru!

²⁾ Înaintea mitropolitului se prezentase odată un preot bătrân, care la reproșul ce i-se făcuse, a răspuns mitropolitului: Cine să aibă curajul a se presenta Tie, cu capul limpede? [Din carnet]

Pentru aceasta convingere a sa a ridicat de multeori cuvântul, — înainte și după ce i-s'a luat (la 1878) posibilitatea de a refera chestiuni de cultură teologică și bisericească¹⁾. Iar mai târziu, i-au rămas numai polemicile ca instrument auxiliar și corectiv în acest scop.

Poate, nu va fi lipsit de interes să adăogăm la acest sfârșit de capitol, că Dr. G. Popa, creștinul care cerceta regulat biserica, în lucrarea sa de popularizare are cuvinte de apreciere etică și națională și despre sărbătorile religioase și despre cultul sfinților, cu multă preferință chiar pentru sfinții naționali²⁾. În acest chip credea dânsul, ca realizabilă înălțarea conștiinței religioase a poporului nostru prin Biserica sa națională, Dânsul e, prin urmare, un precursor vrednic al celor de astăzi, cari au pus în discuție de a se înfiripă cultul sfinților naționali românești.

Cu privire la sărbătorile noastre religioase, pe cari autoritatea politică administrativă ungurească a județului doreă să le știe reduse, el, bunul creștin, trece în carnetul său următoarea notiță, plină de temei și de revoltă sufletească: „În comisiunea administrativă a comitatului Arad s'a decis — scrie dânsul în 1885 — cercetarea episcopatului român pentru reducerea sărbătorilor. Ei, eterodocșii, pretind a ști necesitățile ortodocșilor; își aroagă a se pronunța în locul corporațiunilor competente eclesiastice, despre sărbători. Sunt *viriliștii și usu-*

¹⁾ *Dreptatea* [Timișoara], an. III. [1896] nr. 196. Dela 1878 încoaci, se vede, chestiunile școlii teologice au fost rezervate exclusiv senatului bisericesc, și nu celui școlar, al Consistorului.

²⁾ *Scrieri și Vorbiri* (pag. 16—27) are un capitol despre „Sânții noștri”, în care se cuprinde aceasta frumoasă exprimare motivătoare: „Până nu știe românul, ca în pieptul său moștenește virtuți religioase dela străbuni sânți, până atunci nu simte și nu moștenește nimica. Să-i *înspirăm* poporului *aceea știre* (cunoștință) și *acel simț*, atunci *virtuțile, astăzi amorțite și leșinate în sufletul său se vor deștepta și se vor trezi la lucru; iară vom avea un popor mare și sânt*”.

rarii, cari aspiră la un preț mai efin al lucrului; și prin împușinarea sărbătorilor se înmulțește ofertul brațelor muncitoare, fără a se înmulți cercarea (căutarea după muncitori). *Dar nu aceea dăunează poporului, cumcă biserica este deschisă în zi de sărbătoare înainte de amiazăzi, ci dăunează, că după amiazăzi sunt deschise birturile, în cari atunci se cheltuie câștigul de o săptămână. Să serbăm mai bine ca anglo-sașii, închizând și birturi și teatre;* — nu tot birturile să fie regale și regești, încă (=ci) și necesitățile morale religioase și de cultură ale poporului; — nu ospetăria, ci biserica și școala să fie regale”.

Acesta e un cuvânt limpede, căruia doar atâta explicativ îi adăogăm că și în „Marindea” sa pune în discuție apărarea sărbătorilor noastre religioase și muștră pe comitat, că se amestecă în treburi pastorale ale preoșilor¹⁾. Iar drept complectare adaogă în aceeași lucrare, frumoase pagini de învățatură convingătoare, împotriva vinarsului și despre cumpăt²⁾, apoi despre : industrie, comerț, institute de credit³⁾. Deci, scria și proporânduia în spiritul străbunului dicton : Ora et labora!

În râvna sa pentru a se păstra doctrina și spiritul genuin ale institușionilor noastre duhovnicești, el nu s'a sfiit să ia lupta pe față cu oricine, dupăcum verifică aceasta polemicile sale „Scieri și Vorbiri”. Un caz tipic în aceasta privinșă vom menșiona aci. Era la 1886, după terminarea frumosului edificiu, în care s'a adăpostit apoi institutul teologic și școala preparandială (normală). Colegiul profesoral dela cele două institute, șinând seama de ostănelile apreciate ale episcopului cu colectarea sumelor necesare și cu edificarea, hotărșise, ca drept hram al institutului, să se aleagă sfântul Ioan Boteză-

1) Merinde, 69—70.

2) Merinde, pag. 190—210, și : 242—9.

3) Merinde, p. 250—6.

torul, care era și patronul personal al episcopului¹⁾. Raportul în chestiune fu adus — fără de pregătire, la vr'o comisiune ori la cutare senat — d'adrechtul în ședința plenară a Consistorului, ceea ce referentul școlar excepționa²⁾. Și tot atunci a făcut o magistrală espunere despre rostul 'educativ — religios și național — al cultului sfinților. Nu-i convenea sfântul Ioan Botezătorul, cel din urmă în seria profesiilor Testamentului Vechiu, care a sfârșit-o îndoindu-se de Mesianitatea lui Hristos, pe care el însuși îl botezase. De aceea, doorea ca școala eparhială, închinată religiei și cultului național, să-și aleagă un patron din moștenirea pură a Creștinismului Român, chiar românesc, un sfânt cu propovăduire luminoasă și categorică. Expunerea aceasta, de zece pagini în polemicile sale³⁾, n'a impresionat pe asesori. Până a nu fi terminat referentul școlar alocuția sa, episcopul s'a depărtat din ședință, lăsând să presideze administratorul protopopesc Moise Bocșan, cel mai bătrân în rang. Și astfel s'a hotărât, ca propunerea profesorilor să fie recomandată sinodului eparhial, pentru încuviințare⁴⁾.

La sinodul din acelaș an, lumea se așteptă la o ciocnire. Dr. Giorgiu Popa, însă, văzând mersul lucrurilor și al pregătirilor, a tăcut. Sinodul apoi a încuviințat, ca hramul școalei eparhiale să fie S. Ioan Botezătorul⁵⁾.

Așa înțelegea Dr. Giorgiu Popa, ca vasta sa cultură să o armonizeze cu principiile etice ale Bisericii, apărându-le pe acestea față de oricine, când se simțea în drept, și să săvârșească, prin graiu și prin condeiu, un apostolat laic în rândurile largi ale poporului.

1) Hotărîrea colegiului profesoral: 3 Ianuarie 1886.

2) Scrieri și Vorbiri, pag. 17.

3) Scrieri și Vorbiri, pag. 16—27.

4) Protocolul ședințelor cons. plenare din 18/30 Apr. 1886.

5) Protocolul Sinodului, 1886, concl. 119.

5. Concepția sa politica-națională.

Concepția aceasta a lui Dr. Giorgiu Popa ne interesează de asemenea, din pricina radicalismului politic-românesc, care l-a caracterizat, mai ales după ce, la 1878, își încoronă studiile cu titlul de doctor în drept.

Tocmai în anul când obține această promoțiune academică, cum văzurăm era îngrijorat, în scrisoarea sa către amicul său preot la Giriș, de politica românească a vremii, lipsită de unitate; *pasivism*, decretat la 1869 în Mercurea, pentru ardeleni și *activism* pentru Românii ungureni. Dr. Giorgiu Popa nu înțelegea rezonul acestei diferențieri.

Aceasta a fost credința sa politică și mai târziu, la 1881 când s'a întrunit la Sibiu, în zilele de 12 Mai, conferența reprezentanților alegătorilor români din Transilvania, pentru a fixa programa partidului național și atitudinea politică a Românilor ardeleni și ungureni. La conferință au trimis delegați și cercurile electorale românești din Ungaria. Intre aceștia figură și Dr. Giorgiu Popa, ca unul din cei doi delegați ai cercului electoral Radna¹⁾, Comisia de 30 a conferinței naționale propune pentru ardeleni menținerea pasivității, iar pentru ungureni continuarea politicii activiste. Față cu aceasta, Dr. Giorgiu Popa făcea propunerea contrară: „pentru toți românii, sau activitate în cadrul posibilității, sau pasivitate din

¹⁾ *Memorial politic*, publ. de Comitetul național, Sibiu, 1882, ed. II. pag. 172.

causa pedecilor". De părerea de a se creia o uniformitate în viața politică a Românilor ardeleni și ungureni erau și alții mai mulți, ca de ex. Ion Lengeru, care propunea activitatea politică pe toată linia¹⁾.

La chestiune a luat cuvânt, de două-ori, Dr. Giorgiu Popa, care făcea provocare la telegrama mandanților săi trimisă conferinței naționale, militând pentru pasivitate. Comunicările sale sunt înregistrate în publicația oficială²⁾, și ele merită să le redăm aci. Dânsul doreă să vadă, în viața politică românească a vremii, ceva mai mult decât o strategie activistă, sau pasivistă; el doreă „să ne păstrăm tradițiunile noastre, de aceea am accentuat omenia, adevă voi, ca *conceptul nostru de Drept să rămână etic*. Aceasta accentuare înseamnă mult în timpul modern în care, pe cum zise on. antevorbitor prof. Bozocă, darvinismul se răspândește peste sfera științelor naturale. Așa e, că prin Ihering a intrat în științele juridico-politice, prin Schleicher în filologie s. c. l. Dar ilustrul antevorbitor Barițiu... carele tocmai acum în foaia sa tratează despre Ihering, ne arată și partea neacceptabilă, ca Dreptul să fie acel Saturn, carele însuși mânâncă pe fiii săi, și dacă peștele mare înghite pe cel mic, este un act de rapacitate din lumea fizică; dar *nu e un moment din ordinea Dreptului și din lumea morală*. Noua direcțiune poate conveni asupritorilor, cari comit nedreptățiri, dar nu convine celor asupriți, carii sufăr nedreptate. Dreptul, ca concept de forță, îl adoptă și-l mănuesc aceia, cari au interes să seducă națiunile și să le irite între sine (adevărat!). *Dar pentru Români, Dreptul este un ce etic și religios* (foarte bine! așa e!): *este o condițiune de cultură, de care condițiune avem neapărată trebuință, pentru a implini*

¹⁾ Ibid 179—180.

²⁾ Ibid, 214 și 230—233. A se vedea și I. V. Păcățianu: Cartea de Aur, vol. VII.

misiunea noastră de om și de națiune (așa e! foarte bine!) — După aceste reflexiuni vin la merit (fondului chestiunei). Meritul are două părți: una e *chestiunea de solidaritate*, și alta chestiunea, că oare să fim *activi* ori *pasivi*. Propunerea mea se referă numai la chestiunea primă. Dar din o parte onorabilă li-s'a dat desbaterilor o bază mai estinsă, cerând să se enunțe solidaritatea dimpreună cu activitatea (așa e!) Estind și eu propunerea mea, și cer să se enunțe *solidaritatea cu pasivitatea*, pentru toți Români, dincoaci și dincolo de deal (Bravo! foarte bine!)...¹⁾

Deși aveă argumente serioase pentru teza sa, Dr. Gîorgiu Popa a înțeles, că hotărârea conferenței naționale, care aveă să formuleze din nou programa națională și să creieze și platforma luptelor politice de urmat, trebuia să se deie cu unanimitate. Astfel, n'a mai insistat pentru propunerea sa separată, cum și Ion Lengeru și-a abandonat propunerea contrară, și s'a alăturat hotărârii majorității. Dar, oricum, noi profităm din prilejul acestei discuții, pentru a semnală o dovadă autentică despre nota *fundamentală pozitiv-creștină a cugetării sale și despre politică, după care, pentru Români și la Români, și Dreptul își are o temelie etică și religioasă și că aceasta e o tradiție ce trebuie să se urmeze și pe mai departe în viața românească.*

Dar, în calea unei politice mai pe placul dânsului stătea o desagreabilă împrejurare: noul curent de politică „moderată” în al cărei semn se formase, în Martie 1884, partidul moderat român, sub presidenția însuși mitropolitului ortodox dela Sibiu, Miron Romanul, cu care ajunsese dânsul în polemii, mai târziu. Așa se vede, noul curent politic, așa de contradictoriu față de convingerile sale politice, l-a făcut să steie și mai departe

¹⁾ Memorialul citat: 230 sq.

de viața politică. Așa devine înțeleasă declarația sa din anul următor. Și anume la o *conferință* preoțească-învățătorescă, ținută în Arad la 26 Nov. 1885, el face în aceasta privință o mărturisire, care-l caracterizează, „...eu nu fac *politică* și n'am lipsă de ea. Mie-mi ajunge *istoria*, și aceasta este permisă, deci eu răspund cu *istoria*. Ce zice *istoria*? Zice că Românii, de câteori au lucrat, totdeauna au sporit, fie la biserică, fie la școală, deși niciodată, pentru noi, niciun guvern n'a fost bun¹⁾. Așa motivă dânsul colaborarea preoților și învățătorilor, în slujbă comună a apostolatului religios și național și își justifică totodată predilecția față de istorie, în locul politicii militante. Și de fapt, toată afirmarea condeiului său strălucește de pilde, luate din istoria tuturor epocelor și puse în serviciul cauzelor pe cari le servea.

Cam din acest timp, de „schismă“ pentru politica națională românească din Ardeal și Ungaria, datează și notele sale trecute în carnet, cuprinzând păreri, uneori, așa de radicale, încât ele nici nu ar fi putut intra în larga publicitate a tiparului politic de atunci, fără de riscuri pentru autorul lor. Tocmai de aceea, aceste note merită, măcar acum, să fie semnalate, oricât de fragmentar și incidental numai erau ele trecute în acel carnet. Dintre aceste notițe, vom spicui numai pe cele mai caracteristice, pe cari le credem de potrivite pentru a vedea firul general al gândirii sale politice.

Mergând pe acest fir și, în parte, pe al scrisului său tipărit, vedem, că obiectivul cugetării sale politice are două laturi, una morală și alta fizică; una este vechea moștenire culturală; „concepte, datini, tradițiuni naționale, ... de o cultură veche și clasică, pe a căror scară ne vom urcă iară la mărirea stră-

¹⁾ Pr. Ioan Cioara : *Conferința* cu preoții și învățătorii din prot. Aradului (Arad, 1886) pag. 15.

bună¹⁾); iar cea de a doua este vatra străbună, „moșia ce avem în națiune și în patrie“, pe care ni-o primejduesc străinii²⁾ și avem să ni-o apărăm cu toate mijloacele. Reproducem aci o însemnare a sa despre aceasta moștenire: „Pământul e leagănul și mormântul părinților; numai cu respect să-l atingă buzele, cum a făcut Brutus. Viața și moartea-s identificate în pământ. Iarăș respect, oame;³⁾ te teme și griji de pașii tăi, că-i apasă rezponzabilități. La botez s'au uns talpele, ca să pășești corect pe cărările tale. Multe generațiuni zac în pământ, și multe epoce de civilizațiune, abia le pot desmormânta arheologii, încă și mai abia le pot înțelege sau ispluca. Și câți au murit toți au încăput în pământ“. Deci, ideia de moșie străbună, pe care avem datoria s'o păstrăm și sporim prin acțiuni politice-economice și culturale, după dânsul, are la temelie sa motive, întâi de toate, etice⁴⁾, exprimate așa de scurt și reușit, ca obligații pentru conștiința politică a Românilui. Moșia românească, în acest senz, eră și un sanctuar național, după cugetarea dânsului. Numai o politică românească, concepută în acest senz, putea să ducă la sporirea moștenirii trecutului și la fericirea neamului.

În vederea înfăptuirii unei reușite politici românești, dânsul examinează factorii politicei de stat și ai celei românești, și-i trece prin ascuțișul obiecțiunilor sale, cari, tocmai în aceea vreme de prin anii 1884—5, aveau la bază foarte serioase lecturi politice, în special pe Thomas Morus și Henry George.

Mai la început (1884), făcea în carnet, despre *Domnitori*, următoarea apreciere: „Fiecare păstor cugetă mai mult

1) Merinde: 38.

2) Ibid. 44.

3) Arhaism bisericesc, în loc de „omule“.

4) Cum văzurăm, și *Dreptul*, în cugetarea lui, avea la temelie, moș-
tițe etice.

la sine, decum la turmă. Dece regii se aseamănă păstorilor?“ Pe cine viză prin o asemenea obiecțiune, se vede din alte însemnări ale sale (1884): „Nimeni nu poate purta două co-roane, a servi la doi Domni, satisfăcând două națiuni“. Și mai cuprinzătoare, ca fond și ca satiră, exprimată în nemțește, avem părerea despre împărații austrieci, regi ungari totodată, că ei pentru misiunea lor¹⁾ au avut mai puțină pri-cepere decât ce li eră necesară. Aceasta caracterizare datează din anul 1892, când se hotărâse înaintarea Memorandului la împăratul din Viena...

Il preocupă (1884) ideia democratică în rosturile sale politice și în legătură cu problemele de parlamentarism și de guvernare politică. Democrația, însă, nu și-o știă închipui de-cât în raport cu egalitatea economică, pe care o cită în carnetul său, din — sau: în legătură cu — studiul lui Henry George, marele agitator și autor politic-economic din America²⁾, vestit pentru că tocmai în acelaș an trata, profund, proble-ma socială (Social Problems).

Iar ideia de parlamentarism îl interesează, nu numai ca origine și ca instrument al vieții politice-sociale, ci și sub raportul expresiunii sale culturale, sau a limbei naționale. Din primul punct de vedere, fixează (1885) opinia istorică, după care „Parlamentismul nu este al democrației. Ea l-a primit din feudalism, amăgită de popularitatea ce avuseră în Francia les états generaux, pentru că acestea se opuseseră unui re-gim regesc și absolut“.

¹⁾ Verstand haben sie (unsere Caesares) aus verschiedenen Häusern gehabt, jedoch nie so viel als sie benötigten.

²⁾ Iată notița sa: Henry George, despre democrația socială: Verstaatlichung der Eisenbahnen, des Versicherungswesens, und nur Verstaatlichung oder Nationalisation des Bodens; Acumulațiunea capitalelor este identică cu coruperea legislațiunii și administrațiunii, și cu confiscarea drepturilor politice ale celor săraci. Votul sclavului este al stăpânului său; s'a văzut votul invalizilor din asil. *Fără egalitate economică nu se poate egalitate politică.*

Dar parlamentarismul, în forma și în afirmările sale din unele vremi, nu intră în aprobarea necondiționată alui Dr. Giorgiu Popa. Idealul lui, după cum se vede din două notițe pișcătoare, cari datează una din 1885, alta din 1886, eră un parlament, care să nu fie o *fabrica de legi peste legi*¹⁾ și un *for de limbuție*²⁾ politică.

Ce ar zice, oare, acest om — dacă ar trăi — văzând inconsecvența și incoherența legislativă românească de a zi? și anumite obișnuințe ale parlamentarismului bățaios, „teatru de limbuție“, „scenă de gladiatori din gramatica limbei de stat“ și de întrecere după osul de ros?!

Ideia de guvern — era, firește, vorba despre guvernele ungurești — încă își găsește în Dr. Giorgiu Popa pe criticul just. În aceasta privință, iată cum dă el (1885) definiția — prin negație — a unui *bun* guvern: „Cine nu știe guvernă fără de a săraci pe cetățeni, face ca medicul rău, ce în cura-rea unui morb mic produce altul mare“. El mai arată o scădere a guvernelor din vremea sa (1885): din bugete se vede, că guvernele se ocupă astăzi mai mult de resbele, decât de pace, deși pacea ar merita mai mult“. Iată-l deci, și pe pacifistul, care, citându-l pe T. Morus³⁾, mai trece în notițele sale

¹⁾ Dacă parlamentarii vreau să ne înșele. noi protestăm, că dacă ei sunt înșelători, noi nu vrem să fim cei înșelați de nerozi ce ne socotesc. Cerem constituțiune ca în Sviteră, unde poporul votează legi, de nu se fac ca din fabrică, cât nici legislatorii nu le mai cunosc, una sterge pe alta. Vrem ca în Roma, unde legile se întregesc în consonanță, de le adună Justinian pe toate, fără abrogare. Nil admirari că avem partite (partide) naționale; și Roma când a avut partite (partide), a trimis la străini, în Atena, pe decemviri“ (ce să studieze și să aducă legile de acolo).

²⁾ „În parlament învinge cine știe vorbi mai bine, cine cunoaște mai intensiv limba debaterilor și e mai versat în ea. Oare limba să fie deajuns? Oare (parlamentul) este un teatru de limbuție? Este aceasta parlamentarismul? Este o scenă de simpli gladiatori din gramatica limbei de stat? Între cofărite (precupețe) încă învinge cea mai limbută, fără ca oceața învingere să fie taxată de un act de stat sau de eveniment parlamentar“.

³⁾ Thomas Morus (More), bărbat de stat și umanist englez, decapitat în Londra (1635), autor al multor lucrări de Drept și Teologie, între ele op ul

și aceasta idee „pacifistă”: „Multe state au susținut armate mari, și aceste au spart statele, ca Roma, Carthago, etc.”

Dupăce-i văzurăm ideile politice fundamentale, să vedem cum i-se cristalizează concepția politică în raport cu ideea „imperială” „austro-ungară”. În anul 1885, în doua rânduri, prin două notițe politice, dă expresiune de ceea ce eră Austria și Austro-Ungaria, sub raportul politic, pentru interesele românești.

„Ideia imperială, resuscitată în a. 800, se refereste la imperium urbis et orbis, așa a moștenit-o și înțeles-o Austria ca ereditară a imperiului; sabia materială să devină universală și ecumenică, cași sabia spirituală a papei. Cu un asemenea imperiu este în colisiune ideia de naționalitate. Și totuși, noi dela împărăție să sperăm satisfacerea postulatelor noastre naționale?”

În a doua notiță e și mai explicit: „Austria se crede erede la imperium orbis. Ca atare îi convine Patriarhatul din Roma, că este ecumenic și universal. Față cu atâta cosmopolitism imperial și ecumenic, mai vedem, că totuși unii speră dela Austria o satisfacere a pretensiunilor naționale. Speranțe ce nu se pot motiva cu istoria, și nici cu logica, dar cu psihologia: pentrucă cei slabi speră pururea dela cel tari. Biata psihologie, ea uită, că cei tari sunt egoiști, de comun. Și cugetările Austriei, totdeauna departe de sublimitate, au fost cugetări comune, ordinare”.

Evident, îi displăcea ideia de impresialism, atât cel politico-austriac cât și cel eclesiastico-papal al Romei, pentru că și unul și altul, prin centralismul ce-l reprezentau, egalau cu negarea dreptului la viață al ideii naționale. În deosebire de

„Utopia”, în care visează despre un stat în sensul filosofului Plato, întemeiat pe ideia de libertate, dreptate și perfecțiune.

În notițele din carnetul dela 1885, găsim indicația acestui vestit autor, mai de multe ori.

stările politice ale minoritarilor din Austro-Ungaria, dânsul înțelegea politica Irlandezilor catolici¹⁾ într'un stat protestant, ca Anglia, având sprijinul Papismului. Dar nu înțelegea de fel politica minoritarilor din Austro-Ungaria catolică, politică ce, și ea, se răzimă de sugestiile Papismului. În acest chip, sunt vizați mai ales Români din statul ungar, ale căror legături cu Roma, în deosebire de Irlandezi, nu valorau sub raportul politic-național, nimic. Aceasta observație alui Dr. Giorgiu Popa provine din vremea, când (în ciclul parlamentar ungar 1884—7) numărul reprezentanților naționali de marcă pură scăzuse la trei, iar alături de ei stăteau nouă deputați români guvernamentali, înglobați la partidul liberal²⁾ Firește, „Irlandezii” din Ardeal și Ungaria, supuși Papei în cele duhovnicești, erau buni numai de umplătură politică în conturile austro-ungare!

Că în acest chip rezona dânsul se vede și din următoarea împrejurare: Încă la 1885 trecuse în carnetul său aceasta observație cu privire la politica Românilor ardeleni, care nu putea să-și iea avânt, pentrucă, deoparte și de alta, îi erau legate de aripi două balaste: prea marea încredere în Viena politică și prea marea atârnare a unor Români de Roma papală, tovarășa Vienei. „*Ce a fost totdeauna — se întreabă Dr. Giorgiu Popa — sminta noastră?*” Și tot el răspunde: „că am fost mai adicți Austriei și Ungariei, decât Austria și Ungaria! Și astăzi, noi ne luptăm mai mult pentru interesele lor decât pentru ale noastre! Dacă ar fi pentru noi, ar trebui să zicem că este bine așa, starea de azi, ce ne duce la destrămare economică, etică, prin apăsarea de naționalitate, și ne duce la

¹⁾ „Irlandezii câștigă simpatii, că-i sprijinește Papismul, și că, trimițând câțiva deputați în parlamentul din Londra, schimbă relațiunile între partide, ceri din acel parlament direg o lume, fiind putere mare, — dar la noi nici simpatii, nici parlament așa puternic, în Budapesta.

²⁾ T. V. Păcățianu: o. c. VII. 207.

barbarism prin împiedecarea învățământului, adeca ne duce unde un stat se desface, ca să pregătească și să ceadă (cedeze) locul altuia mai cult“.

Tot în aceea vreme (1885), în mintea lui Dr. Giorgiu Popa, problema politică românească din Ungaria trăia și în legături de comparație cu stările politice ale altor naționalități oprimate, ca de ex. Polonii din Germania. Astfel printr'o comparație, a chestiei polone și acelei românești, arată, cum „*guvernul prusesc persecută pre poloni, despoaie de drepturi, etc., ca apoi — așa se pare — când în o oră de ispită va avea lipsă de ei, atunci făcându-le concesiuni, câte-cu-picătura, să-i redobândească și să-i oblige. Atunci vor uita persecuțiunea, de dragul picăturii. Deci o bună politică de pasivitate* — continuă el, cu aplicare la Români, cari decretaseră din nou pasivitatea pentru Ardeal (1884) și avea s'o decreteze și pentru Ungaria (la 1890), — *pretinde să respingi picătura și să dechiari (declari) egemonilor din capul locului, că nu vei primi nici o picătură de concesiune; că prin aceasta dechiarare previi și nimicești speranța lor de a te îndulci loruși și a te seduce la ora de ispită“.*

Românii, de fapt, s'au afirmat mai refractar față de politica ungurească cu „picătura“, al căreia sfârșit eră maghiarizarea. Dovada acestui refractarism sănătos eră acțiunea „memorandistă“¹⁾. — În legătură cu politica de maghiarizare a statului ungar, dânsul are — încă din 1885, credem — o cu-prinzătoare însemnare, ce merită să fie reținută întregă: „Miot de Melito ni spune, că Napoleon nici în 1796 nu vor-

¹⁾ Tocmai pe atunci scria dânsul, în carnet, aceste cuvinte ce însemnau o rezervă de onoare pentru politica românească: „Dacă societate pe acțiuni este naționalitatea, atunci — zice dânsul despre popoarele mai fragile sub raportul maghiarizării — neamțul și slovacul, de ce să nu să facă maghiari, că capătă dividendă fără a fi solvit la fond? Am solvit și noi românii. Noi altmintrea înțelegem naționalitatea...“

bea corect limba francească. Baumgarten istoricul, despre Carol V. scrie, că acesta era deja rege, când isponioli prin adresă l-au rugat să li învețe limba, că el n'o știa deși a fost general. Voltaire, în prefațiune la Oedip se plânge, că din limba francească îi lipsește doi ani, adeca timpul cât l-a petrecut în Anglia. Așa de anevoie se învață a doua limbă; și totuși *pruncul român să învețe, ca să întreacă pe Napoleon, Carol, Voltaire, fără să aibă aspirațiune de rege sau autor unguresc* !

„Mai bine este nouă — scria dânsul în carnetul său, tot cam atunci — să fim oameni culți și să nu știm ungurește, decât învățând ungurește să ometem procurarea culturii”. Așa înțelegea dânsul să facă „politica” : nu în sensul comun, militant, ci prin armele culturii naționale, cari, bine manuate, niciodată nu dau greș.

Dar, pe cât de convins era dânsul despre eficacitatea acestei arme și de necesitatea, în aceeași vreme, a politicii militante a partidului național român, tot pe atâta era el de pornit împotriva partidului „moderat” român, ocrotit și de mitropolitul ortodox dela Sibiu, fiu al Bihorului și dânsul, din aceeași Vale a Crișului-negru. Iată ce cuvinte trecea Dr. Giorgiu Popa, la 1884, în carnetul său : „Națiunea ne îndrumă la biserică; biserica *de acum* ne trimite la partida guvernamentală (adeca maghiară); este iarăși fabula fraților cu asinul comun”¹⁾. Din aceeași vreme de revoltă sufletească a sa datează și apostrofarea la adresa cercurilor noastre bisericesti, gravitate spre partidul „moderat” român : „Vă amestecați în toate; (dar) pe terenul politic nu sunteți de acord cu programa națională; pe terenul bisericesc — nu de acord cu s. scriptură. Ce sunteți dară? canon pe capul Românilui.”

¹⁾ Nu cunoaștem fabula.

Să dăm o mică indicație acum și în privința orientării sale politice în afară. Despre România, în a căreia istorie politică îi plăcea să vadă momente de o afirmare superioară față de istoria altor popoară, are (1884) următoarea frumoasă judecată: „România este mai veche și independentă, decât Austro-Ungaria. Dovadă, că acel stat (România) e mai productiv de capacități politice...”

Dar dânsul, stăpân și pe limba și cultura italiană avea gândul îndreptat și spre Italia. El se gândea (1884—5) chiar la posibilitatea unor legături culturale cu Italienii: „Inițierea unei reuniuni, ce s'ar numi apriat pentru „italienizarea” orientului și ar avea de membri italieni și români, ar favora cauzei noastre naționale din Austro-Ungaria, pe toate terenele, precum: politică, literatură, instrucțiune. Din Roma s'ar putea face începutul mai bine”. În aceasta ordine de idei, face mențiune despre Asociația școlară italiană „Pro Patria” din Tiro-lul de sud, cu peste 5000 de membri, creiată din necesitatea de a se împotrivi „Schulverein”-ului german de acolo.

Un „Schulverein” italo-românesc — pe care, se vede, îl doreă constituit din oameni ai școlii — și-l închipue, ca un organ „pentru deșteptarea naționalității române, carea din situația topografică e chemată a forma alianța și a o susține între — și cu „latini” și „slavi”; că suntem o catenă, avem origine cu latinii și istorie cu slavii și o rolă latino-slavă a-lungul secolelor, de unde conchidem la viitor”. — „Un Schulverein italo-român ar înrădăcina etimologia, ar șterge fonetica, carea nici latinismului, nici slavismului nu face folos, nici măcar cât ni-au făcut cirilicele. Mai bine cirilice decât codițe” (?) Omul imbibat de cultura latinizantă și etimologistă a vremii sale, nu putea evita aceasta concluzie extremistă! Dar măcar de s'ar fi inițiat aceea asociație italo-română, la care se gândea!

Aceste notițe răzlețe și necomplete, cari represintă numai foarte sumare fragmente din ideile sale politice, ne dovedesc, totuși, un lucru de reținut: cam ce gânduri frământau pe un intelectual român, care, nefăcând politică militantă, își vărsă focul politic al sufletului său, prin conferințe și întruniri naționale, în note confidentiale, — poate, și prin articole din ziarele politice ale vremii, pe cari n'am ajuns să le consultăm — iar în largul vieții politice românești se afirmă și ca un doctrinar politic, între altele, traducând — credem, pentru întâia-oriă — Contractul social¹⁾ al lui J. J. Rousseau.

Cu privire la contactul său cu comitetul național avem dovezi în înseși notițele sale. Așa de pildă, în 1891 îl vedem participând la trei ședințe, ținute în Sibiu, la 18/30 și 19/31 August, ale comitetului național central. Notițele sale resumative, pe cari le avem despre cele discutate acolo și trecute în publicitate numai sumar²⁾, ne dau câteva detaluri ca privire la chestiunile discutate și despre ceice au purtat cuvântul cu acel prilej. Cu ocasiunea a celor ședințe adeca trebuiau lămurite și împăcate unele disensiuni ivite în sinul comitetului național pe urma faptului, că unii membri ai acestuia umblaseră pela București, unde dăduseră, în calitate particulară, unele informații, pe urma cărora se părea că lipseă unitatea de vederi în sinul comitetului național, iar unele gazete bucureștene începuseră chiar a lovi în comitetul național ardelean. Și mai eră, tot atunci, în discuție și chestia Memorandului ce trebuia pregătit, pentru a fi prezentat regelui ungar.

Încă în prima ședință a comitetului întrunit pentru examinarea situației, Dr. Giorgiu Popa propusese constituirea

¹⁾ „Contractul social sau Principii de Dreptul politic, de Ioan Iacob Rousseau, din limba franceză l-a tradus Dr. Giorgiu Popa (Retipărit din „Luminătorul”. (Timișoara) Timișoara. 1885.

²⁾ I. V. Păcățianu : Cartea de Aur, vol. VII. pag. 457 și urm.

unei comisiuni, care să examineze faptele expuse prin foi și, potrivit rezultatului ce se va vedea, să se rectifice respectiv să se desmintă prin foi. Dar, membrii comitetului aveau și alte păreri: de a ascultă lămuririle celor ce, prin amestecul lor particular la București -- cari erau Dr. A. Mureșanu, Dr. V. Lucaciu și I. Coroianu — dăduseră prilej la ivirea disensiunilor din chestiune. Astfel, în cele două lungi ședințe dela 31 Aug., după retragerea președintelui V. Babeș, care încă erà atras în discuție, sub presidenția ad hoc a fruntașului arădan Dr. Nic. Oncu se dă curs lămuririlor. Dintre 21 de membri prezenți la ședință, Dr. Giorgiu Popa remarcă 13 vorbitori în cursul ședințelor.

Nu e la locul său să utilizăm aci integral conținutul acelor notițe ale fruntașului Dr. Giorgiu Popa; reținem cel mult, comunicarea lui V. Babeș, despre declarația, provenită dela Brătianu, Cogălniceanu și toți dearândul, la adresa ardelenilor: Să nu vă amestecați în cauzele noastre, că nu ne amestecăm în ale voastre... Cătră sfârșitul discuțiilor din ultima ședință, s'a hotărît exmiterea unei comisiuni de cinci, pentru redactarea unui comunicat, de trimis tuturor ziarelor românești. Comunicatul¹⁾ desavuă pe ceice făcuseră pela București declarații neavenite. Intre cei cinci, cari au redactat acest comunicat erà și referentul școlar Dr. Giorgiu Popa dela Arad. Cu aceasta, ne restrângem numai de a semnală devotamentul, care-l caracterisă pe Dr. Giorgiu Popa în legătură cu cauza politică-națională.

Si mai mult ieși la iveală marea trecere a dânsului, când se ajunsese în pragul procesului pentru „Memorandul“ prezentat de fruntașii români împăratului-rege dela Viena, peste capul guvernului unguresc din Budapesta. Dr. Giorgiu

¹⁾ Publicat în T. V. Păcățianu : Cartea de Aur, 1. c.

Popa, care eră îndreptăjit și pentru avocatură, se ocupă serios cu gândul, ca să figureze și el între apărătorii „memorandiștilor“, trași în judecată înaintea organelor justițiare ungurești din Cluj. Dânsul, pentru a se informă și pregăti mai din adins, se adresează (10/22 Febr. 1894) rudei sale dela București, dlui Iuliu Tuducescu — pe atunci la Archivele Statului, — cerându-i niște isvoare. Spre acest scop cereă să-i se trimită „toate cuvântările, cari în cauza noastră a Românilor de aici, s’au ținut în Camera și în Senatul României... Lipsa e urgentă, că în fiecare zi așteptăm să ne cheme la Cluj, și mie, omului fără practică, încă mi-au făcut onoarea să mă înșire între apărători. Pentru primaoară voiu pleda înaintea Tribunalului. „Dânsul, însă, nu a ajuns să și pledeze cauza Românilor, întrucât între apărători nu a figurat. La ori ce caz, a fost o mare pierdere, că acest mare cărturar cu cunoștințe omnilaterale și cuvântător concis și de mare forță retorică — din pricină pe care nu am putut s’o lămurim — nu și-a dat contribuția în marele proces memorandist. Dar și numai prin faptul, eă i-s’a oferit să facă pe apărătorul în acest proces, avem dovada despre marea trecere, de care dânsul se bucură în lumea politică românească.

Dacă, prin urmare, nu s’a îmbulzit pe parapetele cele mai expuse ale politicei militante românești, deși aveă toată înzestrarea cărturărească, și-a rezervat, în schimb, alte mulțumiri sufletești: de a-și fi dat, fără sgomot — cum toată viața i-a fost discretă — contribuția întreagă și în sfaturile statului major politic național; dar mai mult decât atâta: de a-și fi făcut datoria, zi de zi, cătră neamul său, ocrotind și îndrumând „școala națională-confesională“, ca factorul cel mai efectiv în slujba biruințelor politice naționale. Cum înțelegeă dânsul să

facă și politică națională prin școală, și prin cartea pentru popor, se vede din „Merindea” sa¹).

Principiul lui politic eră: „iubirea națională”, care la dânsul n’a fost un chimval răsunător, nici mijloc aducător de profituri sunătoare. Dânsul a fost un fanatic al iubirei cătră neamul său, ale cărui necezuri, ca pe ale tofălenilor, le-a coborât prin condeiul său în rândurile mulțimii de cetitori, cari i-au citit cu drag aceea carte pe popularizare, care și astăzi să citește bucuros de cei ce o au și o știu prețui.

Da, în concepțiile lui, *iubirea națională și ideia națională, aveau o aureolă de sfințenie, de împreunare cu Divinul: amorul național cu pietatea religioasă, merg braț de braț, ducând rugăciunile noastre și aducând binecuvântare dela Dumnezeu*²).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹) Merinde: pag. 185—9. In capitolul „Băiatul din Tofaleu” (Ardeal). Cazul eră următorul; Românii din Tofaleu avuseră un proces vechiu cu baronul Apor, care dobândind procesul, i-a scos pe bieții oameni din casele lor și i-a aruncat pe drumuri. De fapt, în parlamentul unguresc dela 1869, deputatul român Alex. Roman a făcut o interpelare în chestiunea celor 300 de suflete, rămase pe drumuri și fără adăpost, în cap de iarnă, exposesionați în favorul contelui Apor Károly (T. V. Păcatian: o. c. vol. V, pag. 234, 241). Cazul acesta, Dr. Giorgiu Popa îl prelucră în scrierea sa de popularizare, astfel: Înfațișează cazul, că un biet băiat din Tofaleu, ajuns în careva sat, la școală, a fost îmbrățișat cu drag de colegii lui. Cu acel prilej, învățătorul școlii arată elevilor că, decât „legea țării”, cu care baronul ungur a despoiat pe Românii tofaleni, este o altă lege, mai tare: „alta dreptate, ce se numește iubire națională, și isvorește din legea sângelui nostru.” Iubireă națională nu scoate pe nimeni afară în deșert, din contra invită pe toți acasă și la adăpost și duce ajutor unde se recere. Tofălenii au găsit ajutor la națiunea întreagă....”

²) Merinde, pag. 279.

6. Cadrul general al problemei școlare și câteva notițe.

O examinare amănunțită a concepției pedagogice a lui Dr. Giorgiu Popa ar fi nu numai necesară, ci și utilă, pentru a înțelege omul și opera sa. Dar, durere, nu suntem în situația de a face aceasta examinare, din mai multe motive. Întâi de toate, ne lipsesc informațiile despre cursurile ce ascultase la universitățile din Budapesta și Viena. Nu avem, la îndemână nici biblioteca sa și actele de studiu universitar. Astfel, pentru acum ne rămân, drept izvoare de informație, pentru a-l caracteriza și din aceasta parte, cel mult lucrările sale școlare, cari, însă, nu sunt resumări teoretice despre concepția sa pedagogică, ci cel mult concretizări cu caracter practic pedagogic și administrativ-școlar.

Inercăm totuși, să-i facem, și din acest punct de vedere, tabloul, prin câteva trăsături. Din patrimoniul cultural, larg și solid, ce i-l cunoaștem deja, se desprinde o puternică convingere, că pe atunci, neamul românesc trăitor în imperiul austro-ungar avea d'abia două așezăminte de forță: *Biserica și Școala*, prin cari trăiam și ne pregăteam pentru o misiune de viitor. Aceasta strînsă legătură firească dintre cele două așezăminte naționale ce aveam atunci, o înfațișă deputatul Vincențiu Babeș, în Camera ungară, la 12 Febr. 1886, în terminii următori, cari merită să fie reținuți¹⁾: „Noi așa știm, că școala,

¹⁾ I. V. Păcățianu: *Cartea de Aur*, vol. VII. pag. 279.

școala populară e biserica tinerimei, iar biserica e școala adulților, și noi nici nu ne putem închipui biserica fără de școală. Părerea, că aceasta aparține statului, o combate întregul trecut. Dacă examinăm ordinațiunile glorioasei Maria Teresia, vom vedea cum ele dispun destul de clar, ca pelângă fiecare biserică să fie școală populară. Și așa a și fost până în zilele noastre, și eu declar, că *în momentul, în care se iau dela bisericile noastre școalele populare, s'a sfârșit cu religiozitatea; pentru că convingerea noastră e, că școala e temelie bisericii, atât cu privire la misiunea ei de a instrua, cât și cu privire la misiunea ei moralizătoare*. Am redat bucuroși aceste păreri ale fostului profesor dela Arad și fruntaș între frunțașii nostri politici din imperiul austro ungar, Vincențiu Babeș¹⁾.

Dar, Dr. Giorgiu Popa, care trăiește și muncește în slujba cultului școlii confesionale, se exprimă și mai plastic decât V. Babeș despre acest așezământ național de viață, românească de aici. În cugetarea sa, aceste două instituții formau *o singură unitate organică*, însă cu funcțiuni deosebitoare în lucrările lor de toată ziua, dar convergente în scopul final urmărit, în așa măsură în cât, în anumite împrejurări, ele trăiesc în rosturi de cea mai intimă reciprocitate, în cât se substituiesc împrumutat. Aceasta formulă de exprimare, ce poate părea a fi o frază teoretică sau teoreticizantă, se lămurește dela sine, îndată ce ne vom folosi de cuvintele înseși ale lui Dr. Giorgiu Popa. Iată-le, cum le rostise la amintita conferință mixtă dela 26 Nov. 1885: „Biserica noastră este națională; și Școala noastră este confesională”²⁾.

Dânsul, în cugetarea sa abstractă, ca și în întreagă lucrarea sa culturală, nu operează cu oricare „pedagogică”, ci cu „pedagogica creștină”, care, „în școala confesională”

¹⁾ Ele își au semnificația și azi, după etatizarea școlii confesionale.

²⁾ Ioan Cioara: o. c. pag. 10.

este „o artă clară și pozitivă”. Invățătorul confesional, prin urmare, este „convins că în activitatea sa pedagogică a purces¹⁾ pe regule divine Și... numai școala confesională a putut să deie naștere și democrației, și umanității adevărate”. „Invățătorul imitează pe Cristos... Noi învățătorii am vânat, cu educațiunea religioasă și am prins frumos băieții, de i-am ridicat și i-am pus — cum zice pedagogul german Sailer — în brațele Domnului nostru Isus Cristos”. Așa fiind, *învățătorii sunt „organe ale lui Dumnezeu”*²⁾. Putem adăoga aci încă o exprimare, din notițele sale, cu privire la rostul educativ al școlii confesionale și despre consecințele funeste ale lipsei de educație în acest senz: „Unde lipsește educațiunea confesională (adeca prin școala confesională, bună), ajungem la resmelițe interne, biserica și popa batjocurit, la școală sparg ferestile, tribunalul absolve”. În acest spirit, profund-creștin și aproape visionar, exprimat într'un limbaj așa de limpede și hotărât, a curs și s'a desfășorat întreagă opera sa pedagogică și de propagandă culturală.

Trecem acum la cele câteva însemnări ale dânsului cu caracter școlar, cari ni-se par de folos. Din acestea scoatem la iveală întâi de toate următoarele: „Să nu purcedem din teorie, ci din faptă”³⁾. În realitate, a fost omul înfăptuirilor: n'a scris nici un tratat teoretic, de pedagogie, ci câtă cunoștință de teorii pedagogice a avut, a pus-o în slujba realizărilor sale școlare-culturale: în lucrarea de „plan de învățământ” — plan analitic, — în manualele școlare, și în îndrumările practice administrative.

¹⁾ Intregește : *intemeindu-se*.

²⁾ Merinde pag. 270—72.

³⁾ *Din carnet*: „Validitatea învățământului intuitiv reclamă o regulă ca aceasta: să nu purcedem din teorie, ci din faptă; ba încă: să nu ne ocupăm nici decum de teoria ce nu o putem traduce imediat în faptă, adeca nu-i putem demonstra îndată valoarea. Recapitulare; punctul de purcedere să ne fie faptă”

Nu vrem să prea lungim vorba; totuși vom mai reproduce unele însemnări, sau numai idei, din acel carnet. Ele, firește, sunt numai fragmente din cece l-a preocupat, în legătură cu viața culturală-școlară a vremii sale. El, dela început, se vede a nu fi mulțumit cu stările generale de învățământ, din următorul motiv: „*Învățământul deacuma este numai pentru capitaliști*. Numai cine poate eloca mari capitale studiază jurisprudența, medicina, filosofia, tehnica, pentruca după timp îndelungat să-și capete interesele“. Eră, se vede, — încă atunci, pela 1885 — aderentul gratuității învățământului, în senzul cel mai larg.

Cu orientarea sa largă, mergea cu gândul până'n Germania și Anglia, și până la Constantinopolul turcesc, pentru a aduna informații despre rostul învățământului. „Germanii au școli mai multe și universități mai bine organizate decât englezii și totuși „anglii“ sunt mai avântați. De unde? E spiritul național innăscut, ce nu se poate acviră numai în școale“. În favorul englezilor subliniază biblioteca „British-Musaeum“, ca pe un factor ce „suplinește multe școli, ba doară chiar pestrece activitatea și efectul lor“.

Iar despre *Constantinopol* ne servește o informație culturală — ce trebuia să aibă efect la noi, în străduințele de atunci pentru sporirea de școale — de cuprinsul următor: În Constantinopol sunt 300.000 de turci, și au 400 de școli elementare. Se vine cel mult 75 școlari la un învățător. Trei sute sunt școli teologice-pedagogice, lângă moșee“.

În nizuințele sale, de a promovă cultura poporului în genere, — alături de opera prin școale, pune și o altă necesitate: a *publicațiilor pentru popor*. În aceasta privință are o observație satirică¹⁾ pentru *Academia română*, care an de an

¹⁾ „Jahraus-jahreïn Bände der Gelehrsamkeit publică Academia noastră: dar de seama poporului?“

dă volume de cărți științifice, dar pentru popor — nu!

Fiind vorba de dascălii poporului, nu întreprinde de a observa și scăderi organice mari, cum eră aceea, ce se petrecea în Bucovina, că „din pedagogiul din Cernăuți se trimit oureice și polece, să facă educațiunea săteanului român¹⁾”.

Dar în aceeași vreme, aveam cuvinte, pline de înțeles pentru a sublinia adevărata misiune a dascălului: „Toți sunt chemați la educațiune, *învățătorii sunt cei aleși*”.

Școalele secundare²⁾ — pe cari nu le aveam — încă îl preocupau foarte de aproape, după cum am văzut deja: nu mai puțin școala pedagogică (normală) și cea teologică, pe cari le aveam.

Chestiunea școlilor secundare o ține în evidență și pentru mai târziu. La 1888 îl vedem trecându-și în carnet cifra studenților români ortodocși, mai ales din raza culturală a Aradului, — cari atunci cercetau școale ungurești, dimpreună cu liceul g.-catolic dela Beiuș. Redăm cifra acestor studenți:

La școala de comerț, Arad,	4 români între	82 înși;
„ gimnaziul de stat	46 gr. or.	374 „
„ școala reală	4 „ „	161 „
„ gimnaziul din Bichiș	3 „ „	91 „
„ „ H.-M.-Vásárhely	29 „ „	253 „
„ „ Szarvas	37 rom. ort.	404 „
„ „ Szeged	12 gr. or.	... „
„ „ Beiuș (g. cat.)	126 „ „	249 „

Acest contingent de studenți eră din ținutul cu gravitație culturală spre Aradul românesc. Dânsul, însă, se gândea, cum

¹⁾ Azi, și la noi, sunt admiși, în școlile normale de stat, până și bapțiști!

²⁾ Pe chestiunea înființării de licee a purtat discuții în sinodul (adunarea) eparhiei. „La 1878, spune dânsul, voiam 3-5 gimnazii (licee) și am enumerat mediile (mijloacele), dar sinodul n'a aprobat. La 1885 aprobă unul, fără a avea mediile (mijloacele). Este înainte-mergere?” se întrebă dânsul, în carnetul său.

am văzut, ca și pe Valea Crișului-negru să se creieze un centru școlar, la Tileagd, pentru a împedeà gravitația Românilor spre școalele ungurești dela Oradea. Dar, nu a fost înțeles.

Ne oprim la încă o notiță, mai semnificativă, în care prin afirmarea instituțiunei școliei naționale-confesionale credeà să se promoveze, între altele, și spiritul de coherență națională în sinul poporului nostru. Iată aceasta mică apologie socială-națională a școliei populare românești:

1. „*Noi cu omenia vom lupta.*”

2. Nu poate fi om fără om, fără vecin bun; nici națiune sau religiune fără corelațiuni. Cultura e un interes solidar la omenime.

3. Noi laudă ne căștigăm la toate națiunile. Gazetele ungurești din Arad ne insultă; ele zic, că nu pre popor, ci pre cărturari.

4. In epoca instrucțiunei generale, astăzi nu se mai poate trage linie între cărturari și necărturari, că (fiindcă) nu mai sunt analfabeți — ci toți constituesc un singur corp național, compact și uniform prin educațiunea și instrucțiunea sa; — chiar subverzând câte-o mică diferență de calificațiune între singuraticii indivizi, diferență care nu tulbură egalitatea și omogenitatea, precum dacă de ex. într'o pădure de fag nu seamănă frunză cu frunză, totuși arborii împreună constituesc făgetul.

5. Toate stratele societății, dacă sunt strate, să fie pătrunse de conștiința acestei coherențe. Iată dece, cu toții datori suntem, la toate ocasiunile, a îndrumà părinții să-și deie pruncii la școală”.

Cum înțelegeà Dr. Giorgiu Popa să lucreze pentru realizarea idealului de cultură și de *coesiune națională* prin școala confesională? Iată o întrebare îndreptățită. Răspundem, întâi de toate prin următoarele:

Dupăce forțele învățătorilor erau deja organizate într'o asociație profesională („reuniune“, ce am menționat deja), urmă la rând să se caute chipul de colaborare dintre preoți și învățători. Acesta fu rostul și menirea conferențelor mixte, începute la Arad, prin conferința din toamna anului 1885. Vom insista și asupra acesteia, de oarece pe Dr. Giorgiu Popa îl vedem de apreape legat de ideia acestor conferințe, cari, din multe părți erau neagreate, deși adevărul grăind, episcopul însuși încă stăruia pentru aceste conferințe. Conferința s'a și întrunit, în Arad, participând la ea 52 persoane, între cari, pe lângă preoții și dascălii din protopopiat, profesorii de teologie și dela școala normală, cu alți fruntași intelectuali mireni.

Conferința eră convocată pe temeiul ordinului consistorial Nr. 3825/1885. Avocatul Vasile Stanescu află ideia de antistatutară. Iar — după alți cuvântători — referentul Dr. Giorgiu Popa justifică ideia acestor conferințe, — deoparte, cât pentru întrunirile *preoțești*, vorbind despre *soboarele africane*, ale preoților sub conducerea episcopilor lor, și practica arhiepiscopului r.-catolic din *Praga zilelor* de atunci, principele *Schwarzenberg*, care adună în jurul său preoții săi, în fiecare an. Iar cât pentru cealaltă latură a chestiunii lămură temeiul întrunirii preoților și învățătorilor la un loc, subliniind — cum am menționat deja — că „*Biserica noastră este națională, iar Școala e confesională*, deci pe rațiunea nexului acestuia dintre Biserică și Școală a urmat întrunirea preoților și a învățătorilor“ în conferință comună¹⁾.

Cel de al doilea mijloc de acțiune, — alături închegarea frontului preoțesc-învățătoresc, — era mobilizarea poporului la datoria, acum, de apărarea ființei sale culturale. Prilej bun dădu (1891) pentru o atare dovedire proiectul de legea asilelor

¹⁾ I. Cioara : O. c. pag. 10,

de copii, menit a promovă maghiarizarea. Casa magnaților desbătuse și primise legea, la 9 Martie, împotriva protestelor mitropoliților și episcopilor români, trei deoparte și trei de alta, ai ortodocșilor și unieților¹). La protestele, cari se ridicau și din opinia publică, se alătură și Aradul, prin meetingul dela 9 (?) Martie, întrunit la „Crucea-albă”. Adunarea poporală a fost convocată de intelectualii din Arad. Intre cuvântători se remarcă protopopul Constantin Gurban, fost deputat dietal, precum și preotul Mihai Sturza. Dar cuvântătorul de forță fu referentul școlar Dr. Giorgiu Popa, pe care însași gazeta ungurească locală, din care ne înformăm²), ni-l presintă ca pe un „bărbat de cultură europeană, cumpătat și diplomatic, care și-a dezvoltat obiectul cu mare pregătire și iscusință, spunând multe lucruri interesante, din al său punct de vedere, împotriva proiectului de lege”. Gazeta maghiară ne dă, pe lângă o zeflemea³) — arma neputinciosului de a combate — și un resumat din aceea cuvântare.

Noi fimem s'o resumăm aci: După o privire generală peste istoria educației, oratorul revine la chestia asilelor de copii. Epoca cea mai veche a educației este așa numita educație substanțială sau de stat, din Asia. Sub povara prestigiului Statului, individul și-a pierdut nădejdea de-a putea să-și ajute în privința sorții sale. Astfel a decăzut în quietism, apoi în trândăvie, în sfârșit într'o apatie tristă. Nimic nu-l mai interesă pe cetățean, nici chiar susținerea statului. Pentru a se ajuta în asemenea situații, statele mohamedane au înființat oastea de ieniceri și mameluci, din sclavi tânări, mai apoi din

¹) Biserica și Școala publică cuvântările lor, în primăvara anului 1891.

²) *Alföld*, nr. 59, dela 13 Martie 1891, — deoarece organul eparhial nici nu menționează aceasta adunare poporală de protestare. Dovadă, că inițiativa porneă din afară de oficialitatea bisericească.

³) *Ibid* No. 61.

fiii popoarelor învinse. Acesta a fost rodul educației substanțiale. Dar asemenea oștiri, recrutate din renegați, neavând nicio legătură cu societatea, n'au fost în stare să-și păstreze credința către sultanul. — Cel de al doilea moment, de mare importanță, al educației este cel *individual*. *Domnul Christos a primit acest sistem și l-a consfințit atunci, când din indivizi și-a făcut șieși Biserică, iar Duhului Sfânt lăcaș și a ridicat și familia la rangul de taină sfântă. Familie, Școală și Biserică* sunt, după doctrina lui Karl Schmidt, cei *trei factori ai educației*. Școala, fără de familie și fără de Biserică, formează un atare om, care nu va fi în stare să găsească drumul care duce de pe pământ le ceriu. Ce a făcut cu noi educația creștină? Neamul românesc nu a dat din sinul său, nici când, tronului și patriei, nici un trădător și nici un bârfitor împotriva religiilor și națiunilor conlocuitoare. Am fost gata și capabili de jertfă pentru binele public. De ce nu ni-se îngăduie și acum să trăim în virtuțile noastre? de ce vor să facă experimente inutile cu noi? — Trecând la problema ivirii asilelor de copii, începutul acestora îl vede în legătură cu mamele angajate la lucru de fabrică, și avisate a-și trimite pruncii în supraveghiere comună, pentru a putea munci alături de bărbați, în fabrici. Deci e chestie de filantropie. La Români, fără fabrici, nu e cazul. Nici unui stat cult din Europa nu i-a trecut prin minte, ca asemenea aranjamente filantropice să-le încadreze în rândul așezămintelor de educație, cum o vrea guvernul de acum. Acest guvern, care a înlăturat din școlile „clasice” (secundare) o limbă clasică, pe cea greacă, pentru a înlesni progresul culturii, acum săvârșește marea greșală de a introduce în asilele de copii două limbi. Asemenea povară — de două limbi — împusă copiilor din asilele de copii, la alte popoare o suportă numai dacă vor să cerceteze aceea școală. Aceasta este ce ne doare, nu limba maghiară, pe care o în-

vățăm fiecare, după ale sale aptitudini. Ne doare, că deoparte vedem privilegiu, iar de alta poveri: aceasta disproporție e ceea ce ne doare, deoarece poporul român, din pricina poverilor de acest fel, nu se poate avânta în concurența nobilă pe cărările progresului... Așa cuvântă, în esență, Dr. Giorgiu Popa, în discursul său ce a ținut mai bine de un ceas, depe urma căruia s'a votat moțiunea de protestare împotriva proiectului de lege despre asilele de copii, moțiune pe care tot dânsul o propusese.

Evident, din punctul de vedere al tradiției și al necesităților poporului român, concepția școlară-culturală a lui Dr. Giorgiu Popa despre ceea ce numim: Școală și Cultură, factori educativi și de progres, eră cea mai ireproșabilă. După el, Biserica eră și o școală; Școala își aveà ceva și din sfințenia unui templu; de aceea Biserica figură în contul cugetării sale ca așezământ național, iar Școala, fiind confesională, trebuia ca, pelângă opera culturală ce avea de îndeplinit, să slugească și problema spiritualității și a moralei, singurele temelii ireductibile ale vieții și viitorului unui popor.

Și totuși omul acesta n'a putut să-și atragă întreagă aprecierea...

7. Dr. Giorgiu Popa: Omul.

Va fi de folos să aruncăm o privire și în viața intimă a acestui cult pedagog, pentru a ne convinge, între altele, cum omul cu enciclopedică cultură, care avea măsuri de rigoare nu numai față de alții, le avea și față de sine însuși. În rigoarea față de alții și față de sine se găsește explicația conflictelor sale, cari, oricât de mult aveau, pentru unii mai ales, și o notă supărătoare, dar erau, totatunci, și totatătea prilejuri de ciocniri -- de idei și de cultură — din cari aveau să răsară luminișuri de progres.

Pentru a-l înțelege cât de bine, în intimitatea lecturilor prin cari își făcea mereu educația proprie, vom menționa mai întâi câteva nume de autori, pentru a arăta, din ce izvoare își hrăneă dânsul setea de cărturar. În carnetul său și în „Merinde”, face provocare la *atari* laici de foarte mare suprafață în cugetare cari, se vede, îi erau mai dragi, ca — în primul loc — filosofii stoici Attalus și ucenicul său Seneca, pe care din urma l-a cetit în latinește și a transcris din el, în carnetul său, o întreagă serie de citate, îl cunoaște și pe fecititul Augustin, vechiu episcop și teolog african († 430), ca pedagog creștin. Dante, Simon de Montfort, om politic din veacul XIII, Toma Morus scriitor social-politic din veacul XV—XVI, apoi Macchiavelli, Rousseau și Kant, filosofi ai veacului XVIII; teologul-filosof Schleiermacher din veacul XVIII—XIX; social-politicul american Henry George, cu opera

sa despre Democrație: sunt tot atâtea nume de autori, cari au apăsat greu în bilanțul formării culturii sale. Tot astfel și germanul Schäffle, cu opera sa despre chintesența socialismului. Răslețe amintiri se mai fac în lucrările sale despre pedagogii germani Sailer și Karl Schmidt, pedagogul francez Jacotot, istoriograful englez Buckle, francezul Al. Tocqueville, „principe între autorii din literatura democrației“, cu opinia sa simpatizată — ce putea fi relevată și la concepția sa politică — de cuprinsul, că din religione isvorec și libertatea, și drepturile¹⁾. Din toți acești autori răsleți, dânsul face citațiuni în lucrarea sa „Merinde“, ca și din alți autori laici, pe cari nu putem — și n'avem de ce — să-i mai înșirăm aci. În acest larg cadru de lectură, filosofică și politică, încăpea minunat de bine, ca ceva organic pentru funcțiunea sa bisericească, lectura istorică și teologică și mai cu seamă cea pedagogică²⁾

Nu vom înșiră toate lucrările de seamă, notate în carnet de cari se interesă să și-le procure, ci ne mulțumim să atragem luarea aminte asupra a încă unui izvor de cărturărească sete, ce o tradează notițele sale: erau *gazetele și revistele străine*. Dăm aci numele lor, după acelaș carnet: „Figaro“ din Paris, „Allgemeine Zeitung“ și „Berliner Zeitung“ din Germania „Neue Freie Presse“, „Wiener Allgemeine Zeitung“ și „Neues Wiener Tagblatt“, toate menționate în carnet, în legătură cu chestiuni cari îl preocupau.

Dar să vedem, din însuși scrisul său³⁾ o pagină autobiografică, privitoare la felul stăruitor în care își făcea lectura, sporindu-și cultura și fixându-și o conduită specială.

¹⁾ Merinde, pag. 288.

²⁾ În carnetul său remarcă (după *Neue Freie Presse*, din 26. Ian 1887) niște prelegeri despre istoria școlii populare germane, și pune la sfârșit nota: „Colecțiunea acelor prelegeri va fi bine s'o procuri, în presupunerea că seamănă celei ce ai avut din Viena, procurată prin librarul Zinkeisen din Arad“.

³⁾ Scrieri și Vorbiri, pag. 30.

„Din pruncie dedați la regulă, apoi în școală la disciplină, am ajuns etatea bărbătească, ca dorul de a nu lăsa lacună după aceea regulă și disciplină... Dorul ne-a dus mai întâi la biserica din Cartagine, și mulți ani am trăit după spiritul *sfințelor canoane ale Africei*. Mai târziu, pentru nescari detalii ce nu aparțin aci, ne-am mutat la *Sf. Pavel*. Bine ne-a fost la Sfântul, câtăva vreme, și-i mulțumim; numai (numaicât) doctrina paulină ni s'a părut prea arțăgoasă: zice că omul fără patimă e ca o corabie fără vânt, deci trebuie să avem patimi multe, mari și nobile! Noi însă ne cam desbrăcaserăm de toate felurile de patimi. Ce eră să facem alta, decât să abzicem cortelul, până nu ni-se abzice. Ne-am mutat, mergând pe urma sfântului la școala, în care a învățat și dânsul, sperând că acolo ne vom lumina mai bine și ne vom alina. Așa am ajuns la *filosofii romani stoici*, unde iară am stat ani. În toate locurile ne-am conformat și am viețuit după regulile de casă. Cine vrea să judece purtarea noastră, trebuie deci să iee în considerațiune regulile casei, în care ne-am susținut pe acel timp. Așa, gata suntem la orice răspundere. De câteva luni ne-am internat în particular, la *Cicero*, în „*De officiis*“ dar dăm cu socoteală, că vom returna iarăși la Pavel, dacă de ne va învrednici Dumnezeu să-l înțelegem pe sfântul; dacă nu, apoi nu“.

Iată, ce largi orientări, de cultură laică și teologică-bisericască în aceeași vreme, trăiau — pe bază de îndelungate meditații! — în mintea și în sufletul „mireanului“ Dr. Giorgiu Popa. Acest patrimoniu cultural, filtrat prin convingerea că omul e dator a-și trăi viața după principii și nu după poftă și transacții cu viața, l-a dus la fixarea riguroasă a atitudinilor sale și, peste tot, la adoptarea unei conduite în acord, cum însuși ni-o mărturisește mai sus. Stăpânit de puterea studiilor și conduitei sale, ce le-am arătat, a trebuit ca dânsul să

trăiască, în slujba sa culturală-bisericească, într'un mediu administrativ îngust ce se preocupă aproape exclusiv de problema gospodărească și de îndrumarea, în senz mai mult material decât duhovnicesc, a vieții eparhiei¹⁾. Învățat și cult în sensul cel mai profund, larg și bun al cuvântului; modest din cale'n afară, cu atitudini precis măsurate și urbane față de oricine, dânsul a intrat considerația obștească. Notițele sale din domeniul conduitei ne dau informații interesante și în această privință, pe lângă o mărturisire făcută public, în polemicile sale²⁾. Întâi de toate, eră determinat de un riguros *spirit de acomodare socială*. În aceasta privință, aveă o indicație din învățăturile dela tatăl său, preotul Vasilie, de cuprinsul următor (din carnetul său): „S'a dus Moise în ceriu și n'a mâncat; a venit Dumnezeu cu îngerii pre pământ și a mâncat". Acestei caracterisări, adaogă (1884) în carnetul său explicația: „A se acomoda societății — vezi *mustrare dela tata*." Dar acomodarea sa socială o înțelegeă așa, că și dânsul își reclamă partea ce i-se cuveniă sub raport social³⁾.

Dar, oricât de prevenitor în societate, evită deopotrivă servilismul față de cei mari ca și măgulirile de prisos față de semenii săi. De aceea, în carnetul său scrie următoarele: „Dacă au voit să stoarcă complimente dela mine, ca dela un om curtenitoriu, atunci se înșală; că nu fac curtenire în con-

¹⁾ Discursul episcopului I. Meșianu, la deschiderea sinodului eparhial din 1885, când vorbea despre realizările sale de zece ani ca episcop, rămăneă aproape numai la problemele materiale, de cele duhovnicești făcând d'abia o foarte palidă amintire. Vezi *Protocolul sinodului eparhial din 1885*, pag. 3. sq.

²⁾ Scrieri și Vorbiri, pag. 7: „La purtarea noastră am avut pururea trii consilieri: a) *religiunea*, b) *filosofia*, mai vârtos cea stoică: și c) *direptul*, cel clasic sau roman, carele constitue baza culturii moderne.

³⁾ De ex. la 1890 treceă în carnetul său, despre sine însuși, o critică în termini următori: În 5 Mart. 1890 ai salutat pe Tisch, care nu te-a observat, sau n'a primit. Ridicul! Să nu mai faci. Nu saluta pe nimeni fără a fi constrâns." În realitate, până la sfârșitul vieții a rămas omul cel mai prevenitor și măsurat în atitudini și în vorbă.

ra interesului public. Am fost și știu să fiu curtenitoriu cu cei de alte vederi". — Aceasta școală, a atitudinilor loiale, desbrăcate de frivolitatea și imoralitatea servilismului ucigător de caracter, a dorit s'o propage și în „Merindea” sa, în care cuprinde o strălucită pagină de conduită și de moralizare a mediului, în care trăia, care poate fi cetit cu mare folos social și pentru moravurile zilelor noastre.¹⁾

Ca note distinse ale individualității sale trebuie să-i menținem și *modestia* și, mai ales, *moderațiunea*. Nu i-se auzia cuvântul fără să fie aceasta o necesitate; iar în conversații și în discuții, ca mai ales în discursuri — cari totdeauna erau captivante și convingătoare — înlătura totul ce eră de prisos ori s'ar fi putut tâlcui ca o vânanare după laude. În privința moderațiunii sale, rămâne doveditoare muștrarea ce însuși și-o face, la vârsta de 44 ani, pentru următorul lucru de mică importanță: La 2 Septembrie 1885 adeca „din curtenire către Nicoară”²⁾, se dusesse la C., deși avea durere de cap. Și imediat își trece, pentru aceasta, în carnet, muștrarea: „Asta este sapienția sau prudenția? Schwer Mensch zu werden!”

De altfel aceasta moderațiune se potrivea, nu numai cu cultura lui filosofică, ci și cu o împrejurare, ce tot mereu provine în notele sale: economiile sale le consumau biblioteca și ajutoarele bănești, pe cari le dădea, de mulțori, surorii

¹⁾ Iată un pasaj, din opera sa *Merinde dela școală* (pag. 120) „Așa de ticăloasă e firea omenească, că cine are un pic de putere a mână, așteaptă să-i faci închinăciuni și să-i zici vorbe de măgulire. În asta privință nici o desclinire (deosebire) între om și popor. Fiecare ține mai mult la capriciu, decât la binele comun. Mai vrea sedus de lingușire, decât îndreptat cu înfruntare. Unii condamnă pe cei ce se închină în sus, la un domn mare sau la un tiran, când vor să dobândească un favor sau o direcție; alții din contra, condamnă pe cei ce se închină în jos, la domniile cei mici, la tiranii cei mulți, la popor, când vor să capete voturi. În despoție e cultul gloatelor. Cum (ar fi) oare, dacă în locul (cultului) persoanelor s'ar introduce cultul adevărului? Ar veni libertatea civilă și morală!”

²⁾ Era colegul său de oficiu, David Nicoară, asesor-referent epitropesc la Consistor.

sale Nișca dela Cămpanii-de-jos, și unor studenți bihoreni, cari cercetau școalele dela Arad.

Mai reținem din carnetul său, cu privire la atitudinile sale sociale, nu sfat: „Cel mai bun metod pentru a nu ieși din flegmă¹⁾ nici odată, ar fi datina turcească, de a lăsa să treacă barem două minute până să răspunzi. Tot acest interval este când mai mulți participă la un discurs, Așa nu taie unul altuia în vorbă...” Cine l-a cunoscut pe Dr. Giorgiu Popa, în conversații particulare și pela întruniri cu discuții, o știe foarte bine, cât de măsurat a fost acest om, și din acest punct de vedere, în graiu, ca'n contact social.

La baza atitudinii sale sociale stăteà, pe lângă sfatul de comportare al tatălui său, și un cuvânt de îngrijorare al mamei sale. „Mi-a zis mama, scrie el în carnetul său: eu te-am ferit de rele până ai fost mic și al meu, oare cum te vei feri acuși, mare și al tău?” Acest cuvânt l-a trecut el în amintirile sale scrise, d'abia la 1885, în puterea bărbăției, la vârsta de 44 ani, în toiul divergențelor de păreri, între cari trăia pe atunci, la 32 ani dela moartea mamei sale.

Dar la baza atitudinilor sale mai stăteau încă și cultura și erudiția sa, dimpreună cu stimulentele etice al conștiinței de sine și de valoarea sa personală²⁾ în mediul înconjurător. De aci se esplică apoi și atitudinea *polemică*, până și în *publicitate*. Aceasta este explicația ieșirilor sale polemice din mai multe rânduri, sub titluri următoare: „Dela Anna la Caiafa, sau: Dela Arad la Sibiu”, în „Luminătorul” din Timișoara (Nrii

¹⁾ Din „sărite”.

²⁾ La început, a făcut numai în carnetul său o aluzie fină, discretă și indirectă, la aceasta notă a individualității sale, scriind despre lucruri de aiurea, următoarele. „A fost de lipsă academia franceză, institutul, că până la Richelieu, deși se onorau științele, nu se onorau bărbații învățați. Academia i-a înălțat în Franția la rangul celorlalte aristocrații sociale, precum se văzu în urmă, că i-a excepționat de sub jurisdicțiunea ordinară terestră și i-a supus la Curtea regească”.

75—84 din 1893, „în afaceri de cultură religioasă și națională“; — apoi: „Potpourri din viața bisericească și școlară“, în „Tribuna“ dela Sibiu (Nr. 135—148 din 1894). Al treilea ciclu intitulat „De ale pedagogice“, la un loc cu cele două serii precedente, apar în Arad, la 1895, în volum, sub titlul de „Scrieri și Vorbiri culese apoi direse“. Polemicile sale erau greu de evitat și mai greu de înfruntat, pentru că nu erau răfuiele personale, ci prilejuri de lămurirea multor probleme de cultură. Și-atunci, se întâmplă să i-se răspundă cu subverziuni și amenințări, de cari dânsul s'a plâns în public¹⁾, iar la urmă cu acțiuni fățișe pentru a-l înlătură din funcția sa electivă²⁾. Iar dânsului, pentru a-și apăra convingerile, nu-i rămâneau decât demisionările repetite, din slujba sa³⁾, pentru ca mai apoi să revină la oficiu pe urma chemării, prin scrisori, din

¹⁾ Il lăsăm să grăiască însuși, din *Scrieri și Vorbiri* (pag. 31): „In anul prim, după alegerea sa, dl. episcop ni-a zis, că poate să pecseze (șicaneze) pre un asesor până să-și părăsească postul. Noi i-am răspuns că nu, și ne-am înțeles pe noi. Douăzeci de ani, aproape la toate vecsațiunile am opus paciaința noastră, tăcând și consolându-ne cu teoria darvinismului. . .“

²⁾ „ . . . oameni fără nici-o valoare, caută să insulle spre a se insinua, sârmanii, în grația arhiereului. In 1888 ni-au consiliat amicii să-i facem acțiune pentru vătămare de onoare . . . dar noi ni-am zis: de unde să fie duhul acesta în arhiereul nostru, oare nu am greșit noi ceva? și ne-am dus la dânsul cu stimă multă să-i comunicăm lui mai întâi, că vrem să ne retragem din post. Ni-a zis, că fiind acum alegere, să așteptăm până după votare. La urna de votare și-a pus omul, care să steargă din voturi. Aleși fiind acum cu voturi mai puține, ni-am ținut de datorință a nu renunța. In Consistoriu plenar la ocaziune solemnă, s'a recunoscut acesta „infamia juris“ dela urnă. . . „Scrieri și Vorbiri“ pag. 31—32.

La alegerile din sinodul dela 1888, dânsul de fapt a obținut numai 23 voturi, pe când alți asesori consistoriali, aleși tot atunci, au primit câte 37—45 voturi. (*Protoc. Sinod.* din 1888, concl. 155). Atunci, dinadins nu a demisionat, ci numai mai târziu, la 20 April 1889 își anunță sinodului eparhial dimisia. Acesta, însă, hotărî s'o pună la ordinea de zi alta dată (*Protocol. Sinod.* 1889, concl. 85) ceea ce, nici n'a mai urmat.

³⁾ A treia dimisie a sa a avut loc din pricina unui conflict, ivit în examenul de calificare învățătoarească din 2 Iulie st. n. 1890. Eră vorba să i-se facă chiar proces disciplinar. Dar ideia a fost abandonată; el însă nu și-a reluat funcția, până la sfârșitul lunii Decemvrie. Atunci episcopul i-a făcut invitare scrisă. El a răspuns: „Răspund la epistola din 7/19 a luni curente. Pentru stima ce dătoresc cauzei publice și mie ced(ez) presiunii generale, ca să nu mă apostrofeze de neîmpacabil și-mi voiu relua oficiul cu începere de mercuri dimineața 19/31 l. c.“

Arhiv. episcopiei Arad, Nr. 5878/890.

partea episcopului său și pe urma adreselor ce i-se făceau, mai ales decâtă învățători, prin organele de publicitate¹⁾.

Nu ni face plăcere să ne ocupăm de aceste conflicte; dar nici nu putem să le ignorăm, ajungând ele și în actele oficiale publice ale eparhiei²⁾. Din contra, putem releva, tocmai concomitent cu aceste conflicte, o obiectivă și grăitoare apreciere din partea sinodului eparhial, care eră îndestulat cu activitatea senatului școlar³⁾ de sub conducerea lui Dr. Giorgiu Popa. Acestei satisfacții morale i-se adaugă, un an mai târziu, și o recompensă materială: un „adaus personal“, de 300 fl. la leafa sa anuală de 1200 fl. Aceasta sumă i-se acordă numai dânsului, dintre toți colegii săi dela Consistor⁴⁾.

Polemicile lui Dr. Giorgiu Popa, — dacă ne-au constrâns să insistăm atâta asupra lor, — cer imperios un explicativ, scurt măcar. În aceasta privință lăsăm să grăiască însuși autorul lor, despre rostul său polemic și al polemicelor. E mișcătoare și foarte simplă justificarea ce o aduce polemicelor sale prin aceste cuprinzătoare cuvinte: „O rămă cât de mică pe brazdă, atinsă de otic, se svârcolește să-și apere viața. E viața (râmei) tristă, că nu are lumină și căldură. Trăește, mai numai, pentru misiunea grea, ce i-a dat-o Făcătoriul: să sepe și să râme pământul, ca să devină holda mai roditoare. În serviciul plugarului este, totuși plugariul rădică oticul asupra sârmanei, nemulțămitorul! Invederat, nu pentru viață se sbuciumă râma... ci mai vârtos dorește să-și plinească misiunea... Din conștiința acestei misiuni a căpătat oare, omul sau națiunea, o porțiune mai mică de cum râma?... impulsul la misiune e mai puternic decât iubirea de viață. — Punem mâna la pept și ponderăm, fiecare acum a

¹⁾ Scrieri și Vorbiri, pag. 56. și nota precedentă.

²⁾ Ca la sinodul din 1889, concl. 75.

³⁾ Protoc. Sinod, 1895, concl. No. 44.

⁴⁾ Protoc. Sinod. 1896, concl. 57 și 90.

sa porțiune!... Așa dorim a se înțelege lupta de apărare ce ni s'a impus... Învățătura încă-și are misiunea sa: este să lucre aplicându-se la persoane, la locuri și la fapte; altmintea nu ar fi de folos. Din aceasta rațiune s'a născut modul nostru de scriere... tindem la aplicarea învățăturilor peste toți...¹⁾.

Apariția volumului său de lămuriri polemice n'au pus capăt discuțiilor contradictorii. Deaceea, în anul următor, se simți dator să mai apară în publicistică, cu o serie de polemici culturale. Așa publică (1896), în Timișoara, o serie de foiletoane sub titlul: „*Oleu mai mult! că se stinge candela de cultură*”²⁾. Ținem să redăm aci aceea frumoasă icoană, în stil visionar, cu care-și începe „polemica” aceasta. Iată-o: „Sat de sat, românul are în câmpie și pre colini și între munți, la sânta biserică, o candelă mică. E școala confesională. Dieceza întreagă, un ceriu pe pământ, presărat cu stele mici. Acum candela licurește numai, dar se ține. Cu tainică șoptire ne cheamă la credința, că *vine o zi, atunci națiunea toată se va prezentă la lume o mare de lumini*. Ca odinioară pribegii voinici ai lui Senofon (Xenophon) vom exclamă la eșit, cu entuziasm: *eată marea, talasul!...*”

Să fi întrezărit, oare, dânsul atunci marea vieții românești, restabilită între frontierele de azi? Nu vom riscă o afirmare. Ci ne mulțumim să semnalăm felul, în care se exprimă acest inspirat al misiunii despre opera culturală, pe care o slugise, și în foiletoanele polemice dela 1896, când îl despărțeau de pragul mormântului numai de 7—8 luni.

În aceea vreme, la vârstă numai de cincizeci și cinci de ani, de fapt își împlinise misiunea. Școala românească din eparhia Aradului eră organizată, după inițiativele sale, aprobate de autoritatea bisericească eparhială și mitropolitană. Astfel, po-

¹⁾ Din „precuvântarea” dela „Scrieri și Vorbiri” pag. 3—4.

²⁾ Gazeta „Dreptatea”, Nr. 194—200 din 1896.

lemicele sale, a căroră nevoie o simțea, își aveau un rost foarte firesc: de a-i justifica credințele și principiile culturale, prea adeseori neluate'n seamă, și să-și repare un prestigiu personal, asupra căruia încercau detractorii săi de alte păreri, să proiecteze o umbră defavorabilă.

Așa a trăit, în Arad, acest *Om*, ca sihastru al cărții¹⁾, și în atitudini personale precis raportate²⁾ la valoarea morală și culturală, a sa și a mediului înconjurător.

A fost — *un om!* A fost un „pedagog“ eparhial, în sensul larg al cuvântului!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Din carnetul său vedem, ce gânduri de binele neamului îl mai băteau: „La un scop se devotează orduri întregi de călugări, de ex. pontifici, celibi; maltesii și alți cavaleri. *De ce să nu avem și noi borem un om să se dedice unei cause naționale; că biserica da, însă națiunea nu și-a avut „călugării“, ienicerii săi etc.*”

Altă însemnare: „*Cei ce se califică puțin, numai cât li trebuie pentru oficiu, nu vor fi oficiului de onoare.*”

²⁾ În carnetul său mai avea și aceasta notiță: „Autoritatea superiorului consistă în stîmă ce o dă subditului”. Acest principiu de disciplină socială, dînsul îl trece în carnet, cu titlul de principiu pedagogic al Contelui Kinsky, rostit la „Wiener-Neustädter-Militärakademie”.

8. Intre rude și prieteni.

Raporturile sale familiare¹⁾ și cu prietenii încă au unele note caracteristice, vrednice de reținut. Dela început, se gândise — ajuns la Arad — și la viață familiară. Aleasa inimei sale însă a preferat să se mărite cu propriul ei cumnat, care rămăsese văduv. Episcopul Ioan Meșianu a acordat dispensație canonică pentru aceasta căsătorie, lucru ce a ajuns un nou obiect în polemicele dintre dâșii²⁾. După aceasta dublă decepție, dânsul nici nu s'a mai gândit la căsătorie, refuzând și oferta care, după informații rămase în familia dânsului, pornea chiar din anturajul familiar al episcopului. Viața singuratică, ce și-a ales-o astfel, l-a determinat cu atât mai vârtos, să

¹⁾ Adăogăm, d'abia aci, câteva informații, primite ulterior dela d. Iuliu Tuducescu, după ce adevărat tipărisem partea privitoare la familia și persoana lui Dr. G. Popa. D-l I. Tuducescu are informațiile dela tatăl său, Ioan Tuducescu.

După aceste informații, linia ascendentă, fixată de noi (la pag. 2—3), este aceeași, cu deosebirea că acum știm, că bunicul după tată al lui Dr. G. Popa a fost *Popa Lupu*, fiu al lui Popa (Popovici) Ioan, menționat și de noi. Popa Lupu și Tuduce Naș (Ionaș—Ion) din Câmpani au luat în căsătorie două surori. Ana, soția lui Tuduce Naș, a avut doi fii: pe Nicolae și *Alexandru*; cest din urmă a fost tatăl învățătorului Ioan și al profesorului *Atanasiu Tuducescu*. Astfel, Ioan Tuducescu — tatăl d-lui Iuliu Tuducescu — eră văr al doilea cu Dr. G. Popa. Iar soția lui Ioan Tuducescu, Marta Handa din Câmpanii-de-sus, aveă de văr primar pe *Miron Pompiliu* (numele adevărat: Moise Popovici), fiul preotului Nicolae dela Șteiu. Miron Pompiliu (1847—97) a luat acest nume după ce a trecut peste munți, unde a devenit profesor la Iași, om de condeiu și poet, prieten intim al lui Mihail Eminescu (vezi: *Dr. Const. Pavel: Miron Pompiliu, Viața și opera lui*. 1930. Beiuș). Așa se vede, partea de sus e Văii Crișului-lui-negru își dădea rodul cultural, prin vlăstarele cărturărești, pe cari le remarcărăm.

²⁾ Scrieri și Vorbiri (pag. 26): „O muere la doi frați n'a fost pe placul sfântului Ioan Botezătorul; dar episcopul nostru dispensează două surori la un bărbat.”

trăiască pentru carte și problemele vieții publice și pentru rudele de seamă și prieteni săi, puțini dar selecți.

Pe Ioan Tuducescu l-am remarcat și în cursul lucrării noastre, ca un tovarăș de idei și de fapte al referentului școlar. Câteva date biografice în plus merită să adăogăm aci. Născut în Cămpanii-de-jos și dânsul, ca fiu de țăran, a studiat școala normală la Arad, după care a ajuns învățător în Băița (jud. Bihor) între anii 1857—67, apoi la Lipova: 1867—97. A scris o serie de manuale școlare remarcabile, pentru școala primară. Pe o vreme a fost și director la banca „Mureșanul”¹⁾. Vredniciile sale i-au atras nu numai ochii răi din partea guvernului unguresc, care-i făcea reproșuri pentru cartea de istorie, ce o scrisese, ci și distincția, de a fi fost ales asesor onorific în Consistorul din Arad, bun prilej de colaborare alături de Dr. Giorgiu Popa. De aci se explică intensificarea raporturilor dintre dâșșii: de sincer văr și amic ²⁾ cum îi scria referentul.

Coroșpondența dintre aceștia, pe care am ajuns în parte s'o cunoaștem, este foarte afectuoasă și substanțială, chiar și atunci — uneori, mai ales — când privesc raporturile lor familiare. Așa de pildă este scrisoarea din 1875, din prilejul morții țăranului fruntaș Alexandru Tuduce, tatăl lui Ioan Tuducescu³⁾. Dar și mai frumoasă ni-se pare coroșpondența lor atunci, când — în cadrul afecțiunilor particulare — își fac,

¹⁾ Vezi Dr. C. Diaconovici: Enciclopedia Română, titlul: Tuducescu.

²⁾ Așa-i scria la 9. Dec. n. 1878, din Arad, adăogând, după promoția sa ca Doctor în drept, că dânsului îi dădea prima sa iscălitură cu acest grad academic.

Din prilejul promoției l. Tuducescu îl felicitase pe Giorgiu Popa într'o odă de opt strofe, proslăvind pe noul laureat, felicitând satul natal, pe mama și pe tatăl laureatului — morți atunci — dinpreună cu Bihorul „gigantic,” care a adăogat la strălucirea sa de până aci „o steauă luminată”. Dar nici Dr. G. Popa nu-i rămâne dator, răspunzându-i cu un poem, de nuanță „pedagogică”.

³⁾ Reținem un fragment din aceasta scrisoare, plină din înțeles creștinesc al vieții: „... Domnul care ne îmbucură, acela ne și ceartă — după certare earășii ne va îmbucura, că este bun Domnul; tatăl tău a fost greu morbos, Domnul l-a luat la sine în 3 lan. la 2 ore după meazăzi. Nu te

împrumutat, îmbărbătări în slujba misiunii naționale, a căreia conștiință o purtau amândoi în suflet și în faptele lor. Iată de pildă, cum — în locul repezitelor fericități de azi, de ziua numelui — se adresă Dr. Giorgiu Popa, din prilejul onomasticeii lui I. Tuducescu, la 6/18 Ian. 1882 :

„Mult iubite Ioane! Când recapitulăm noi toate evenimentele câte au trecut peste noi din fragedă pruncia noastră, și ni prezentăm starea actuală la carea am ajuns — deși nu suntem în ceva pozițiune tare brilantă, totuș trebuie să recunoaștem, că mare, foarte mare mulțumită și laudă datorim Atotpotintelui, carele ne-a condus prin o părintească îngrijire extraordinarie, că vedem și simțim părintească mâna lui. Dacă noi nu suntem și ceva mai mult decât starea noastră de astăzi, apoi este pentrucă bunul Dumnezeu zice, cumcă din starea noastră de astăzi putem folosi națiunei mai mult — și dacă alta stare ar fi mai folositoare, atunci el în aceea alta ne-ar așeză. Că D-zeu vrea ca noi să folosim națiunei, și numai acest folos să fie consolațiunea și bucuria noastră. Dacă pe aceasta carieră dăm și de contrari, noi să nu ne mirăm, căci și pre D. Isus Cristos l-a ispitit diavolul.

„Aceste meditațiuni Ți-le aduc Ție de omagiu la onomastica Ta, dorind ca în deplină fericire s'o ajungi la mulți ani dimpreună cu stimatea familie; și sărut pe Augusta, Iuliu și Ioan, mulțămindu-le de scripsorile de anul nou...“¹⁾

Câtă atenție aveà dânsul, până și pentru cei mici din societatea cu care aveà de a face, dovedește și împrejurarea, cu câtă drăgalășie și grije, caligrafică chiar răspundeà (1879) fericitărilor nepoților săi, fiilor lui Ioan Tuducescu.

supăra, iubite! că răpăusatul și-a implinit frumos chemarea când v-a crescut pe voi atât de bine. Roagă-te Domnului să ni ajute și nouă a implini frumos chiemarea, că toți vom avea să intrăm odată în pământul din care am eșit; și când ne naștem, de atunci pășim spre mormânt. Domnul ceartă, Domnul ne va mângăia, că e bun Domnul“.

¹⁾ Atențiile de onomastică, în aceasta formă aleasă, nu au fost singulare, în raporturile dintre aceiași. Iată, de ex. cum se adreă lui Ioan Tuducescu, din asemeneaa prilej. la 1879, într'un limbaj biblic: „Ajute-ți bunul Dumnezeu ca în fericire deplină să ajungi cele mai multe onomastice de acum nainte. Depăneze dela tine orice întristare și supărare. Incoroneze-te cu bucuria și cu darurile sale. Ajute-ți a deveni o stea pururea strălucitoare în istoria învățământului nostru. Laude-se numele Tău dela Tisa și dela Câmpani până la Marea neagră și în părțile de prelângă Valul lui Traian! Așa să fie!“

Învățătorul-director Ioan Tuducescu, cum o spuneam, aveà un frate mai tânăr, pe *Atanasie Tuducescu*, dedicat și el învățământului.¹⁾ Aceasta încă se născuse în Câmpanii-de-jos, la 1850. Făcuse liceul din Beiuș, apoi studii în Drept, la academia din Oradea, după care primi (1874) funcția de notar la epitropia fondurilor comune cu eparhia Caransebeșului, administrate la Arad. Astfel, avu bunul prilej să termine aici (1878) studiile teologice. S'a îndeletnicit cu scrisul, în prosă și în poezie (în revista „Familia“ dela Oradea) și în calitatea de colaborator și la „Albina“, „Gazeta Transilvaniei“ și „Biserica și Școala.“ Intr' acestea ajunge profesor la institutul pedagogic-teologic din Arad și membru și secretar la Asociațiunea culturală națională dela Arad, și secretar al societății femeilor române. Dar cariera profesorală (începută la 1881/2) și activitatea de condeiu îi fură de-o scurtă durată, întrucât în primăvara anului 1885 fu răpus de boala de pept, ce o purta. Astfel se sfârși aceasta odraslă, de bune nădejdi, la care țineà foarte mult și referentul școlar Dr. Giorgiu Popa, care, așa se vede, începeà să fie, prin legăturile sale familiare și prin situația sa culturală-școlară dela Arad, un ocrotitor al bunelor elemente cărturărești, cari se ridicau din Bihor.

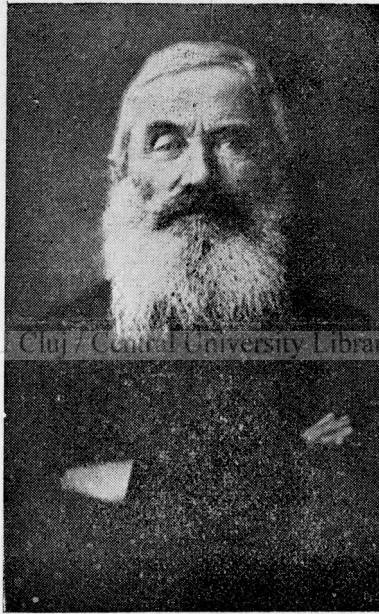
Prietenii personale ale lui Dr. Giorgiu Popa încă erau caracteristice. Cu prietenia lui se puteau lăudà, întâi de toate, aceia cari erau devotați aceluiași crez cultural și național — singurul criteriu de orientare, pentru el, și în viața socială. Așa dânsul păstră și câteva prietenii din tinerețe, în special cu doi învățători bihoreni, centimporani cu dânsul, cari ajunseră în serviciul școlai, în ținutul Vașcoului. Unul erà Petru Costa²⁾, învățător pe atunci la Fânațe, și Ioan Pinteru, învățător

¹⁾ Vezi: Dr. *Const. Diaconovici*: Enciclopedia română, titlul: Tuducescu. — Apoi *T. Botiș*: Istoria școlai normale și a Institutului teologic, p. 675.

²⁾ Tatăl profesorului Ioan Costa, care ne dă aceste amănunte.

în Șteiu. Cu acești doi dascăli se legătuse Dr. Giorgiu Popa, în tinerețe, sub jurământ, că toată viața lor își vor slugi neamul cu credință.

O frumoasă și remarcabilă pretenie a fost aceea, care l-a legat de preotul *Damaschin Sârbu* dela Giriș, un patriot român însuflețit, după cum am văzut, căruia i-se destăinuia

Preotul Damaschin Sârbu din Giriș
(1824—1904).

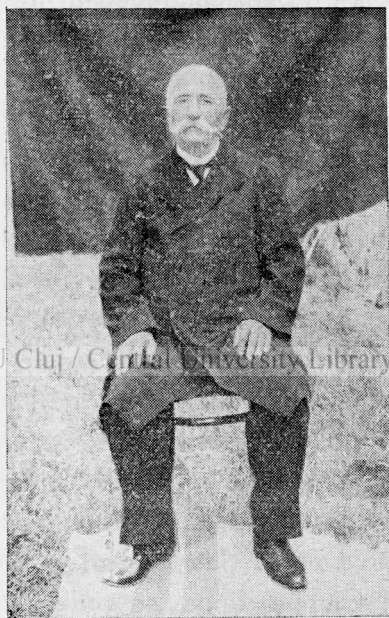
Dr. Giorgiu Popa așa de intim. Aceasta vrednică figură preoțească merită s'o înfățișem în câteva cuvinte. Se născuse în Olcea (jud. Bihor), la 1824, din tată cântăreț bisericesc acolo. A făcut liceul dela Beiuș cu rezultat frumos, apoi studiile teologice la Arad, după care căsătorindu-se, a devenit preot în Giriș. A lucrat stăruitor și cu rezultat pentru îmbunătățirea moravurilor parohienilor săi cari, la urmă, recurgeau la dânsul

după tot felul de sfaturi. Indrăgit de enoriași, apreciat de superiori, a fost distins de episcopul Ioan Meșianu cu dreptul de a purta brâu roșu, pe care însă niciodată nu l-a purtat. A fost un exponent în luptele politice naționale și eră respectat pentru ținuta sa demnă până și de concetățenii maghiari din împrejurime, mai ales de când cu luptele pentru alegerea la Tinca, de deputat dietal, a lui Emanuil Gojdu. În privința vieții economice a credincioșilor săi încă și-a câștigat mari merite. Eră un econom de model și-i plăcea mult lucrul și și-a familiarizat enoriașii și cu cultivarea rațională a vitelor. Iar pe deasupra, a cumpărat un islaz comunal de 800 jug. cad. din moșia boerului ungar Nadányi Carol. Dr. Giorgiu Popa a ținut mult la prietenia acestui distins preot bihorean, din care pricină a corespondat cu dânsul și i-a dat fotografia sa. Dânsul l-a apreciat și din alt motiv, că-i plăcea să se ocupe, pe cât îi îngăduiam referințele vieții dela sate, și de chestii de ale trecutului. Astfel ni-o spune însuși G. Popa¹⁾, că preotul Damaschin Sârbu îi pusese la dispoziție o patentă de a împăratului Iosif II. cu privire la eliberarea iobagilor, pe care dânsul o publicase în „Albina“, pe când îi eră redactor. Părintele Damaschin, căruia avem de a-i mulțumi scrisoarea dela 1878 alui G. Popa, a răposat (1904) în frumoasa vârstă de 80 ani.

O prietenie tot așa de frumoasă a fost aceea, pe care a păstrat-o Dr. Giorgiu Popa, până la capătul vieții sale, învățătorului *Ioan Pinteru* dela Beiuș. Acesta se născuse în Chișineu-Criș, în 1838. După ce a terminat școala normală dela Arad, devenind învățător la Șteiu, după aceea la Poenile-dejos, tot din acel ținut, la 1867 deveni ales învățător în târgul Beiuș. Imprejurările neprielnice în ale traiului l-au făcut să-și caute așezare pe câmpie, la Vădaș (Vânători), în jud. Aradului

¹⁾ În rev. „Lumina“ (1872. pag. 226)

(1871). Dar nici acolo nu fu mai cu noroc și astfel reveni la Beiuș (1877), unde rămase în funcțiune până la 1907, când a împlinit 50 de ani de activitate dascălească, după care s'a pensionat. Privită sub aspect biografic numai, viața acestui învățător apare ca a orăruia alt dascăl. El însă, a fost ceva mai mult, în comparație cu colegii săi. Eră de-o

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Învățătorul Ioan Pinteru din Beiuș
(1838—1924).

stăruință de fer și plin de înțelegere și râvnă pentru misiunea sa. Aceasta s'a putut remarcă mai bine, după ce ajunse ca învățător la Beiuș, unde și-a făcut un mare merit, nu numai de biserican foarte credincios, ci și prin străduința sa continuă, de a atrage pe cât mai mulți băeți, din părinți [mai înstăriți, de pela sate, la școalele din Beiuș. Școala primară, pe care o conduceă eră trecătoarea cea mai bună pentru întra

rea în liceul de acolo¹⁾. Casa sa deschisă pentru ori cine, străduința sa de a introduce studențimea de liceu în cântările bisericesti, mulțimea de cărți cari le puteam ceta din biblioteca sa, și marea sa tragere de inimă pentru toate chestiunile de interes cultural și românesc : toate aceste împrejurări l-au făcut să fie remarcat de îndată după ajungerea sa la școala din Beiuș. Dr. Giorgiu Popa, când venea în satul său natal, îl cerceta în totdeauna și rămânea zile întregi la dânsul, pentru a se sfătui împreună asupra treburilor obștești. Așa fu dânsul inițiat în planul lui Dr. Giorgiu Popa de a se înființa la Beiuș, alături de liceul uniet — care devenea tot mai agresiv pentru ortodocși, pe măsura ce perdea din rezistență față de politica ungurească — măcar un internat ortodox. Pentru conducerea sperativului internat, Dr. Giorgiu Popa designase pe profesorul dela Arad, Atanasie Tuducescu. Dar nici după moartea acestuia referentul școlar nu-și perdu nădejdea de a se înființa internatul. Cereă, însă, prietenului său dela Beiuș, Ioan Pinteru, să lucreze mai departe pentru cauză, dar să nu divulge, că reușise să fixeze în bugetul eparhial suma trebuincioasă, ca nu cumva să-i aprinză paie 'n cap cu aspiranții la conducerea internatului sperativ²⁾. Din aceeaș scrisoare a lui Dr. Giorgiu Popa se vede, că dânsul avea încă un plan cu privire la promovarea culturii în Bihor: o „preparandie (școală normală) cu alumneu (internat), sau în Oradea sau în Beiuș“. Gândul său cu privire la internat s'a realizat, în Noemvrie 1899, la doi ani după moartea sa. Iar dorința pentru o școală normală la Beiuș, s'a realizat, deasemenea, dar d'abia sub imperiu românesc. Iar bătrânul dascăl dela Beiuș a avut bucuria de a vedea înfăptuindu-se aceste

¹⁾ Ca student, în clase primare și la liceu, am stat mulți ani în casa dânsului. El fusese dascăl și al mamei mele.

²⁾ Scrisoarea din 16 febr. 1886 către I. Pinteru,

două instituții culturale dorite de el și de marele său prieten. Dar pe lângă aceste mulțumiri, dânsul a avut parte și de altele: de a fi fost membru foarte înțeleghător și activ la toate întrunirile bisericești, parohiale și protopopești. Concomitent a fost distins și de reprezentanța eparhială, prin aceea că încă din anul 1882¹⁾ a fost ales asesor onorific în senatul școlar al Consistorului dela Oradea. Mai apoi fu și deputat în sinodul eparhial, pentruca, sub imperiul românesc, să-l ajungă marea cinste de a fi decorat cu „Coroana României” în grad de cavalier, și cu „Răsplata muncii clasa I. pentru învățământ”. Cu aceste satisfacții nevisate și-a închis el ochii, în Beiuș, la 12 Septemvrie 1924, în vârstă de 86 ani²⁾.

Un alt prieten remarcabil, mai tânăr, al lui Dr. Giorgiu Popa a fost avocatul dela Beiuș, *Paul Papp*, om de inimă și de talent, din familie nobilă³⁾ și cu pronunțate tradiții ortodoxe⁴⁾ — note, pe cari și le-a păstrat și cultivat alături de stăruințele sale politice și culturale românești.

Vom schița, în puține cuvinte și viața dânsului, Paul Papp s'a născut la 1851, în Beiuș. Tatăl său a fost Ioan Papp, pilar, fiu al protopopului Pavel Papp din Beiuș. Școalele primare și secundare și le-a făcut la Beiuș. Între clasele V—VI

¹⁾ Dacă nu cumva chiar de mai nainte, și până aproape de moarte, cu oarecare întrerupere.

²⁾ Regretabil, că numai foarte puțin a rămas din corespondența lui Dr. G. Popa cu inv. I. Pinteru.

³⁾ Din familia preotului Pavel Papp, nobilitat (1678) de principele ardelean Mihai Apaffy, ca „pastor ecclesiae Valachicae”, cu titlul de Belkenpajana — Poiana-Blenchii — unde și avea domiciliul și funcțiunea.

⁴⁾ Bunicul său Paul Papp (mort în 1843), iată, cum și-a validat, cu un prilej, calitatea de nobil. Pentru a lărgi cimiteriul gr. catolic din Beiuș, unde și avea protopopul sediul și parohia, eră vorba de acapararea unei jumătăți din terenul desub biserica ortodoxă, situată în vecinătate. Când comisia avea să facă predarea și preluarea terenului — cece ar fi atras după sine demolarea bisericii noastre — protopopul ort. s'a postat în fața bisericii sale, cu alți doi nobili ortodocși, în haina nobilitară și cu săbiile ce aveau dreptul să le poarte, și a așteptat comisia cu săbiile scoase. Pășirea a avut efectul dorit. *Prof. E. Pap*, în „Gazeta de Vest” (Oradea) Nr. 190. din 18 Dec. 1929.

de liceu a terminat școala comercială germană alui Ioan Rösser din Budapesta, Când să termine (1868) liceul, a rupt drapelul maghiar, comandat de directorul liceului la serbarea de „maial“, pentru care faptă a fost eliminat din toate liceele din țară, dându-i-se voie să facă bacalauriatul la călugării premonstratensi din Oradea, ceea ce a și reușit, cu succes distins.

Advocatul Paul Papp din Beiuș
(1851—1902).

După terminarea studiilor în Drept la Oradea, fu ales pretor la Beiuș (1871). La anul — de o dată cu trecerea lui Giorgiu Popa dela Oradea la Arad — începe practica pentru advocationă, la Arad, legând cu arădanii: Dr. N. Oncu, Vasile Mangra, Romul Ciorogariu, prietenie personală și politică, ce s'a păstrat în toate luptele naționale, culturale și bisericești din acele vre-

muri. Intors la Beiuș (1875), continuă stagiul pentru advocatură în cancelaria avocatului beiușean Partenie Cosma, și în acelaș an deschide cancelarie advocațială. Intre 1884—7 a funcționat ca judecător de Ocol la Vașcou, până la dimisia sa din motive de politică românească, pentru a întoarce din nou la profesiunea liberă a advocaturei, ce a purtat-o până la sfârșitul vieții sale. Aitudinile sale românești se caracterizează minunat prin aceea, că și atunci când eră judecător, purtă presidenția comitetului parohial și-și dădea pe fiul său la școala confesională, și nu la cea de stat. Iar la 1886, când profesorul de origine bihorean, Miron Pompiliu, refugiat în România de atunci, întorsese, a fost găzduit de Paul Papp, din a căruia casă ospitalieră l-au smuls jandarmii, pentru a-l duce la închisoare. Aceste se întâmplaseră pe urma denunțului din partea prim-pretorelui uniet, renegatul Gheorghe Domșa. Urmărea eră / să fie detașarea judecătorului Paul Papp în loc străin, ceea ce l-a determinat să dimisioneze și să-și reia advocatura. În aceasta calitate a avut apoi deplină libertate de acțiune, în viața politică și culturală și mai ales în slujba Bisericii ortodoxe, în toate corporațiunile acestia: la parohie, protopopiat, eparhie și la congresele naționale-bisericești. A stărui, cu multă râvnă și rezultat, pentru consolidarea economică-fundațională a comunității bisericești din Beiuș, la constituirea fundațiunilor locale „Nicolae Cristea“, „Dimitrie Negreanu“, și în calitatea de chivernisitor al fundației „Zsiga“ dela Beiuș. În acest sens remarcăm, la dânsul și la Dr. Giorgiu Popa în anul 1884, gândul comun, de a constitui și la Vașcou o fundațiune culturală-bisericească, din averea rămasă după Tănase Coroiu¹). Sunt de remarcat și re-

¹) Epistola lui Dr. G. Popa, din 25 Martie 1884. către Paul Papp. N'au reușit însă, deoarece averea a fost acaparată de ungurul Küllös Lajos, prin căsătorie.

pețitele sale străduinți de a înfrunța și zădărnici proselitismul unieșilor împotriva Bisericii noastre. Așa se explică, în mare parte, sistemizarea postului de catihet ortodox și ridicarea unui internat ortodox, alături de școalele uniete dela Beiuș, în care privesc Paul Papp, cu alții, și-a luat partea întreagă de activitate.

Așa apoi, îl vedem, că dânsul mergea exact în același făgaș, cu Dr. Giorgiu Popa, întru apărarea bisericii și slujirea culturii românești, în buna tovarășie cu nedespărțitul său prieten comun: dascălul Ioan Pinteru. A fost un român și ortodox convins și militant, rezolut și jertfitor, energic și neînfrânt; o minte clară și un suflet deschis, ca și întreaga sa ființă și înfățișare. Pagubă, că a murit prea din vreme, la vârsta d'abia de 51 ani (1902). Era tipul prietenilor căutate de Dr. Giorgiu Popa, care nu cunoștea nici prietenii personale dincolo de cadrul convingerilor sale și de al intereselor obștești.

Era și aceasta o notă a caracterului său, ca om, ce trebuia s'o ilustrăm prin cele trei prietenii de mai sus, cari, și ele, își aveau locul meritat, aci!

9. Amurg și sfârșit și câteva păreri contemporane.

O viață trăită în atâta muncă și sbucium ducea, în mod fatal, către un desnodământ grăbit, încă de pela 1892, eră bolnăvicios, suferind de stomac, despre cece se văieră intimumului său Ioan Tuducescu. Și totuși, așa bolnav cum eră, își vedeă de munca obișnuită și de polemiile sale, și participase la o serie de prelegeri de apicultură¹⁾, cari îl interesau. În vora anului 1896 cercetase băile din Gleichenberg, pentru a-și căută de sănătate²⁾. După cură i-se făcuse bineșor, dar prin Noemvrie iarăși i-s-a pornit spre rău. Vărul său Ioan Tuducescu dela Lipova îl cercetă mereu și-l îmbărbătă, „că la olaltă am crescut și am dus greul vieții“ : așa scriă dânsul³⁾ fiului său Iuliu, la București.

Cătră sfârșitul anului 1896, Consistorul⁴⁾ îl invită să-și reguleze chestiunea primirii la fondul de pensiune, la care nu intrase până atunci. Tratatavele urmate nu duc la rezultat. Incercarea se repețește, cu acelaș rezultat negativ, și în anul următor⁵⁾. El declară, că nu poate suportă cotele, cari trebuiau plătite fondului de pensiune. Probabil, însă, că alta eră explicația : el însuși își va fi simțit apropierea sfârșitului

1) Epist. din 31. Iulie 1892 către Ioan Tuducescu.

2) Epist. lui Alex. Tuducescu, 31 Aug. 1896.

3) Epist. din 30 Nov. 1896.

4) Arh. episcopiei : No. 5443/1896, din 27 Oct. 1896.

5) Ibid. No. 359/597.

ce veneà cu pași repezi, și găseà de inutilă înscrierea la fondul de pensiune, după cum s'a și adevărit.

În luna Martie din acelaș an, scrià lui Ioan Tuducescu că-i merge când bine, când mai slab. Totodată adaogă a-și exprimà bucuria, că Academia română primise bine „Tabelele de părete“ (intocmite de Ioan Tuducescu pentru școale), pela începutul lunei Iunie. Cineva — se spune, că avocatul Pavel Rotariu din Timișoara, în al cărui organ „Luminătorul“ își publicase Dr. Giorgiu Popa o seamă din polemicile sale culturale, dar care făcuse o apropiere de curtea episcopoească dela Arad — ne redă o seamă de împrejurări¹⁾ din viața referentului școlar, din primăvara anului 1897. Încă din timpul sinodului eparhial, primăvara, erà frânt trupește; tușeà; îi slăbise vocea, încât la ședințele sinodului abia mai puteà fi auzit. Toți amicii erau îngrijorați de sănătatea dânsului, dar nu-i spuneau decât cuvinte de încurajare. După sinodul eparhial, a mai funcționat cam două luni, până când într'o ședință consistorială abia a mai putut referà „la obiect.“ Episcopul i-a oferit concediu, cât vreà, până să se întrame²⁾.

Îndată ce sinistrele temeri au ajuns la cunoștința obștei românești, ele au stârnit extreme îngrijorări. Între cei dintâi, cari s'au interesat de starea dânsului, avem de a remarcà pe

¹⁾ În „Desteptarea“ dela Timișoara No. 149/1897.

²⁾ Acelaș informator al ziarului „Dreptatea“ redă apoi, cu detalieri, o scenă dintre episcopul și referentul său, care se prezentase episcopului, spre a-i mulțumi pentru acordarea concediului și de a-și luà rămas bun dela episcopul, cerându-i scuze și iertare: „Te rog de iertare, Măria-Ta. Știu, că în viața mea de multe-ori Ți-am cauzat supărări; poate că și Măria-Ta, îmi vei fi cauzat mie... Te rog de iertare... Epistolele ce le am dela Măria-Ta, ietă le înapoiez, ca nu cumva s'ajungă pe mâni străine...“

Redăm aceste exprimări esențiale, fără să le dăm importanța ce se pretindeà din partea adversă, bucuroasă atunci să deie în vi'leag asemenea declarații de profundă intimitate, — dacă ele, peste tot, vor fi fost făcute — și cari aveau pretenția să-l presinte în *alta* lumină (mai bine zis; în umbră) pe un om, bolnav, care nu se mai putea apăra de insinuări și de asemenea bucurii rătăcioase, date în publicitate. Evident cine aveà trebuința de aceasta divulgare.

distinsul fruntaș de atunci al vieții românești, Alexandru Mocioni. Acesta îi scrie lui Ioan Tuducescu următoarele cuvinte simțite: „...mă tem, că trebuie să fim pregătiți chiar la o catastrofă, prin care familia noastră ar perde un amic devotat, iar națiunea pe unul dintre cei mai bravi și bine meritați fii ai săi“¹⁾.

Încă înainte de data acestei scrisori, episcopul Ioan Mețianu avizase în chestiune pe preotul Atanasiu Popa dela Câmpani, unchiu al lui Dr. Giorgiu Popa, chemându-l la Arad, pentru a-l duce pe bolnav acasă. La începutul lunii Iunie, a și fost dus în satul natal, la casa părintească. Dar acum, mintea lui, cea atât de strălucitoare odinioară, se întunecase. Ca ultim expedient, dela care se nădăjduia salvarea, a fost — după sfatul medicilor din Beiuș — ca să fie dus, pentru căutarea sănătății, la Viena. La 30 Iunie, preotul catihet Nicolae Diamandi din Beiuș și preotul Petru Dalea, cumnat cu bolnavul, l-au dus la Viena, unde li-a stat într'ajutor și compatriotul arădan Dr. Ioan Cuparescu, medic acolo. În 2 Iulie, bolnavul a fost așezat în sanatoriu Doctorului W. Svetlin. Aici, bolnavul, examinat de medici, a vorbit de tot limpede, în cât i-a pus în uimire pe toți, dându-le nădejdea reînsănătoșării. În 3 Iulie, după o baie și un somn sănătos din partea bolnavului, însoțitorii au întors la ale lor. Lui Dr. Giorgiu Popa, însă în aceeași zi i-s'a făcut rău. În 4 Iulie la orele 3¹/₂ după masă boala a ajuns culmea, iar bolnavul fu deslegat de suferințele pământești, pe urma unui acces de apoplexie la creeri.

Despre deces a fost înștiințat și episcopul. Acesta a luat dispoziții, ca înmormântarea „cinstită“ să se facă pe

¹⁾ Al. Mocioni, scrisoare din Birchiș, dela 22 Iunie 1897.

cheltuielile eparhiei¹⁾. Așezat în sicriu de metal²⁾, pe mortul l-au dus la biserica grecească ortodoxă de pe strada Fleischmarkt, unde a fost prohodit de doi arhimandriți greci, fiind de față și mult public vienez, pelângă studențimea universitară română³⁾.

Locul de odihnă vecinică a decedatului a fost ales în Cimiteriul central.⁴⁾ A treia zi după înmormântare, Ioan Tuducescu și preotul Petru Dalea i-au ridicat la cap o piatră funerară, cu inscripția „Dr. Georgiu Popa, 1841—1897“.

*

Moartea celui ce a fost odinioară asesorul referent școlar Dr. Giorgiu Popa a stârnit unanime și profunde regrete în viața românească. Ea a fost remarcată și în publicistica din Regat.

După Alexandru Mocioni, care întrezărise cu durere această pierdere, se ivesc pe rând prietenii, ca să-l deplângă, în primul loc arădani, tovarăși în lupta culturală și politică românească. Încă la 7 Iulie, Romul Ciorogariu, pe atunci profesor de teologie la Arad pentru care Giorgiu Popa avea o apreciere specială⁵⁾, condolează familiei, „adânc sguduit de tragicul sfâr-

1) Publicăm necrologul dela Viena (Consistorul nu a publicat, și el unul): „Dr. Cuparescu și Ioan Tuducescu, cu inimă frântă de durere, aduc la cunoștința tuturor rudeniilor, amicilor, cunoșcuților, bisericii, școlii și națiunii române, că Dr. George Popa, asesor, referent școlar în Arad, deputat sinodal și congresual etc. după un morb îndelungat a reposat în Viena, în 4 Iulie n. a. c. la orele 3^{1/2} p. m., în vârstă de 56 ani. În mormântarea scumpului defunct va avea loc la 7 Iulie n., la orele 9^{1/2} dimineața, din biserica gr. or. l. Fleischmarkt No. 13, în cimiteriul central cu spesele Ven. Consistoriului eparhial din Arad. Viena, în 6 Iuliu 1897. Fie-i țărâna ușoară și memoria eternă“.

2) Așa se spune în „Deșteptarea“. Familia știe: „de lemn“; corectură făcută de Ion Tuducescu, prezent la înmormântare.

3) Până aci după gazeta *Dreptatea*. nr. citat.

4) În „Zentralfriedhof“ (Gruppe 72. Reihe 3. No. 9).

5) În gazeta „Dreptatea“ (Timișoara; Nro 200/896), reliefându-i studiile filosofice-teologice dela Lipsca și dela Bonn, îi dorește „să ne fie un Toma de Aquino, ecum când simțim necesitatea unei mari prefaceri culturale în sinul națiunii“.

șit al nobilului suflet...” și întreabă pe Ioan Tuducescu de felul cum se va întrebuiți suma, ce o colectase în memoria colegului său, profesorul Atanasie Tuducescu.

Celalalt fruntaș al vieții românești arădane, Dr. Nicolae Oncu, deopotrivă amestecat în viața politică, bisericească și culturală-economică a Românilor, își exprimă și dânsul marea sa durere¹⁾: „L-am văzut cum era de dus, așa de îngrijorat în timpul din urmă. Mă cuprinsese o adevărată jale de starea sa, trupească și sufletească. Eră sdrobot, înfrânt... Dumnezeu a dispus altfel și Dr. Giorgiu Popa, *amicul nostru bun și nobil, acest cap luminat al neamului nostru și suflet mare românesc* fără veste se sfârși și pleacă să se bucure în ceriuri de odihna, pe care înzădar o cercase pe acest pământ. S'a dus și a lăsat în urma sa *un mare și înspăimântător gol* și ni-a lăsat sufletele strivite de durere... S'a dus după Tanasie (Tuducescu) al nostru, nobilul său compatriot și frate de luptă, și două suflete dragi și românești s'au întâlnit iarăși dincolo de mormânt. — Popa! îți jurăm, că nu te vom uita, și rugăm pe Tatăl ceresc pentru odihna Ta! Roagă și Tu pe Tatăl din ceriuri pentru neamul Tău părăsit...”

Vestea morții lui Dr. Giorgiu Popa a străbătut ca fulgerul, în întreg cuprinsul țărilor locuite de Români. Moartea lui a fost încadrată în regrete obștești și înfățișată ca o mare pierdere pentru neam, după cum și eră, dacă avem în vedere că murea în vârsta d'abia de 56 ani, încărcat de experiență, cu prisos de învățătură și cu obștească bună mărturie despre rodnicia vieții sale publice.

Biograful său, improvizat în coloanele ziarului „Dreptatea” dela Timișoara, ne mai dă câteva amănunte și o caracterizare, pe care ținem s'o înfățișem în fruntea altor articole

1) Scrisoarea din Giesshübl, 12 Iulie 1897, către Ioan Tuducescu,

de acest fel. Ni-se spune anume, că decedatul locuise în strada Csiky (azi I. L. Caragiale) Nr. 2. iar pe mai departe îl caracterizează astfel:

„In toată viața lui a lucrat pentru luminarea minții poporului și a servit numai națiunii noastre române, respective cauzei celei mai scumpe a națiunii: *bisericii și școlii* din dieceza în care s'a născut... a fost fiul iubit al națiunii sale, care în întreagă viața sa a fost al ei, și dela primul moment, de când a intrat în societate ca om matur și independent, și-a început cariera ca apărător și luptător pentru drepturile naționale ale neamului său, ale poporului român.

„In toată viața sa a fost om temător de Dumnezeu, omul blândeței, omul păcii, omul modestiei. Era blând, dar rezolut; modest, dar a ținut la onoarea și caracterul său; om sarac de mijloace materiale, dar bogat în averi spirituale. In această privință a fost un adevărat „nabob”, unul din cei mai bogăți bărbați ai neamului nostru, un decor literar românesc.

„Având simț de iubire, de dragoste și de sinceritate — le-a devotat numai bisericii și școlii, întreg neamului său, pușinilor săi amici personali...

„A murit bine meritatul bărbat, dar urme a lăsat despre viața sa, urme pe terenul literaturii române, cari îi garantează nemurirea...

„In calitatea de deputat¹⁾ pururea și-a păstrat independența și caracterul de bărbat. Deși „funcționar” al Consistorului și astfel subordonat președintelui său în afaceri oficioase, totuși a fost de regulă *în opoziție*. atât în sinod, cât și în congres. Mai ales pe timpul când în astfel de corporațiuni se încuibaseră veleitățile oarecum *politice*, când o anumită clică²⁾ din Arad ținea să facă deosebire între „guvernamentali” și „naționali”, răposatul Dr. Giorgiu Popa era pururia în ceata *naționalilor* și ținea, votă și milită — pentru dreptate”.

Evident: acest biograf improvizat își tradă apartinența politică și scria dela oarecare apropiere, de cei din Curtea episcopescă... Ceeace se explică mai apoi și prin imprejurarea, că deși promise de eparhie cheltuelile de înmormântare³⁾

1) De înțeles; în sinodul eparhial,

2) Rețineți caracterizarea de „clică”!

3) Telegramă episcopului către Dr. I. Cuparescu, medic în Viena.

dela Viena, totuși, ele au fost puse mai apoi în sarcina lășă-mântului rămas după decedatul¹⁾.

De aci vine explicația, că și organul eparhial „*Biserica și Școala*” remarcă, foarte sumar²⁾, viața și activitatea lui Dr. G. Popa, printr’o scurtă biografie și apreciere. Intre altele spune: „Răposatul în Domnul a fost bărbat cu vaste cunoștințe; și a participat cu un viu interes în întreg decursul vieții sale publice la lucrările sinodului eparhial din Arad și ale congresului nostru național-bisericesc. Rămășițele pământești ale defunctului s’au depus, spre vecinică odihnă în Viena, pe spesele Consistoriului eparhial arădan. Luând do-liul pentru trecerea prea timpurie a defunctului din aceasta viață, rugăm pe Dumnezeu, ca sufletul lui să-l așeze în lăcașurile dreptilor, iar osămintelor lui să le fie țărâna ușoară. În veci amintirea lui!”.

Atâta tot, și nimic mai mult despre o viață de om ca a lui Dr. Georgiu Popa!

În schimb de aceste reticente, ziarul „*Epoca*” din 27 Iunie (9 Iulie) vestește fraților depeste munți moartea „valorosului și eruditului asesor referent al senatului școlar din consistoriul Aradului” și „energic și vrednic luptător pentru cauza națională”.

Ziarul „*Universul*” dela 11 Iulie îl remarcă, jelindu-l, ca pe „un înflăcărat naționalist, fost redactor al ziarului „*Albina*” și în urmă consilier școlar pe lângă episcopia ort. dela Arad”.

Revista bihoreană „*Familia*” din Oradea (Nr. 29. din 1897), făcându-i un portret, îl remarcă după vrednicie, ca organizator de școală, „bărbat de știință și orator distins”, semnalând din tinereța dânsului și împrejurarea că, înainte de a fi fost redactor la „*Albina*” din Viena, fusese colaboratorul ziarului „*Concordia*”.

¹⁾ Arhiva Episcopiei: No. 5487/1897.

²⁾ No. 26 din 11. Iulie st. n., pag. 203 are numai 33 șire scrise despre răposatul și activitatea sa. Desigur o tăcere — grăitoare! Și mai grăitoare a fost tăcerea organului mitropoliei „*Telegraful Român*” amestecat, în con-

Cel mai complet și mai reușit a făcut icoana personalității și a activității acestui mare bărbat al neamului, ziarul „*Tribuna Poporului*” dela Arad, care-l avea între persoanele de forță și de decor ale grupării reprezentate de acest ziar în politica românească și în cea bisericească. Aici, între cei dintâi, erau grupați localnicii: Dr. Nicolae Oncu, profesorul de teologie de atunci Romul Ciorogariu, azi episcop Roman al Orăzii s. a.

Dăm cuvânt penegiristului dela aceasta gazetă :

„S'a stins o lumină a poporului românesc.

„... marele pedagog al școlii române din dieceză și eruditul bărbat al națiunii noastre, Dr. Giorgiu Popa, a închis ochii pentru totdeauna,

„Model de curată iubire față de toată lumea, de nemărginită iubire față de neam; bogăție cu prisosință a cunoștințelor universale; cultura întrupată; model de muncă plină de zel; model de onestitate și de împlinirea datoriei: eată în lăunamente generale calitățile, cu cari a fost împodobit în toată viața sa acest scump decedat al poporului român, pentru care el a trăit, a muncit și s'a jertfit!

„Un întreg popor, în special biserica și școala română din aceasta diecesă, îmbracă azi doliul și plâng fără consolare perderea aceluia, a căruia minte luminată, caracter integru și înaltă cultură — indispensabile ne erau tuturora, mai ales astăzi, în grelele timpuri, prin cari trecem... *aceasta pierde simțită ne rămâne pentru întregi generații, poate veacuri d'arândul...!*

„...*Studiul predilect i-a fost pedagogia...* Cu fenomenala sa putere creatoare a organizat învățământul în dieceza Aradului, și sub magicul său impuls se sporesc școlile și înfloresc spre mândria diecezei.

„Câtă vreme a fost în puterea vieții, nu s'au putut încuibă școli comunale¹⁾ în dieceză, căci ca geniul cel bun al școlii române și ca ânger păzitor al învățătorimei marele regretat priveghiă nesfârșit asupra lor.

tradictoriu, în polemicile lui Dr. Popa. Așa mi-se spune „Telegraful Român” n'a scris la moartea lui Dr. Popa

¹⁾ După sistemul școlar ungar; întreținute de comunele politice, în spiritul școlilor statului, cu limbă de predare ungurească,

„Dânsul a dat formă și cuprins școalelor sale. Dela norme și planul de învățământ până la manuale școlare și literatura didactică, a străbătut prin operele sale întreagă zona învățământului, îndreptând și luminând.

„Va rămâne în veci un tip absorbit în idealul misiunii sale.

„Numai față de sine a fost mașter scumpul nostru decedat; numai pe sine s'a nesocotit; numai pe sine s'a distrus înainte de vreme, prin munca sa dătătoare de viață neamului, pe care l-a iubit mai mult decât orice în viața sa.

„În timpul din urmă devenise numai o umbră; și nouă ni-s'a dat sfârșietoarea priveliște de a-l vedea cu ochii, cum se stinge farul de odinioară.

„S'a dus în zilele din urmă dela noi, ca să apună pe țărâna de unde a răsărit, să-și doarmă somnul de veci lângă osămintele părinților săi. *Alma mater* însă l-a reclamat pentru sine.

Viena, unde s'a format din modestul fiu al Cămpanilor savantul pedagogiei române, l-a rechemat să-l mântuiască și să-l redeie vieții...”

Așa scria ziarul local,¹⁾ întru pomenirea lui Dr. G. Popa.

Dar ziarul nu isprăvea cu atâta numai. Într'o replică²⁾, intitulată „Unde-i Consistorul?”, gazeta da „salutul din urmă” decedatului, care „timp de peste un pătrar de secol a purtat, singur-singurel, pe umerii săi sarcina îngrijirii de instrucțiunea noastră poporală, ca un Atlas gigantic, până ce în urmă trupește și sufletește total sdruncinat... mai umblă printre noi.

„Cu adânc respect³⁾ ne plecăm înaintea memoriei lui, care are să rămână pentru totdeauna curată, măreață. Scăderile

1) „Tribuna Poporului”, Nr. 120/897, așa scria în numărul ce-l întocmea sub tipar în inșiși ziua îngropării.

2) „Tribuna Poporului”, No. 121/1897.

3) Cuvinte de judecată aspră la adresa lui Dr. G. Popa, am auzit și eu, în repeșite rânduri, de pe bazele căruia nu eră îngăduit să răsune asemenea judecăți: Era un personaj din rândurile subiectelor de critică ale lui Dr. G. Popa. De altfel, drept combatere, redau textual mărturia unui contemporan, care și dânsul l-a cunoscut bine, ca student în teologie. mai răsărit, în anii din urmă ai lui Dr. G. Popa. „Umblam de cu seară, cu el, la un păhar de bere; se strângeau în jurul lui profesori... și ascultau ade-

anilor din urmă ai vieții sale nu pot altera simțămintele noastre. Semizeu trebuia doar să fie, ca pe lângă susținerea unei grele lupte cu puterea străină pentru salvarea celor mai sfinte interese ale neamului său, să-l fi lăsat integru scârnavă îngratitudinea a cercurilor competente, intrigile și atacurile fățișe, pedecile și șicanele continue, cari dela 1875 încoace, încontinuu aveă să le întâmpine, până ce l-au doborât.

„Conștiu de demnitatea sa de om și de caracterul său nepătat, nu s'a știut dejosi nicicând la rolul de curtisan slugarnic, de aceea isolat a rămas între colegii săi din „gremiu“, și disgustare amarnică, iar mai pe urmă desperare completă i-a fost soarta.

„Ca santinelă credincioasă, până aproape la ultima răsuflare a ținut poziția la care era pus.

„Muribund, cu suprema încordare a rămășițelor puterilor sale fizice și spirituale căută să-și îplinească datorințele. Și cei datori a-l substitui îl priveau fără milă, îl lăseau să se chinue mai departe... nici de el nici de cauza școalelor noastre, cari de ani încoace brațul lui total slăbit, nu mai eră în stare să o apere cu succes, pe dâșii nu i-a durut și nu-i doare, singur una îi interesează: cum să împărțească între sine postul devenit vacant, care... are să se doneze d-lui secretar consistorial din Arad și avocat practicant în Brașov...¹⁾”

„Convins de... avântarea instrucțiunei... ceruse Prea Sfinția Sa dela sinod (1878) ...înmulțirea personalului în senatul școlar al consistorului arădan ...pentruca prin înșiși referenții să se poată visita școalele măcar odată la an... La 1878 eră Dr. Giorgiu Popa în floarea puterilor sale... și totuși Consistorul n'a aflat, că Dr. Giorgiu Popa de acum, cel total sdruncinat, bolnav, nu-i deajuns întru apărarea intereselor școlilor noastre...”

Acesta a fost Dr. Giorgiu Popa, în ipostasul personalității și muncii sale rodnice și a puținătății de apreciere din alta parte.

vărate prelegeri dela el... Era un fel de universitate populară în jurul lui. Dacă eră vr'unul, cu care nu simpatiză, ori tăcea, ori dispărea. Eră în timpul din urmă slab, și din două păhare de bere se cunoștea că a beut, dar vorbea cu un adevărat filosof, era un magazin de știință, o enciclopedie întreagă... Așa-l caracteriză părintele Tr. Terebențiu dela Galșa, prin scrisoarea sa din 10 Iunie 1927, mort și el de atunci.

Un asemenea om, propovăduia — lângă un păhar de bere — mai multă cultură și morală, decât, toți clevetitorii lui fără frâu la gură...

¹⁾ Așa a și fost!

Învățătorii, cari cu sufletul și prin misiunea ior, au stat totdeauna foarte aproape de șeful lor, au avut sentimente de durere și pietate din prilejul pierderii lui. Învățătorul din Arad, Nicolae Ștefu — sub pseudonimul Nicu Stejărel — îi împletește pe mormânt o „cunună de jale“, în versuri reușite, cari încheie cu un apel¹⁾ :

„Iară voi, fii ai națiunei,
„Cari atât ați pățimit,
„Nu uitați nici pe-o clipită,
„Că el înc'a suferit :
„Mormântul lui să îl căutați,
„Și nu-l uitați și nu-l uitați!“

O pioasă manifestare solidară a învățătorimei încă a avut loc, din partea cercului Radna al Reuniunii învățăto-rești. În 12 Aug. 1897 adevca învățătorii de pe Valea-Murășu-lui s'au întrunit în conferență, pentru a comemora pe cel dispărut și opera sa. Înainte de deschiderea conferinței, protopo-pul Radnei, Vasilie Beleş, a slugit un parastas, în asistența și cu colaborarea de strană a învățătorilor. Cu acel prilej, în-vățătorul, mai apoi și preot, Damaschin *Medrea* a rostit o cuvântare frumoasă, amintind nenumăratele și neperitoarele merite²⁾ ale defunctului asesor referent școlar. Avem, din în-tâmplare — între hârtiile dela d. I. Tuducescu — și panegiri-cul din chestiune. De oarece acesta este rodul unei afirmări oficiale și colective a învățătorimei, reproducem din el ca-

¹⁾ Tribuna Poporului, No. 121 din 1897.

Preotul de mai apoi, cu inspirații de poet și cu reușite versuri, *Alexandru Munteanu* al lui Vasile, încă a scris o „elegie la moartea distinsu-lui și eruditului bărbat al națiunei“. Publicată în „*Tribuna Poporului*“ nr. 120 din 8 Iulie n. 1897.

²⁾ Vezi „*Telegraful Român*“, no. 87/1897 ; la o lună după moarte.

racterisarea : „Tuluror ni este cunoscut : cum și ce a făcut Dr. Giorgiu Popa pentru școala românească din aceasta mărită diecesă. Știm cu toții, că orice curent dușmănos, pornit asupra școalei noastre românești, s'a lovit de el, ca de o stâncă tare. Știm, cât a muncit și de câtă activitate a fost capabil spiritul lui credincios adevărului, că cea mai bună politică este creșterea poporului în spirit național și luminarea minții lui prin școala românească și prin învățător românesc. Credincios acestui adevăr a luptat el până la moarte... Școala și învățătorimea română este cea dintâi, care a simțit și simțește golul ce l-a lăsat acest ilustru bărbat în urma sa, în viața noastră culturală-națională. Trăim timpurile grele și după semnele ce se arată... vor obveni chestiuni și mai grele¹⁾ și... atunci vom simți și mai mult golul²⁾ ce l-a lăsat ilustrul nostru referent Dr. Giorgiu Popa: în urma sa, în viața noastră național-culturală. Considerând toate acestea, inima noastră se consumă de durere. Întreba-ne vom deci cu profetul: „Au poate fecioara să uite podoabele sale, mireasa să uite găteala sa de nuntă?” Au poate școala română să-și uite pe reorganizatorul ei? Învățătorul român pe iubitul său părinte? Nu, nici odată! Numele acestui ilustru bărbat, vecinic va înfrumuseța paginile istoriei noastre național-culturale; și pomenirea lui va fi vecinică, după zisa lui Tacitus: El, încă fiind în viață, și-a clădit monument mai trainic de cât bronzul și marmora... Suflete nobil! în împărăția cea vecinică te vei întâlni cu moșii și strămoșii... și cu fericitul mitropolit Andrei Șaguna... spune-i cu mândrie, că ai părăsit lumea aceasta, cu spada în mână, apărând drepturile bisericii, școalei și ale învățătorului român, și rugați amândoi pe Dumnezeu, să ne scape de pericolul ce ne amenință, iar națiunii noastre, pentru care atâta ați luptat în viață, să i deie tărie în lupta grea pentru limba și legea strămosască!”

Iată, acesta eră Dr. Giorgiu Popa, în ochii colaboratorilor săi, dascăli ai poporului.

Să vedem acum, ce răsunset a avut moartea asesorului referent școlar la sinodul eparhial următor. În raportul Consistorului plenar către sinod, secretarul consistorial

¹⁾ Incepuseră deja vântoasele politice ungurești, de a suprima școlile naționale-confesionale ale „naționalităților” și de a le înjugă la carul politice de maghiarizare.

²⁾ De fapt, funcția de referent și asesor școlar în Consistor, după moartea lui Dr. G. Popa, a fost provăzută lungă vreme numai în chip trecător.

facea o foarte simplă și sumară mențiune despre decedatul¹⁾. În raportul senatului școlar²⁾ către sinod se menționează „trista întâmplare despre încetarea din viață a referentului acestui senat școlar Dr. Giorgiu Popa, întâmplată la 4 Iulie 1897, carele dela 1872 încoaci a purtat cu zel și diligență postul de referinte consistorial dela acest senat școlariu“. Și se adaoga, că referada s'a încredințat lui Ion Lengeru, secretar consistorial³⁾, care și sub durata morbului (lui Giorgiu Popa) îi dădea mâna de ajutor.

Se încheiase o viață de om, petrecută în muncă de votată și pricepută, lăsând o frumoasă moștenire culturală de spirit și grea de apărat. Mai rămăsese după dânsul puținică avere, în parte moștenită și câteva acțiuni și depuneri, prețuite în 3000 fl. Aceste aveau să fie destinate pentru o fundațiune parohială în satul nașterii sale. Dar încercarea n'a reușit, din vina atitudinilor câtorva rude, ca și din pricina, că acest modest lăsământ se mai micșorase prin suportarea cheltuelilor de înmormântare⁴⁾.

Dacă n'a rămas avere după omul care atât de mult se îmbogățise în cele spirituale, ar fi fost un mare noroc, să i-se fi păstrat măcar prețioasa bibliotecă și scriptele sale, corespondența sa și lucrările ce va fi infiripat în viața sa de cărturar vecinic preocupat de studiu. Prețioasa bibliotecă, despre care rudele așa știau, că eră bogată „în cărți vechi, scumpe

¹⁾ Publ. în Protocolul sinodului din 1898.

²⁾ No. 2442/1898.

³⁾ Era și asesor onorific în senatul școlar dela Arad (și avocat la Brașov).

⁴⁾ Mai amintim o întâmplare. Un rol funest pentru sustragerea averii lui Dr. G. Popa dela constituirea unei fundațiuni, l-a avut cumnatul său preotul Petru Dalea dela Sârbești, denunțat în acest senz de inv. Vasile Sala din Veșcău (I. XII. 1897), Vasile Sala, Ion Tuducescu și Ioan Pinteru știau de declarația și dorința lui Dr. G. Popa, de a se forma din averea sa o fundație culturală. — Iar preotul Petru Dalea, care a zădarnicit acest gând, și-a luat pedeapsă, Venind dela Arad, cu obiecte din lăsământul lui Dr. G. Popa, s'a înecat, cu cai cu tot, în pârauașul esundat, dela Sârbești, de nu s'a ales nimic din ce dusesse dela Arad. Aspră pedeapsă !

și rare¹⁾, a format obiectul unor serioase îngrijorări, din partea rudelor, pentru a o pune la adăpost din calea perirei. Tuducești, intelectuali, erau indicați s'o aibă sau, cel puțin, să dispună de soarta ei: de a o fi plasat, cel puțin, alături de alte biblioteci dela particulari arădani, în biblioteca institutului pedagogic-teologic. Sora răposatului, însă, sugestionată de cumnatul său interesat Petru Dalea, crezând că, cedând biblioteca, vor scăpa de obligamentul de a constitui fundațiune, au lăsat biblioteca, la dispoziția „Asociațiunei române naționale din Arad pentru cultura poporului român”, în a căreia Direcțiune fusese membru și Dr. G. Popa. În familie se știa că aceasta bibliotecă se va chivernisi separat, sub titlul de „Biblioteca Dr. G. Popa”²⁾.

Acesta a fost Dr. Giorgiu Popa, omul de școală și de cultură!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Scrisoarea d-lui Iuliu Tuducescu (24. I. 1898) către tatăl său.

²⁾ Ioan Tuducescu (7. I. și 16. II. 1898) către fiul său Iuliu. Imprejurările acestea mi-au venit la cunoștință d'abia când am ajuns aci cu tiparul cărții. Nu am putut verifica: ce fel de cărți dintre ale lui Dr. G. Popa se găsesec în biblioteca despărțământului Arad al „Astrei”, moștenitoarea prin fuziune a Asociației arădane.

10. Epilog și două — datorii morale.

Am ajuns la sfârșitul lucrării ce ni-am propus.

Am înfățișat, în cadre de timp și loc, mai înguste, viața și activitatea unui lucrător de seamă, care începea să fie uitat, pe măsura ce ne împușinăm ceice l-am ajuns în viață.

Să-l privim, acum, într'un cadru mai larg, de timp și de loc: în legătură cu seria de străduitori pentru propășirea culturală și națională, începută sistematic deodată cu înființarea preparandiei (școlii normale) ortodoxe române dela Arad (1812).

Dimitrie Tichindeal — apologet și luptător cu mari riscuri pentru izbânda ideii naționale și resvrătit împotriva iesarhiei sârbești pentru nesocotirea drepturilor Românilor la cultură națională, — își găsește în Dr. Giorgiu Popa un reflex, tot pe atâta de aprig, dar mult mai bine înzestrat și format pentru a face, și în Biserică, corective de ordin național.

Eruditul profesor Dr. Iosif Iorgovici, tot dela Arad, devenit autoritate științifică a vremii sale, a avut în Dr. Giorgiu Popa un vrednic urmaș, cu cunoștințe universale.

Dr. Giorgiu Pópa a avut și contact personal, cu unii dintre profesorii arădani din vechea generație. Cei mai de seamă dintre aceștia eră bihoreanul Alexandru Gavra (1797—1884) din Oradea și bănățeanul Vincențiu Babeș (1821—1907) dela Hodoni.

Cu Vincențiu Babeș, dânsul a avut, dela începutul carierei sale de publicist și redactor, un contact neconținut, până

la sfârșitul vieții sale. — Iar profesorul Alexandru Gavra l-a agreat într'un mod special, ce merită să-l reținem.

Bătrânul dascăl, care-și începuse activitatea profesorală la Arad în 1821 se retrase din învățământ și dela conducerea școlii, la 4 Iulie 1877. Cu acel prilej, școala a ținut o festivitate, la care pe lângă alții, a participat episcopul Ioan Mețianu cu sfinctnici săi, între ei și Giorgiu Popa, ca delegat al Consistorului. Aprecierilor ce se făcuseră bătrânului dascăl, acesta răspuns foarte mișcat și, între altele, a apoteosat pe delegatul consistorial. Citând din Ovidiu¹⁾, despre dorul de patrie — amândoi erau fii ai Bihorului — pentru a localiza textul continuă astfel: „Tocmai așa și eu, nu știu ce mă atrage către D-Sa: doară marea dragoste ce observez eu a o avea către națiunea sa; sau doară vasta știință, ce o admir în tinerul acesta bărbat. Destul că decâte ori mi-se întâmplă de-l întimpin undeva, de atâtea ori mi-se pare, că în dânsul văd pre acel bărbat, care e menit ca, cu vreme, să fie *juvelu*²⁾ națiunii române, și să brilianteze între cărturarii și literații noștri...“³⁾.

Acestor cuvinte, oareșicum de consacrare, din partea generației mai vechi, li se dă putere și prin ceea ce însuși ni-o spune⁴⁾: mitropolitul Andrei Șaguna îi ceruse — prin episcopul Procopie Ivacicovici al Aradului — opinia, într'o chestiune de organizare bisericească, în special cu privire la Biserica Bucovinei. Atunci dânsul a pregătit „un feliu de programă în materia subverzantă“, apreciată de A. Șaguna, Chiar adăogă, că păstrează scriptele...⁵⁾

*

1) Nescio quae natale solum dulcedine captos

Ducit, et immemores non sinit esse sui.

(Cuprinși de o dulce simțire, tocul natal ne atrage și nu ne lasă să ne uităm de dânsul). P. Ovidii Nas.: Ex. Ponto, L. I. El, III. v. 35—36.

2) Juvaerul(?)

3) Arhiva ep. Arad: No. 1584/1877.

4) Scrieri și Vorbiri, pag. 10—11.

5) Dar toate scriptele sale s'au perdut. Mare pagubă!

Și-acum, o nouă incadrare a dânsului, în rândul altor contemporani și oameni de școală.

Cel mai remarcabil dintre aceștia este profesorul cu studii dela Jena și Leipzig, mai apoi și protopop, *Ioan Popescu* (1832—92) din Sibiu, căruia i-se atribue de a fi „cel dintâi pedagog român... organizatorul școlii românești (ardelene) pe temeieri mai solide”¹⁾. Ioan Popescu a fost mai în vârstă decât Dr. *Giorgiu Popa*, cu nouă ani. Și spre deosebire de dânsul a fost (dela 1861 încoaci) profesor, dându-și astfel, dela catedră, contribuția²⁾ de îndrumarea învățământului nostru poporal.

După Ioan Popescu dela Sibiu și după Dr. *Giorgiu Popa* dela Arad, se ivesc, și deoparte și de alta, forțe pedagogice tinere: profesorii Dr. *Lazar Petrovici* (1856—81) și Dr. *Petru Pipoș* (1858—913) la Arad, iar la Sibiu profesorii Dr. *Petru Șpan* (1866—911) și Dr. *Ioan Stroia*, azi episcop militar, dintre cari cești doi din urmă au lucrat și manuale școlare.

În acest cadru, al pedagogilor ardeleni mai vechi, se remarcă, mai ales, Ioan Popescu și Dr. *Giorgiu Popa* și unul și altul foarte merituos pentru rosturile în cari fuseseră puși: cel dintâi la catedră, iar cel de al doilea în rostul de îndrumător practic al școlilor.

Ioan Popescu s'a remarcat mai mult prin studii teoretice de pedagogie și prin manuale, pe când Dr. *Giorgiu Popa* a trăit mai ales în lumea rosturile practice: pedagogice și administrative, prin cari aveă să îndrume mai deaproape viața culturală a școlilor populare din Crișana.

Sunt amândoi deopotrivă mari; și, credem, se cuvenă să fixăm locul unuia alături de al celuilalt, ca *doi colaboratori, cari se întregeau reciproc pentru binele școlii și pen-*

¹⁾ Dr. N. Regman : Dr. Petru Șpan, pag. 12.

²⁾ Dr. N. *Terchilă* a publicat despre dânsul și concepția sa pedagogică un frumos studiu și o apreciere, în *Anuarul Academiei teologice* din Sibiu p. an. școl. 1931/32, pag. 5—50.

tru progresul culturii noastre. Nu știm, însă, nimic despre contactul dintre dânsii.

Dar, și de altfel, numai alte studii, cari vor trebui să urmeze pe amănunt, pentru a desvăli opera *întreagă*, a unuia și a celuilalt, ar putea să fixeze cu toată preciziunea locul cuvenit lor, pe scara vrednicilor lor pentru progresul cultural-școlar românesc.

*

Și alții, de mai înainte de mine, se gândiseră să-i deie marelui om de școală și de cultură care a fost Dr. Giorgiu Popa, tributul lor de pietate, dorind să i-se scrie viața și să i-se înfățișeze opera. Astfel, încă la 1898, — la un an după moartea lui, -- o „doamnă“ avuse gândul bun, de a lansa ideea aceasta, iar administratorul ziarului „Tribuna Poporului“, Georgiu Moldovan, se angajase să adune materialul informativ necesar. Nu știu, ce s'a ales de aceasta încercare.

La 1901, avocatul beiușean Paul Papp solicitase Reuniunii învățătorilor, la adresa presidentului ei Augustin Bojiocu, pe atunci învățător în Comlăuș, să îngrijască de publicarea biografiei în chestiune. Dânsul a și promis-o¹⁾. Dar nici din aceasta încercare nu s'a ales nimic.

Nici mai târziu nu eră prielnic timpul pentru o asemenea lucrare²⁾. Totuși, în cele din urmă, lumea a început să-și aducă aminte de dânsul, în special din cercurile învățătoresți. Astfel, cu prilejul întrunirii Asociației învățătorilor³⁾ din județul Aradului, — între ei, și unii din cei ce-l ajunseseră pe Dr.

¹⁾ Scrisoarea din 25 Martie 1901, către Paul Papp.

²⁾ Din parte-mi i-am ținut amintirea la suprafață prin parastasul, ce am făcut să i-se țină, în 1907, în catedrala din Arad, la zece ani dela moarte. Mai apoi am publicat, la 30 ani dela moartea dânsului, un articol comemorativ („Biserica și Școala, Nro 20, din 15 Mai 1927); iar după un an, am dat publicității (în „Biserica și Școala“ Nro 28—9 1928) scrisoarea sa către preotul Damaschin Sârbu (1878).

³⁾ Eră vorba de iubileul, de 60 ani al Asociației, începută ca Reuniune a învățătorilor confesionali.

Giorgiu Popa ca șef al lor, — în primăvara anului 1932 — când se împlineau 60 ani și dela venirea dânsului la Arad — ca printr'o inspirație ne-am găsit de acord, eu și conferențiarul festiv, d. Iosif Moldovan, fost învățător confesional, apoi revizor și inspector școlar român de stat, să-i facem cuvenita pomenire¹⁾.

Da, îi muriseră antipozii culturali, cari îi mai purtau sâmbetele și după moarte. Și, în sfârșit, după o perspectivă de peste trei decenii, începeau oamenii să vadă limpede opera acestui „ilustru abandonat”, — nu numai supărările, provocate de tăioasele sale critici.

În chipul acesta, am luat hotărîrea, trecută și în cadrul preocupărilor „Ateneului Popular Arad”, de a-l comemora, printr'o conferență, în ziua de 30 Octombrie 1932.

...Și, din aceea conferență, această lucrare s'a făcut!

După toate cele de până aci, mai adaug câteva cuvinte despre lucrarea de față.

Motivele, cari m'au determinat²⁾ să gătesc aceasta lucrare, sunt de natură etică.

¹⁾ Cuvântul meu, în „Știrea” dela Arad, Nro 82 din 1 Iunie 1932.

Dl Iosif Moldovan, menționând și despre fostul vicepreședinte al Reuniunii, G. Popa, a făcut o caracterizare nimerită a stărilor de lucruri, cu privire la opera școlară a lui Dr. G. Popa și la dificultățile, pe cari le întâmpinase acesta dela episcopul său. „Planurile ideale, concepute de acest ilustru apostol al culturii naționale au fost însă spulberate de întocmirile noi, puse în aplicare, în mod autocrat, de Ioan Meșianu, protopopul Branului, episcop al Aradului, ales la 1875 . . . În tot decursul acestor întocmiri improvizate cu abatere dela planurile lui Popa George, Reuniunea învățătorilor . . . stătea la dispoziția acestui ilustru abandonat . . .” (Vezi rev. Școala Vremii, An. III. (1932) Arad Nro 6, pag. 9—10).

²⁾ L-am cunoscut și eu, în epoca polemicilor sale. Țin să remarc profunda impresie, ce ni-a făcut-o, la 23 Aprilie 1896, când, ca student în teologie aici — cu tot riscul de a-l cerceta — m'am prezentat, cu un coleg bihorean, și l-am felicitat de ziua numelui. Ne-a primit cu nespusă bucurie și familiaritate, cari ne-au încălzit, din primul moment, cu desăvârșire. La despărțire ni-a dat câte-un exemplar din „Scrieri și Vorbiri”, îndemnându-ne să-l cetim „cuminte”. L-am și cetit, nu știu de câteori, totdeauna învățând ceva din aceasta carte.

În primăvară se împlinesc douăzeci și nouă de ani, de când mi s'a hărăzit cinstea și povara, să-i fiu urmaș mijlocit, în slujba ce o purtase și chiar în biroul său de odinioară.

În acest interval am avut neconținute prilejuri să-mi dau seama de mărimea operei ce săvârșise și — toluși, în aceeași vreme — să aud, sarcastice observații despre dânsul, reflexe întârziate ale prejudițiilor de odinioară și ale supărărilor pe cari le trezise, cândva, cu polemicile sale.

Și-atunci după răsgândiri, am cedat impulsurilor etice — un sentiment de pietate și altul al datoriei — de a-l redă pe Dr. Giorgiu Popa istoriei noastre culturale.

Trezirea amintirii lui, în loc să strice, ehiar poate fi de folos, în multe privințe.

De aceea, mă și simțesc foarte împăcat în sufletul meu, după aceasta lucrare, pornită de altfel dintr'o improvizație numai.

Și lucrarea n'a fost ușoară. Întâi de toate pentru că nimeni nu se mai ocupase sistematic și cu răgaz de viața și opera acestei personalități, d'asupra capului căruia s'au rostit, deopotrivă, cuvinte de mari laude și de exagerate critici. Și'n al doilea loc, scriind despre dânsul, trebuiau ținute în vedere o mare seamă de evenimente din istoria — nescrisă încă — a eparhiei și multe asperități. Să evit exagerările de orice fel, să atenez și justific conflicte impersonale sau culturale, dar fără de a căde în extrem, ci ținând calea de mijloc și reliefând pe omul superior, după cultura și vrednicile sale, după realizările sale școlare-culturale, epocale în istoria eparhiei.

*

Iar acum, mă îndreptez cu recunoștință către Prea Sfinția Sa Părintele Episcop Roman Ciorogariu, Dascălul meu de Teologie, pentru cuvintele introductive, pe cari le-a dăruit, ca o încununare de mare preț, lucrării mele și ca o adevărată din partea singurului martore din cei

remarcabili, rămas în viață, al frământărilor culturale din aceea epocă.

Adaog mulțumirile mele, apoi, și acelora, cari m'au ajutat într'un chip sau altul și anume:

D-l Iuliu Tuducescu din București, pensionar al Arhivelor Statului și al Academiei Române, mi-a pus la dispoziție, succesiv, multe informații familiare și scrisori dela — și despre Dr. Giorgiu Popa, inclusiv un carnet al acestuia, ce mi-a fost de foarte bună orientare.

D-l Dr. Caius Brediceanu, ministru plenipotențiar regal român în Viena, a avut amabilitatea să mă pună în cunoștință de cauză despre starea din urmă a mormântului aceluia, ce ni-a fost, amândurora, — un mare înaintaș în slujbă.

D-l profesor de Pedagogie, Teodor Mariș, dela Școala normală ortodoxă de băeți, de aici, mi-a dat, spre utilizare, mai multe din notele sale, extrase din arhiva eparhială; cu privire la organizarea școalelor din eparhie, din anii 1870 încoaci¹⁾.

Domnii: Dr. Ioan Papp, președintele Curții de Apel Cluj; Dr. Gheorghe Sârbu, avocat în Arad, părintele Ioan Pinteru din Toracul-mic (Jugoslavia), și Ioan Costa, profesor în retragere (Tinca), mi-au împărtășit scrisori și informații de bun ajutor.

*

Și-acum, încheind, întorc lui Dr. Giorgiu Popa „ale sale dintru ale sale”, pecetluind aceasta lucrare cu înseși cuvintele sale:

„Înțelepciunea oamenilor marinu moare.
„Spiritul lor trăește înfășurat în hârtie și în litere”²⁾).

¹⁾ D-Sa a lucrat deja partea cu privire la Opera școlară a lui Dr. Giorgiu Popa.

²⁾ Merinde dela școală, pag. 119.

Înțelepciunea și spiritul lui să se trezească și să lucreze și printre noi!

Iar pentru a-i cinsti cel puțin pomenirea, dacă rămășițele sale pământești zac acum împrăștiate, de nu li-se mai știe locul de odihnă¹⁾, — ar fi cuviincios să se facă următoarele lucruri, pe cari le pun în discuție cu titlu de propuneri:

1. Despărțământul Arad al „Astrei”, care prin fuzionare a moștenit dela Asociația Culturală Arădană biblioteca lui Dr. Giorgiu Popa, să binevoiască a reconstitui aceea bibliotecă, și de a o pune la dispoziția Marelui Bibliotecar al Academiei teologice, sau la a Palatului cultural, din Arad, cu titlul de „Biblioteca Dr. Giorgiu Popa”, cum fusese și dorința moștenitorilor, cari au dăruit-o Asociației, dorind ca ea să fie chivernisită separat. S'ar săvârși astfel un act de datornică pietate, iar biblioteca ar putea fi utilizată mai bine.

2. Casa părintească a lui Dr. Giorgiu Popa, aflătoare încă în bună stare în comuna Câmpanii-de-jos²⁾, situată la drumul mare ce duce dela Beiuș la Vașcou, să fie înfrumusețată cu o placă comemorativă, cum s'a făcut și cu casa lui Miron Pompiliu, dela Șteiu. Iar numele acestui om de școală și cultură „Dr. Giorgiu Popa” să fie atribuit vreunei școle potrivite din Bihor.

In aceasta privință frații Bihoreni au cuvântul!

Arad, 15 Martie 1934.

¹⁾ Domnul Dr. Caius Brediceanu, ministru plenipotențiar regal român la Viena, îmi scria, în febr. 1933, că după cercetările ce făcuse în Cimitirul central din Viena, nu s'a mai dat de urma mormântului. Probabil, va fi fost exhumat și oasele așezate în groapă comună, deoarece la 7 Iulie 1917 espirase „dreptul de folosință” a mormântului.

²⁾ Coala No. 58 din Cartea funduară, parcela No 53.

